

Juho Kotakallio

AKTIIVISTEN TOIMENPITEIDEN HEIJASTUMIA

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO
INFORMAATIOTEKNOLOGIAN TIEDEKUNTA
2023

TIIVISTELMÄ

Kotakallio, Juho

Aktiivisten toimenpiteiden heijastumia

Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, 2023, 91 s.

Kyberturvallisuus, pro gradu -tutkielma

Ohjaajat: Kari, Martti J. & Isokangas, Jyrki

Tutkimus tarkasteli kylmän sodan aikaista termiä aktiiviset toimenpiteet. Termi liitetään kiinteästi Neuvostoliiton ja Venäjän tiedusteluun. Tälle käsitteelle on pyritty löytämään eri aikoina erilaisia määritteitä. Käsitettä tarkasteltiin historiallisen lähestymistavan kautta painottaen tiedusteluhistoriallista näkökulmaa. Tutkimuksen tuloksena paljastui käsitteiden kirjo, minkä vuoksi ilmiötä tarkasteltiin lähemmin, tässä tarkastelussa korostui se, kuinka oleellista on selvittää erilaisten historiallisten termien käyttöä. Tutkimus antoi mielenkiintoisen kuvan siitä, kuinka tärkeitä on tutkia murroskohtia. Yksittäisen termin kautta tarkasteltuna näkyi sekä muutos että jatkuvuus tiedusteluun liitetyn termin kautta. Tutkimuksen keskeisenä tuloksena nousi esille se, kuinka oleellista on perehtyä erilaisiin murroskohtiin sekä selvittää siinä esiintyviä jatkuvuuksia, epäjatkuvuuksia ja muutoksia.

Asiasanat: aktiiviset toimenpiteet, tiedustelu, historia

ABSTRACT

Kotakallio, Juho

Reflections on Active Measures

Jyväskylä: University of Jyväskylä, 2020, 91 pp.

Cyber Security, Master's Thesis

Supervisors: Kari, Martti. J. & Isokangas, Jyrki

The study observed the Cold War-era term Active Measures. The term is associated with Soviet and Russian intelligence. Efforts have been made to find different attributes for this concept at different times. The concept was examined through a historical approach, with an emphasis on intelligence history. As a result of the study, a spectrum of concepts was revealed, which is why the phenomenon was examined more closely. This review emphasized how relevant it is to clarify the use of various historical terms. The study gave an interesting view on how important it is to study the breaking points. When viewed through a single term, both change and continuity were visible through a lens of intelligence studies. A key result of the study was how essential it is to focus in with different transition points and to investigate the continuities, discontinuities and changes that occur in it.

Keywords: Active Measures, intelligence, history

SISÄLLYS

TIIVISTELMÄ ABSTRACT

1	JOHDANTO.....	6
1.1	TUTKIMUSKYSYMYKSET	7
1.2	TUTKIMUSAIHEEN VALINTA JA RAJAUKSEN PERUSTELU.....	7
2	AIKAISEMPI TUTKIMUS, KESKEISIMMÄT KÄSITTEET JA TUTKIMUSTRADITIO	9
2.1	AIKAISEMPI TUTKIMUS JA KIRJALLISUUS.....	9
2.2	KESKEISIMMÄT KÄSITTEET	12
2.2.1	AKTIIVISET TOIMENPITEET	12
2.2.2	DISINFORMAATIO.....	12
2.2.3	PSYKOLOGINEN SODANKÄYNTI.....	12
2.2.4	POLIITTINEN SODANKÄYNTI.....	13
2.2.5	COVERT ACTION	13
2.2.6	TIEDUSTELU	13
2.2.7	HYBRIDI.....	14
2.3	TUTKIMUKSEN KOHDEORGANISAATIO: KGB JA A-PALVELU	16
2.3.1	AKTIIVISTEN TOIMENPITEIDEN JA KGB:N JUURET	16
2.3.2	KGB JA A-PALVELU.....	17
3	TUTKIMUSMETODIT JA LÄHTEET.....	19
3.1	HISTORIAN TUTKIMUSMETODEISTA.....	19
3.2	TIEDUSTELUHISTORIAN METODEISTA.....	21
3.3	TUTKIMUSMETODI.....	23
3.4	TUTKIMUSAINIESTO JA LÄHTEET.....	24
4	AKTIIVISET TOIMENPITEET	26
4.1	KOMPLEKSINEN TERMI.....	26
4.2	AKTIIVISET TOIMENPITEET - NEUVOSTOMÄÄRITELMÄ.....	27
4.3	AKTIIVISET TOIMENPITEET - LOIKKARIEN NÄKEMYKSET	29
4.4	AKTIIVISET TOIMENPITEET - LÄNSIMAISSIA TULKINTOJA.....	31
4.5	AKTIIVISET TOIMENPITEET - TYPOLOGIA.....	33
4.6	REUNAHUOMIOITA AKTIIVISIIN TOIMENPITEISIIN.....	34
5	NEUVOSTOLIITON AKTIIVISTEN TOIMENPITEIDEN TAVOITTEET, KOHTEET JA KEINOT	36
5.1	AKTIIVISTEN TOIMENPITEIDEN TAVOITTEET	37
5.2	AKTIIVISTEN TOIMENPITEIDEN KOHTEET	40
5.3	AKTIIVISET TOIMENPITEET	41
5.3.1	DISINFORMAATIO.....	41
5.3.2	VAIKUTTAJA-AGENTIT	44
5.3.3	YSTÄVYYSSEURAT JA PEITEORGANISAATIOT	47

5.3.4	VÄÄRENNÖKSIÄ, KIRISTYSTÄ JA KOMPROMENTAATIOTA	48
6	AKTIIVISTEN TOIMENPITEIDEN TEHOKKUUS JA VASTATOIMET	50
6.1	AKTIIVISTEN TOIMENPITEIDEN TEHOKKUUS	50
6.2	MIKSI EI OLE HAVAITTU?	52
6.3	AKTIIVISTEN TOIMENPITEIDEN VASTATOIMET	54
7	KÄSITYKSET HISTORIAALLISESTA TERMISTÄ	56
7.1	AKTIIVISET TOIMENPITEET - HISTORIAALLINEN TERMI?	56
7.2	AKTIIVISTEN TOIMENPITEIDEN RENESSANSSI	57
7.3	JATKUVUUS?	58
7.4	HISTORIAALLISTEN TERMIEN TARKASTELUN HYÖDYLLISYYS	60
8	AKTIIVISTEN TOIMENPITEIDEN HEIJASTUMAT NYKYPÄIVÄNÄ	63
8.1	AKTIIVISET TOIMENPITEET NYKYAIKANA	63
8.2	VENÄJÄN AKTIIVISET TOIMENPITEET - ONKO MIKÄÄN MUUTTUNUT?	65
8.3	MITÄ VOIMME OPPIA?	66
9	JOHTOPÄÄTÖKSET	68
	LÄHTEET	73

1 JOHDANTO

Yli 80 vuotta sitten, Max Werner määritteli, että: ”nykyaikainen sodankäynti ei ole enää epämääräinen näkemys kauhusta. Sen tekniikka ja menetelmät tunnetaan jo hyvin” (Werner, 1939, s. 12). Toisin, kuin Werner tuolloin näki, nykyään ei sodankäynnin kaikkia metodeja tunnisteta. Nykyään katsotaan, että erilaisten vaikutusmenetelmien kirjo on laaja. Hybriditoiminnan ja kybermaailman merkitys on korostunut (Sanger, 2018). Kompleksista, monien osatekijöiden muodostamaa kokonaisuutta on ryhdytty kutsumaan hybridisodankäynniksi, hybridi-vaikuttamiseksi, hybriditoimenpiteiksi tai laaja-alaiseksi vaikuttamiseksi.

On nähty, että Neuvostoliiton romahtamisen jälkeen Venäjän tiedusteluorganisaatioiden modus operandi on pysynyt samana, tai se ei ole juurikaan muuttunut (Darczewska, 2018; Hosaka, 2020; Kari & Hellgren, 2021). Toisaalta nähdään, että nykyinen turvallisuuspoliittinen keskustelu ja varsinkin hybriditutkimus heijastelee 1980-luvulla pintaan tullutta käsitystä Neuvostoliiton käyttämisestä aktiivisista toimenpiteistä (Pynnöniemi, 2016). Tämän vuoksi on nähty oleellisena perehtyä nykytekniikan lisäksi myös historialliseen tematiikkaan (Bagge, 2019). Tässä tutkimuksessa tarkastellaan kylmän sodan aikaista käsitettä aktiiviset toimenpiteet. Tutkimus sijoittuu tiedustelututkimuksen ja poliittisten vaikutusoperaatioiden rajapintaan.

Verkon kautta tapahtuvaan vaikuttamiseen on havahduttu varsinkin 2010-luvulta lähtien. Herättävänä toimena oli esimerkiksi Venäjän vaalivaikuttaminen Yhdysvalloissa vuonna 2016 (US Senate, 2020). Verkon kautta tapahtuvaa vaikuttamista on havaittu myös Suomessa. Tästä esimerkkinä on eduskunnan verkkosivuja vastaan tehty palvelunestohyökkäys 4.4.2023, kun Suomi liittyi Natoon.

Historiallisesti Venäjän vaikuttamispyrkimykset eivät ole uusi asia. Maalla on pitkä perinne informaatiovaikuttamiseen ja poliittiseen sodankäyntiin, jolla se on pyrkinyt vaikuttamaan itselleen suotuisaan suuntaan (Marx, 1853; Giles, 2022; Hollingsworth, 2023). Nykyisen autoritaarisen Venäjän keskeiset ajattelumallit pohjautuvat pitkälti neuvostoaikaan. Turvallisuuskoneiston vaikutus on vahva, Venäjän presidentti Putin on KGB:n kasvatti ja merkittävä osa häntä ympäröivistä henkilöistä, silovikeista, omaa samantyyppisen taustan. (Jonsson, 2019; Weiss, 2017).

Nykyistä hybridivaikuttamista on verrattu kylmän sodan aikaisiin niin kutsuttuihin aktiivisiin toimenpiteisiin. Näillä toimenpiteillä on tarkoitettu Neuvostoliiton eräänlaista poliittista sodankäyntiä, jolla on pyritty horjuttamaan vastustajaa disinformaatiolla ja muilla keinoilla. Näiden keinojen katsotaan olevan edelleen Putinin keinovalikoimassa. Venäjän toimissa keskeisessä roolissa on ollut rajojen hämärtäminen, mahdollinen kiistettävyys, informaatiovaikuttaminen ja disinformaatio. (von de Waals, 2020).

Nykyinen tilanne pohjautuu historialliseen kehitykseen. Tämän vuoksi tutkimuksessa on historiallinen näkökulma sekä tiedusteluhistoriallinen ote. Valittu näkökulma ohjaa myös käytettyä aineistoa.

1.1 TUTKIMUSKYSYMYKSET

Tämän tutkimuksen tarkoituksena on selvittää kylmän sodan aikaista, neuvostotiedusteluun kytkeytyvää aktiivisten toimenpiteiden määritelmää. Koska tarkastelussa on historiallisena pidetty termi, myös tarkastelunäkökulma on historiaan painottuva.

Ensimmäisenä tutkimustehtävänä on selvittää, kuinka termiä aktiiviset toimenpiteet on määritelty. Tämän lisäksi tuodaan esille, millaisia nämä toimenpiteet olivat, mitkä olivat tavoitteet ja kohteet. Tämän lisäksi nostetaan esille kohteiden vastatoimia. Koska kysymyksessä on historiallinen termi, opinnäytteessä pohditaan myös, kuinka oleellista on tutkia kylmän sodan aikaista termiä ja mitä voisimme oppia mahdollisten vastakeinojen osalta.

1.2 TUTKIMUSAIHEEN VALINTA JA RAJAUKSEN PERUSTELU

Tutkimusaihe lähti liikkeelle hybriditoiminnan selvittämisestä, mutta tutkimusprosessin aikana aineistossa kylmän sodan aikaisten Neuvostoliiton aktiivisten toimenpiteiden rooli alkoi painottua. Termi toistui useissa tutkimuksissa, jotka käsittelevät hybriditoimintaa, hybridivaikuttamista tai hybridisodankäyntiä. (Fedchenko, 2016; Ojog, 2016; Bagge, 2019; Galeotti, 2019). Kirjallisuudessa esitettiin myös näkemyksiä, että hybridisodassa ei ole mitään uutta (Tiilikainen, 2015; Shapiro, 2016; Galeotti, 2019). Koska esiintyi väitteitä, että hybridivaikuttamisissa ei ole mitään uutta, päädyin historiallisen – aktiiviset toimenpiteet – termin tarkasteluun. Valinta on perusteltavissa myös sillä, että historiasta löytyy analogioita, joiden kautta voidaan ymmärtää myös nykyistä informaatioyhteiskuntaa tai kybermaailmaa (Bagge, 2019).

Varsinkin vuodesta 2014 lähtien on Venäjän toimintaa selitetty hybridisodankäynnin kautta, mutta termi ei ole soveltuva Venäjän toiminnan tarkasteluun, koska hybridisodankäynti on länsimainen konsepti (ks. esim. Fedchenko, 2016). Ratkaisuksi on tarjottu venäläistä käsitettä aktiiviset toimenpiteet. Tämä termi nähdään kuitenkin historiallisena, minkä vuoksi Venäjän toiminnalle on pyritty

löytämään myös muita määritteitä. Historiallisten termien tarkastelu, varsinkin, kun niitä tarjotaan eräänlaiseksi ratkaisuksi, vaikutti teemana mielenkiintoiselta. Tämän vuoksi tutkimus suuntautui historiallisena käsitteenä ymmärrettyyn termiin aktiiviset toimenpiteet. Osoittautui, että olisi hyödyllistä tarkastella aktiivisia toimenpiteitä, koska ilmiöllä vaikutti olevan samankaltaisuuksia nykyisin hybriditoimintana tunnetun käsitteen kanssa varsinkin, kun aktiivisia toimenpiteitä on pidetty kompleksisena ilmiönä (Smith, 2019; Giles, 2022).

Kun tutkitaan Venäjää ja siihen liittyviä ilmiöitä on huomioitava, että kyseessä ei ole uusi Neuvostoliitto, vaikka näin joskus saatetaan esittää (Rice, 2018; Galeotti, 2019). Venäjä ei ole sama kokonaisuus, mitä Neuvostoliitto oli kylmän sodan aikana. Toisaalta tietyt elementit säilyivät siitäkin huolimatta, että neuvostojärjestelmä romahti. Tämä jatkuvuus on nähtävissä esimerkiksi Neuvostoliiton jälkeen jääneissä tiedusteluorganisaatioissa (Rice, 2018; Galeotti, 2019).

Tutkimusta ohjaa näkökulma ja lähtöoletus, että tutkimalla kylmän sodan aikaisia aktiivisia toimenpiteitä, ymmärtämys myös nykyisestä niin sanotuista hybridi-ilmiöistä laajenee (Kalela, 1972). Tämä koskee myös Venäjän toimintaa. Esimerkiksi Michael Weiss esittää, että kylmän sodan dokumenttien kautta voidaan ymmärtää paremmin Putinin toimintaa (Weiss, 2017).

2 AIKAISEMPI TUTKIMUS, KESKEISIMMÄT KÄSITTEET JA TUTKIMUSTRADITIO

Tässä luvussa tehdään katsaus aiempaan tutkimukseen ja tutkimustraditioon, joka on teema käsitelty. Lisäksi määritellään tutkimuksen kannalta keskeiset käsitteet ja esitellään kohteena olevaa organisaatiota, eli Neuvostoliiton tiedustelupalvelua KGB:ta, siltä osin, kun se on aktiivisten toimenpiteiden osalta relevanttia.

2.1 AIKAISEMPI TUTKIMUS JA KIRJALLISUUS

Neuvostoliitosta ja Venäjältä sekä näiden maiden tiedusteluorganisaatioista sekä -operaatioista on kirjoitettu erittäin paljon. Käytännössä siitä lähtien, kun bolševikit nousivat Venäjällä valtaan vuonna 1917, heidän toimintaansa on pyritty selvittämään eri tavoin (Dukes, 1923; Popoff, 1925; Andrew & Mitrokhin, 2000; Hosaka, 2020). On kuitenkin nähty, että KGB:n aktiiviset toimenpiteet ovat jääneet hyvin vähälle huomioille (Andrew, 2019).

Tiedustelua pidettiin pitkään diplomatian puuttuvana ulottuvuutena (Andrew & Dilks, 1984). Tiedusteluhistorian ja tiedustelututkimuksen myötä tuo puuttuva ulottuvuus on hahmottunut entistä paremmin. Käytännössä tiedustelun ja tiedusteluhistorian tutkiminen on mahdollistunut, kun arkistot ovat avautuneet ja asiakirjat ovat tulleet julkisiksi. Tutkimustraditio on kehittynyt ja tiedustelututkimuksesta on tullut oma tieteenalansa (ks. esim. Scott & Jackson, 2004; Moran, 2011). Tässä on kuitenkin ollut nähtävissä erilaisia variaatioita. Kyse on osaltaan ollut heikoista tai vahvoista tiedustelukulttuureista (Koivula, 2020).

Kylmästä sodasta huolimatta Yhdysvalloissa 1960-luvulta lähtien hiipui julkinen tutkimus Neuvostoliiton masinoiman disinformaation selvittämiseksi. 1970-luvun puolivälissä oltiin tilanteessa, missä tällaista tutkimustoimintaa ei ollut lainkaan. Syynä tähän on nähty strategisen ajattelun trendit, tiedusteluorganisaatiomuutokset ja suuntaukset kansallisen turvallisuuden piirissä sekä pyrkimys liennytykseen. (Schoen & Lamb, 2012).

Ensimmäisiä julkisia yrityksiä kertoa länsimaiselle kylmän sodan yleisölle itäblokin aktiivisista toimenpiteistä oli länteen loikanneen tšekkoslovakialaisen tiedustelu-upseeri Ladislav Bittmanin vuonna 1972 ilmestynyt kirja *The Deception Game - Czechoslovak Intelligence in Soviet Political Warfare*. Bittman toi kirjansa kautta sisäpiirinäkemyistä siitä, kuinka aktiivisia toimenpiteitä organisoitiin itäblokin maissa. Juuri loikkareiden kautta aihepiiri alkoi avautua (Bertelsen, 2021). Neuvostoliiton aktiiviset toimenpiteet tulivat lännessä laajasti esille kuitenkin vasta 1980-luvulla, jolloin myös virisi aiheesta koskeva tutkimus (Smith, 2019).

Liennytyksen loppu ja vastakkainasettelun kiristyminen vauhditti aktiivisten toimien ja disinformaation tutkimusta. Merkittävässä roolissa aktiivisten toimenpiteisen tutkimuksessa oli yhdysvaltalainen *Active Measures Working Group* -tutkimusryhmä. Tämä oli Ronald Reaganin presidenttikaudella perustettu Neuvostoliiton aktiivisia toimenpiteitä tutkinut poikkihallinnollinen tutkimusryhmä, joka täytti kasvanutta tiedontarvetta (Kux 1985; Schoen & Lamb, 2012; Lerner & Wilmoth Lerner, 2003; Rusi, 2022). Ennen 1970- ja 1980-lukujen taitetta länsimaisissa tiedusteluorganisaatioissa ei ymmärretty aktiivisten toimenpiteiden kompleksisia operaatioita (Bittman, 1988; Smith, 2019).

Eräänlaisena perusteoksena voidaan pitää vuonna 1984 julkaistua Richard H. Shultzin ja Roy Godsonin kirjaa *Dezinformatsia: Active Measures in Soviet Strategy*. Samana vuonna julkaistiin myös Lawrence B. Sulcin suppea kirjoitus *Active Measures, Quiet War*. Vuonna 1985 ilmestyi puolestaan Chapman Pincherin kattava yleistajuinen esitys *The Secret Offensive. Active Measures. A Saga of Deception, Disinformation, Subversion, Terrorism, Sabotage and Assassination*. Vuonna 1985 päivänvalon näki myös Bittmanin teos *The KGB and Soviet Disinformation. An Insider's View*. Bittman, jonka keskeisenä teemana oli tuoda esille Neuvostoliitto vaikutuspyrkimyksiä, oli toimittamassa myös vuonna 1988 julkaistua kirjaa *The New imagemakers: Soviet propaganda & disinformation today*. Kirjassa maalailtiin osaltaan tulevaisuuden kuvia, jotka eivät toteutuneet.

Kylmä sodan päättyessä hiipui aktiivisten toimenpiteiden tutkiminen (Nehring 2021). *Active Measures Working Group* (AMWG), joka oli ehtinyt julkaista useita tutkimuksia aktiivisista toimenpiteistä, lakkautettiin ja sen viimeinen raportti julkaistiin vuonna 1992 (AMWG, 1992; Schoen & Lamb, 2012). Tutkimustoiminta virisi kuitenkin tiedustelututkimuksen osalta, kun kylmän sodan päättyminen avasi arkistoja. Merkittävässä roolissa tiedusteluhistorian saralla oli brittiläinen historioitsija Christopher Andrew, joka julkaisi teoksia sekä Ison-Britannian että Neuvostoliiton tiedustelusta. Hän julkaisi muun muassa teoksen *KGB – The Inside Story of its Foreign Operations from Lenin to Gorbachev* (1990) yhdessä länteen loikanneen Oleg Gordijevskin kanssa. Tämän lisäksi Andrew julkaisi kirjoja Britanniaan loikanneen Vasili Mitrokhinin kanssa. KGB:n arkistovirkailija Mitrokhin oli salaa kerännyt merkittävän määrän tietoja KGB:n arkistosta. Vuonna 1999 julkaistiin Mitrokhinin papereihin pohjautuen Andrew'n ja Mitrokhinin kirja *The Mitrokhin Archive: The KGB in Europe and the West*. Teos sai jatkoa vuonna 2005 teoksella *The Mitrokhin Archive II: The KGB and the World*. Molemmissa teoksissa käsiteltiin neuvostotiedustelun käyttämiä aktiivisia toimenpiteitä. Lisäksi pitää mainita Mitrokhinin vuonna 2002 ilmestynyt teos: *KGB Lexicon: The Soviet Intelligence Officer's Handbook*. Kyseisessä "KGB:n sanakirjassa" selitetään keskeisimpiä termejä ja määritteitä.

2000-luku toi mukanaan kirjallisuutta, jossa käsiteltiin Venäjän toimintaa ja verrattiin sitä aiempiin aikakausiin. Tästä voidaan pitää hyvänä esimerkkinä Edward Lucasin teoksia *The New Cold War* (2008) ja *Deception. Spies, Lies and How Russia Dupes the West* (2013). 2010-luku lisäsi tutkimusta, joka liittyi Venäjän vaikuttamiskeinoihin. Eräänä vedenjakajana on vuosi 2014, jolloin Venäjä laittomasti miehitti Krimin. Tutkimuskenttää valtasi hybridisodankäyntiin ja -vaikuttamiseen liittyneet tutkimukset, mutta samalla aktiivisten toimenpiteiden tutkimus alkoi elää eräänlaista renessanssia. Esimerkiksi Mark Galeotti käsitteli artikkeleissaan ja kirjassaan *Russian Political War - Moving Beyond the Hybrid* (2019) tematiikkaa kattavasti. Kattavana teoksena voidaan pitää myös Daniel Baggen teosta *Unmasking Maskirovka: Russia's Cyber Influence Operations*. Tämän lisäksi useammat tutkijat ovat kirjoittaneet artikkeleita, joista hyvänä esimerkkinä on vuonna 2016 ilmestynyt *Countering Hybrid Threats: Lessons Learned from Ukraine*, missä hybriditeemaa on pohdittu useamman tutkijan voimin (Iancu, Fortuna, Barna & Teodor, 2016).

Uusimpien esitysten osalta pitää nostaa esille Thomas Ridin vuonna 2020 julkaisema *Active measures: the secret history of disinformation and political warfare*, joka avasi aktiivisten toimenpiteiden käsitettä enemmän myös historiallisena ilmiönä ja erilaisten esimerkkien kautta. Aktiivisiin toimenpiteisiin liittyvää tematiikkaa on tutkimuksissaan pohtinut myös virolainen Ivo Juurvee, jonka mukaan aineiston saatavuus on ollut tutkimuksen haasteena (ks. Juurvee 2018). Tutkimus aiheen osalta jatkuu. Viimeisin aihepiiriin liittyvä teos on Mark Hollingsworthin *Agents of Influence: How the KGB Subverted Western Democracies*.

Kotimaisesta tutkimuksesta pitää nostaa esille Alpo Rusin tutkimukset, joissa on käsitelty osaltaan sekä Itä-Saksan Stasia että Neuvostoliiton KGB:n toimintaa ja vaikutusta suomalaiseen yhteiskuntaan. Mari Luukkosen väitöskirja *Rautaesiripun varjossa. Supo idän ja lännen jännitekentässä 1978-1990*, tuo esille aktiivisten toimenpiteiden tematiikkaa.

Juuri se, miten Venäjä pyrkii horjuttamaan läntisiä demokratioita tai miten sen toiminta ylipäätään on selitettävissä, on kiinnostanut laajaa tutkijakuntaa. Uusimpiin Venäjän toimintaa selittäviin teoksiin lukeutuvat vuonna 2023 ilmestynyt Mihail Šiškinin *Sota vai rauha. Kirjoituksia Venäjästä ja lännestä* ja Martti J. Karin ja Antero Holmilan *Miksi Venäjä toimii niin kuin se toimii* (2023). Aihepiiriin ovat oman panoksensa antaneet myös Venäjän toimintaan perehtynyt tutkija Keir Giles, joka on nostanut esille Venäjän toimintaa varsinkin länsimaita vastaan.

2.2 KESKEISIMMÄT KÄSITTEET

Joka tieteellä on oma sanastonsa [...] oma erityinen sovittu teknillinen kielensä, joka pyrkii lyhyesti, suuremman havainnollisuuden saavuttamiseksi sekä asian ytimen käsittelemiseksi yhdellä sanalla lausumaan koko käsitteen. (Adaridi, 1920, s. 15).

Eri tieteissä pyritään käyttämään tiettyjä täsmällisiä ja määriteltyjä termejä. Käytännössä täsmällisten ja kaikenkattavien määritelmien löytäminen on vaikeaa. Termit vaihtelevat tieteenalan, määrittelijän ja määrittelyajankohdan mukaan (Najžer, 2020; Kalela, 1972). Ohessa määritellään lyhyesti muutamia tässä tutkimuksessa esiintyviä keskeisiä termejä. Näistä aktiiviset toimenpiteet ja disinformaatio lyhyesti, koska aiheesta on kirjoitettu muissa luvuissa laajasti. Tämän lisäksi määritellään termit poliittinen ja psykologinen sodankäynti. Tämän lisäksi avataan termejä tiedustelu ja *covert action*.

2.2.1 AKTIIVISET TOIMENPITEET

Aktiiviset toimenpiteet (*активные мероприятия*) ovat kuuluneet niin entisen Neuvostoliiton kuin nykyisen Venäjänkin keinovalikoimaan. Termillä tarkoitetaan yleensä peiteltyjä ja salaisia väkivallattomia tai väkivaltaisista toimenpiteistä, joilla pyritään vaikuttamaan kohteen toimintaan. Oleellisena elementtinä näihin toimenpiteisiin kuuluivat disinformaatio, salahankkeiden paljastaminen, komprometointi, väärennökset, peiteorganisaatiot ja vaikuttaja-agentit. Tätä käsitettä käsitellään tarkemmin luvussa neljä.

2.2.2 DISINFORMAATIO

Disinformaatio on joko tiedolla harhaanjohtamista, väärällä tiedolla harhauttamista tai kokonainen organisoitu tiedusteluorganisaation peitelty vaikutuskeino, jolla vastustaja saadaan toimimaan halutulla tavalla. Disinformaatiolla pyritään muokkaamaan kohteen toimintaa ja ajattelua. Tätä käsitettä käsitellään tarkemmin luvussa viisi.

2.2.3 PSYKOLOGINEN SODANKÄYNTI

Psykologisella sodankäynnillä tarkoitetaan toimintaa, jolla saadaan kohde tuntemaan olonsa vähemmän itsevarmaksi ja pelkäämään (Merriam-Webster, 2023). Yhdysvalloissa määriteltiin, että se on suunniteltua ja tavoitteellista toimintaa, jonka tarkoituksena on vaikuttaa tietyn kohteen ajatteluun, moraalisiin tai käyttäytymiseen siten, kohteen toiminta muuttuu ja edistää asetettujen sotilaallisten tai kansallisten tavoitteiden saavuttamista. Tavoitteina voi olla vihollisen taistelutahdon lannistaminen, liittolaisten ja miehityksillä alueilla olevien ystävämielisten joukkojen moraalin tukeminen. Tämän lisäksi tavoitteeksi määriteltiin neutraalien maiden moraalin tukeminen ja pyrkimys lähentämin niitä Yhdysvaltoihin. Psykologinen sota nähtiin sotilaallisena keinona, jossa käytettiin kaikkia, muita keinoja, paitsi ei aseellista voimaa (SANACC, s.a.).

2.2.4 POLIITTINEN SODANKÄYNTI

Poliittinen sodankäynti käsittää avoimia ja peiteltyjä poliittisia, taloudellisia ja sotilasteknisiä keinoja, joita käytetään vaikuttamiseen. Laaja-alaisimmassa käsitteessä poliittinen sodankäynti sisältää kaikki keinot, paitsi sodankäynnin. Käytännössä keinovalikoima liikkuu ystävällismielisestä toiminnasta, esimerkiksi liittoumista, aina peiteoperaatioihin, joissa tuetaan vihollista vastaan taistelevia joukkoja. Käsite sisältää myös propagandan ja psykologisen sodankäynnin. Tätä laajaa keinojen valikoimaa käytyään kansallisten tavoitteiden saavuttamiseen. (Theohary & Weiss, 2023).

2.2.5 COVERT ACTION

Covert action on peitelty, salamyhkäisyyden verhoama ja kiistettävä toimi. Tämä peitelty toiminta voi tapahtua yhdessä tiedustelutoiminnan kanssa. Michael Hermanin mukaan covert actionin keinovalikoima vaihtelee pehmeistä keinoista koviin. Näihin ”pehmeisiin” keinoihin lukeutuu vaikuttaja-agentit, peitelty taloudellinen tuki ja median kautta tapahtuva vaikuttaminen, sisältäen väärennökset ja mustan propagandan. Kovissa keinoissa on väkivallan käyttö, sabotaasi, vastarintaliikkeiden tukeminen ja puolisotilaalliset operaatiot. (Herman 2005, 55). Covert action ei kuitenkaan aina tapahdu tiedustelun kyljessä tai edes tiedusteluorganisaation toimesta (Herman, 2005).

Termi liitetään varsinkin Yhdysvaltoihin, missä William J. Donovan kutsui toimintaa kumoukselliseksi toiminnaksi ulkomailla (Rudgers, 2000). Warner puolestaan määrittelee termin *covert action*, siten, että se on:

sodan ja diplomatian salainen osa, jota käytetään konfliktin marginaalissa [...] jotta peitetointa olisi tehokasta, sen on täytynyt olla uskottavasti kiisteltävissä tietyn kriittisen ajan ja tämän vuoksi toiminnan pitää pysyä pienimuotoisena. (Warner, 2019, s. 33).

Arthur S. Hulnick huomioi, että *covert action* ei ”tarkasti ottaen ole tiedustelua” (Hulnick, 2013, s. 157), mutta operaatioissa käytetään tiedusteluresursseja. Tämän vuoksi *covert action* pitäisi Hulnickin mukaan nähdä osana sekä tiedustelua että tiedusteluympyrää (Hulnick, 2013).

2.2.6 TIEDUSTELU

Tiedustelu-termi (*intelligence*) on sisällöltään laaja-alainen, ja se ymmärretään tiedonkeräämiseksi sekä tiedonkeruun seurauksena muodostuvaksi tuotteeksi, tiedustelutiedoksi. Määritelmien kirjo on kuitenkin tätä laajempi (ks. esim. Warner 2009; Davies, 2009). Erään määritelmän mukaan tiedustelutieto on ”vieraita valtioita ja alueita koskevan tiedon keruun, prosessoinnin, arvioinnin ja analysoinnin tulos” (Bennett, 2003). Sherman Kent puolestaan on määritellyt tiedustelun tiedoksi, organisaatioksi ja toiminnaksi (Kent, 1966). Michael Herman määrittelee tiedustelun toiminnaksi, toimijaksi, tuotteeksi ja tehtäväksi (Herman, 2001).

Tiedusteluun on kytketty kiinteästi tarkoitus, mutta myös ajallinen perspektiivi: halua ennakoida tulevia tapahtumia, antaa ennakkovaroitusta.

Tiedustelu koostuu pitkäaikaisesta tapahtumasarjasta (Mäkelä, 1965). Tiedustelun pitkäjänteisyys korostuu tiedusteluympyrässä, jolla tiedustelutoiminta usein havainnollistetaan.

On katsottu, että tiedustelulla ei sinänsä ole varsinaista kohdetta, vaan se on kiinnostunut jokaisesta tiedon murusesta (Whitwell, 1966). Kuitenkin valtiot rajaavat tiedustelutoimintaa sellaisiin kohteisiin, millä on oleellista merkitystä. Oleellisen ja epäoleellisen tiedon ero on kuitenkin häilyvä, sillä vähäinen ja mitättömän tuntuinen tieto saattaa osoittautua merkittäväksi. Tämä onkin saanut aikaan sen, että tiedusteluorganisaatiot keräävät valtavia datamassoja. Pelkkä tietojen kerääminen ei kuitenkaan riitä, tiedosta pitää prosessoida tiedustelutietoa. Tiedot pitää arvioida ja asettaa oikeaan viitekehykseen - analysoida. Tiedustelutoimintaa onkin hyvästä syystä verrattu palapelin kokoamiseen. Palapeliin, jossa kaikkia palasia ei ole saatavilla. Vaillinaiisiin tiedonmurusiin nojautuva tiedustelu saattaa antaa vääristyneen tilannekuvan. Tilannekuvan muodostumista vaikeuttavat tiedustelutoiminnalle luonteenomaiset harhautukset ja toiminnan peittäminen (Daniel & Herbig, 1983).

Määritelmässä on kuitenkin eroavaisuuksia ja venäläinen käsitys tiedustelu-termistä eroaa edellä esitetystä. Venäläisen määrittelyn mukaan tiedustelu -termin alaisuuteen lasketaan muitakin asioita. Tämä näkyy esimerkiksi tarkasteltaessa vuoden neuvostoliittolaista vastavakoilun sanakirjaa vuodelta 1972. Määritelmäksi sanalle tiedustelu (*разведка*) annetaan:

1) sellaisten valtiollisten elinten järjestelmä, joilla on erityispätevyys erilaisten tiedustelutietojen keräämisessä, käsittelyssä ja analysoinnissa sekä muun kumouksellisen toiminnan harjoittamisessa varmistaakseen valtionsa edut poliittisessa, sotilaallisessa, taloudellisessa ja tieteellis-teknisessä toiminnassa. Tiedustelu on yksi valtion poliittisen vallan välineistä. [...]

2) tiedustelutoiminnaksi. (KGB, 1972, s. 243).

Viron suojelupoliisi Kaitsepoliseiamet (KAPO) tiivistää venäläisten tiedustelun neuvostoaikaisella määritelmällä, missä tiedustelu nähdään salaisena poliittisen taistelun muotona. Tuossa taistelussa käytetään peiteltyjä menetelmiä salaisten tietojen keräämiseksi. Tämän lisäksi tiedusteluun lukeutuu aktiiviset toimenpiteet, joilla pyritään vastustajan heikentämiseen. KAPO:n mukaan Venäjän tiedustelutoiminta ei ole fundamentaalisesti muuttunut neuvostoajoista (KAPO, 2014; ks. myös Galeotti, 2016).

Venäläisten tiedustelutoiminta nähdään siis poliittisena taisteluna, jossa käytetään kaikkia mahdollisia keinoja, joilla hankitaan tiedustelutietoja, unohtamatta aktiivisia toimenpiteitä, joilla pyritään vaikuttamaan.

2.2.7 HYBRIDI

Hybridistä – hybridisodasta ja hybridivaikuttamisesta – on tullut eräänlainen muotitermi, joka yhdistetään nykyään erilaisiin vaikuttamisoperaatioihin ja turvallisuusuhkiin. Hybridi (lat. *hybrida*) termillä on tarkoitettu kahden erisukuisen kasvin tai eläimen jälkeläistä. Sittemmin termin käyttö on laajentunut eläin- ja kasvikunnan termistöstä tekniikkaan, yhteiskunta- ja sotatieteisiin. Käyttöön

ovat tulleet termit: hybridisodankäynti (*hybrid warfare*), hybridivaikuttaminen (*hybrid operations, hybrid influencing*), hybridiuhka (*hybrid threat*) ja hybriditurvallisuus (*hybrid security*). Kahtena keskeisenä elementtinä hybridisodassa pidetään, että siinä käytetään sekä konventionaalisia että epätavanomaisia sodankäynninkeinoja. (Najzer, 2020).

Nähdään, että ”hybridisodankäynti on ilmaantunut tietoisuutemme Venäjän valloitettua Krimin niemimaan 2014” (Puistola, 2015, s. 1). Kuitenkin hybridisodankäynti-termiä on käytetty jo ennen tuota ajankohtaa. Tietävästi termiä on käytetty ensimmäisen kerran vuonna 1999, kun kuvattiin sitä, kuinka perinteisiä ja ei-perinteisiä sotilaallisia keinoja voitaisiin käyttää. Hybridisodankäynti nousi terminä käytetyimmäksi Hizbollahin toiminnan ja Libanonin sodan kautta vuonna 2006. Vuonna 2014 hybridisodankäynnistä tuli termi, jolla pyrittiin määrittelemään Venäjän toimia Ukrainassa. (von de Waals, 2020; van Puyvelde, 2015; Käihkö, 2017). Hybridisodankäyntiin liittyvää historiallista jatkumoa on haettu antiikista lähtien (ks. esim. Williamson & Mansoor, 2012).

Hybridisodankäynti-termin rinnalle on tullut käsite hybridivaikuttaminen. Kokonaisturvallisuuden sanasto määrittelee hybridivaikuttamisen toiminnaksi, jolla pyritään ”erilaisia, toisiaan täydentäviä keinoja käyttäen ja kohteen heikkouksia hyödyntäen saavuttamaan omat tavoitteet”. Keinot ovat tässä vaikuttamisen muodossa moninaiset, sisältäen taloudellista, poliittista tai sotilaallista toimintaa. Hybridivaikuttamisessa voidaan hyödyntää informaatioteknologiaa (Turvallisuuskomitea, 2017).

Puhuttaessa hybridiuhista nähdään, että melkein mikä tahansa uhka voi olla hybridiuhka, kunhan se ei rajoitu vain yhteen elementtiin. Käytännössä tämä näkyy siinä, että useampien toimijoiden kautta pyritään vaikuttamaan. Toimijat, jotka hybridiuhkien taustalla ovat, saattaa olla vaikeasti hahmotettavissa. Tyypillisenä piirteenä pidetään muun muassa erilaisten välikäsien – proxien – käyttöä. Oleellisena hybridiuhissa nähdään varsinkin uusien – modernien – toimintatapojen käyttäminen. Hybridi-termistä on käytössä myös suomenkielinen termi yhdistelmävaikuttaminen (Helsinki, 2018).

Hybridi-termiä myös kritisoidaan ja katsotaan, että sillä ei voida selittää kaikkia mahdollisia yhdistelmäuhkia. Kritiikille on sijansa. Termi noudattelee länsimaisia käsityksiä ja tältä osin on vajavainen, varsinkin jos pyritään selittämään ilmiöitä, jotka tulevat toisenlaisesta kulttuuripiiristä. Tähän on kiinnitetty huomiota varsinkin siinä tapauksessa, kun on tarkasteltu Venäjää. Venäjänkielissä terminologiasta löytyy termi hybridisodalle (*гибридная война*). Käytännössä tämä kuitenkin nähdään enemminkin länsimaiden Venäjän-vastaisena toimintana.

Venäjän osalta olisi parempi käyttää termiä epäsymmetrinen vaikuttaminen tai sodankäynti. Venäjä soveltaa niin sanottuja aktiivisia keinoja (*активные мероприятия*), jotka sisältävät sekä peittelemättömiä että kätkeytyjä metodeja. Käytettävien keinojen kirjo on laaja, mutta keskeisesti keinoihin kuuluu informaatioelementti.

2.3 TUTKIMUKSEN KOHDEORGANISAATIO: KGB JA A-PALVELU

Ymmärtääksemme paremmin aktiivisten toimenpiteiden organisointia, on tehtävä katsaus itse organisaatioon niiden takana (Warner, 2007). Samalla saadaan kuvaa siitä, kuinka tiedusteluorganisaatiot voivat tehdä muutakin kuin tiedustella. KGB on hyvä esimerkki tiedusteluorganisaatiosta, jonka toiminta ei rajoittunut pelkästään tiedustelutietojen keräämiseen. Se pyrki vaikuttamaan myös erilaisten aktiivisten toimenpiteiden kautta. Nämä keinot saivat organisaatiossa entistä merkittävämmän aseman tultaessa 1980-luvun lopulle. (Andrew & Mitrokhin, 2000; KGB, 1989). KGB:n tiedustelu-upseerit osallistuivat tiedustelutietojen keräämisen lisäksi aktiivisiin toimenpiteisiin, mikä tarkoitti muun muassa disinformaatiokampanjoita (KGB, 1970; Galeotti, 2019; Kalugin, 2009). KGB:n määritelmässä tiedustelu jaettiin kolmeen osa-alueeseen: salaisten tietojen hankkimiseen, aktiivisiin toimenpiteisiin ja omien toimintojen turvaamiseen (KGB, 1970).

2.3.1 AKTIIVISTEN TOIMENPITEIDEN JA KGB:N JUURET

Venäläisen tiedustelukulttuurin juuret ovat sekä keisarillisen Venäjän että neuvostotiedustelun ajoissa. Aktiivisten toimenpiteiden juuret johtavat neuvostotiedustelun osalta Neuvostoliiton perustamisen aikoihin. On nähty, että bolševikkien salainen poliisi Tšeka käytti aktiivisiksi toimiksi laskettuja keinoja. Osa keinoista oli peräisin keisarillisen Ohranan keinovalikoimasta (Andrew & Gordievsky, 1990; Galeotti, 2021). Salainen poliisi Ohrana oli valvonut venäläisten toimintaa niin kotimaassa kuin ulkomaillakin (Lauchlan, 2002).

Venäjän sisällissodan jälkeen Tšeka oli valtio valtiossa. Sen toiminta perustui terroriin ja väkivaltaan. Organisaation tunnuksena oli miekka ja kilpi. Kilpi symboloi valtakunnan vihollisten torjumista ja miekka vihollisten tuhoamista. Sama tunnus oli käytössä myös Neuvostoliiton viimeisellä tiedustelupalvelulla KGB:llä. Tšeka pyrki tehokkaalla vastavakoilulla kukistamaan kaikki vallankumouksen viholliset (Hingley, 1970). Tšekan menestyksen takana oli muun muassa vanhojen menetelmien soveltaminen, kommunistinen ideologia ja luovuus. Tšekasta muodostui salajuonineen varteenotettava vastustaja länsimaiden tiedusteluorganisaatioille ja vastavallankumouksellisille, joita vastaan se taisteli perustamisestaan lähtien (Kuorsalo, Susiluoto & Valkonen, 2003).

Tšekan vihollisina pysyivät koko 1920- ja 1930-luvun länsimaat ja näiden tiedusteluorganisaatiot sekä vastavallankumoukselliset emigrantit. Strateginen harhauttaminen oli keskeisessä osassa siinä, kun bolševikit pyrkivät levittämään vallankumouksellista ideologiaa eri puolille maailmaa (Dziak, 1988; Godson, 1989). Bolševikkivaltio kehitti toimintaansa omien kokemustensa perusteella. Tämä koski myös neuvostotiedustelua, joka ammensi oppejaan suorittamistaan operaatioista ja vastavallankumouksellisten kukistamisista (Andrew & Mitrokhin, 2000; Shultz & Godson, 1984). Tunnetuimpana neuvostotiedustelun peiteoperaatioista voidaan pitää 1920-luvulla toteutettua operaatio Trustia, johon sisältyi vastavallankumouksellisten ja länsimaisten tiedusteluorganisaatioiden

harhauttamista, disinformaation levittämistä, soluttautuminen ja kuin väkivaltaakin (Kotakallio, 2014).

2.3.2 KGB JA A-PALVELU

Stalinin kuoleman jälkeisenä vuonna 1954 perustettiin Neuvostoliiton valtion turvallisuuskomitea (KGB), mutta vanhat toimintatavat säilyivät (Rentola, 2009, s. 78). Kylmän sodan aikana KGB:n ensimmäinen päädirektoraatti, joka vastasi Neuvostoliiton ulkomaantiedustelusta, oli maailman suurin tiedusteluorganisaatio. (Levchenko, 1988; Rid, 2020). Organisaatiolla oli tiettävästi tiedustelu-upseereita ja agentteja maailman jokaisessa maassa ja sitä johdettiin Moskovan Lubjankasta. KGB:n ulkomaantiedustelulle rakennettiin suomalaisen arkkitehdin suunnittelemat uudet tilat Moskovan Jasenevoon, minne ensimmäinen päädirektoraatti muutti vuonna 1972 (Levchenko, 1988; Rid, 2020; Andrew & Gordievsky, 1990).

Neuvostoliiton propagandakoneisto oli 1950-luvulla massiivinen, mutta on arvioitu, että vielä tuolloin vaikuttamiskeinot olivat kehittymättömiä ja kehnosti organisoituja. Tämän vuoksi KGB perusti vuonna 1959 osasto D:n. Kirjain viittasi disinformaatioon (*дезинформация*) (Bittman, 1972; Ivanov, 1979; Bittman, 1985; Rid, 2020;). Osasto D:n oli tarkoitus koordinoida aktiivisia toimenpiteitä (Andrew & Gordievsky, 1990).

KGB:n silloisen pääjohtajan Shelepinin mukaan Neuvostoliiton tiedusteluorganisaatiot piti valjastaa Neuvostoliiton pitkän ajan poliittisten päämäärien edistäjiksi. Tämä myös toteutui, neuvostotiedustelu toteutti ja edisti neuvostojohdon määrittelemiä tavoitteita. Päätehtäväksi määriteltiin Yhdysvaltojen, Nato-maiden ja Japanin uhkien neutralisoiminen (Andrew & Gordievsky, 1990; KGB, 1989).

Osasto D:n ensimmäiseksi päälliköksi tuli kokenut neuvostotiedustelu-upseeri Ivan Agajants, jonka ura oli alkanut 1930-luvulla. Hollingsworthin (2023) mukaan Agajants oli ollut pitkään keskeinen hahmo Neuvostoliiton suorittamissa peitetetehtävissä, manipuloinnissa ja harhautusoperaatioissa. Oppia hän oli saanut muun muassa Artur Artuzovilta, joka oli ollut punonut juonia operaatio Trustissa (Hollingsworth, 2023). Uudessa osastossa oli 50–60 kokenutta tiedustelu-upseeria, joilla oli asiantuntemusta muun muassa eri kohdealueista (esim. Golitsyn, 1984).

Syynä sille, että Neuvostoliitto panosti disinformaatioon ja aktiivisiin toimiin tässä vaiheessa, oli se, että neuvostovakoilu oli kokenut ainakin Yhdysvalloissa takaiskuja. Länsimaiden tiedusteluorganisaatioiden kiinnittäessä huomiotaan vakoiluun, sekä varsinkin Yhdysvaltojen panostus SIGINT ja GEOINT-toimintaan – jolloin joidenkin arvioiden mukaan HUMINT laiminlyötiin, mahdollisti Neuvostoliitolle hyvän mahdollisuuden aktiivisille toimenpiteille, jotka eivät kuuluneet ns. perinteisen tiedustelun piiriin (Kux, 1985; Bittman, 1972; Perkins, 2018; Lamb & Schoen, 2012).

Disinformaatio-osasto muuttui 1960- ja 1970-lukujen taitteessa aktiivisten toimenpiteiden palveluksi. A-palvelu oli edelleen vastuussa koko disinformaatioprosessista (Ivanov, 1979; Darczewska & Żochowski, 2017; Kari & Hellgren, 2021). On arvioitu, että A-palvelun henkilöstö tuplaantui 1970-luvun loppuun

mennessä, jolloin koko organisaatiossa oli 10 000–15 000 henkeä (Shultz & Godson, 1984; Pincher, 1985). Aktiivisista toimista vastasi kirjava henkilöstöjoukko, josta noin puolet olivat aktiivisten toimenpiteiden spesialisteja ja loppuosa muiden KGB:n osastojen pudokkaita (Andrew & Mitrokhin, 2000). Kyseessä oli KGB:n eliittiyksikkö, jonka henkilökunta oli valikoitunutta (Kari & Holmila, 2023; Ivanov, 1979; Vladimirov, 1994b; Levchenko, 1988; Rid, 2020). Henkilöstölle annettiin myös tarvittava koulutus kohdealueelle (Bezmenov, 1984b). Moskovan toimiston henkilöstömääräksi arvioitiin 1980-luvulla noin 160 henkeä, joista joka neljäs oli Novosti-uutistoimistossa (AMWG, 1992).

A-palvelun päämajassa käytiin säännöllisesti lävitse eri alueita koskevia asioita. Aktiivisten toimenpiteiden organisointia johdettiin Moskovasta, mutta paikallistasolla toteutus oli eri maissa olleilla neuvostotiedusteluiden residentuureilla, eli tiedusteluasemilla (Ivanov, 1979). Residentuureissa oli omat osastot KGB:n eri linjoille, jotka olivat: PR-linja (poliittinen tiedustelu ja aktiiviset toimenpiteet, ER-linja (taloudellinen tiedustelu), KR-linja (vastatiedustelu), X-linja (tieteellis-tekninen linja), N-linja (illegaalit), minkä lisäksi Neuvostoliiton sotilas-tiedustelu GRU vastasi sotilaallisstrategista linjasta. (Rusi, 2022; Levchenko, 1988; Gordievsky & Rogatchi, 1997; ks. myös Andrew & Gordievsky 2005).

Residentuureissa perehdyttiin erilaisiin kiinnostuksen kohteisiin. Osa kohteista oli kultivoitavia henkilöitä, osa puolestaan tiedustelukohteita, joista tietoja kerättiin eri tiedustelumenetelmin. Aktiivisten toimenpiteiden ja erilaisten vaikutusoperaatioiden osalta tämä tarkoitti residenssien pyrkimystä hankkia poliittista tiedustelutietoa ja toteuttaa aktiivisia toimenpiteitä. (Andrew & Gordievsky 2005).

Aleksandr Gorbunov väittää, että Suomessa ei olisi ollut A-palvelun edustajia, vaan, että he olisivat matkustaneet säännöllisesti maahan diplomaattipasseilla (Gorbunov, 1992). Väitettä voidaan pitää epäuskottavana, sillä KGB:n residentuureissa aktiivisista toimenpiteistä vastanneet PR-linjan upseereiden piti käyttää melkein puolet ajastaan juuri aktiivisten toimenpiteiden hoitamiseen. Tähän kuului muun muassa tehtävän arviointia ja analysointia sekä kulloinkin sopivien keinojen valitsemista (Levchenko, 1988; Gordievsky & Rogatchi, 1997). Eräs arvio on, että noin 40 prosenttia KGB:n ulkomaantiedustelun tiedustelu-upseereista oli määrätty poliittisen tiedustelun eli PR-linjan toimintaan. He hankkivat tiedustelutietoja ja suorittivat aktiivisia toimenpiteitä (Godson, 1989).

3 TUTKIMUSMETODIT JA LÄHTEET

Tässä luvussa käsitellään tiedusteluhistorian ja historian tutkimusmetodologiaa, tutkimusmetodia sekä tutkimuksen keskeistä lähdeaineistoa. Nähdään, että historiat ovat olleet yleisesti siinä tutkijajoukossa, jotka ovat huomioineet tiedustelututkimuksen sekä tiedustelun vaikutuksen yhteiskunnallisiin kysymyksiin (Agrell & Huldt, 1983).

3.1 HISTORIAN TUTKIMUSMETODEISTA

Menneisyys, nykyisyys ja tulevaisuus muodostavat jatkumon (Carr, 1990). Historiantutkimuksen tarkoituksena on selvittää menneisyyden tapahtumia. Tutkimus perustuu usein niin sanottuun historialliseen tutkimusmetodiin. Se, mitä tuolla metodilla tarkalleen ottaen tarkoitetaan, vaihtelee eri määrittelyissä. On jopa nähty, että historiallinen metodi olisi pelkästään sitä, että kirjoitetaan mitä lähdeaineisto kertoo aikaisemmista ajoista. Tämä näkemys pohjautuu pitkälti Leopold von Ranken näkemykseen: *Wie es eigentlich gewesen ist?* Samanlaisen käsityksen esittää brittiläisen historioitsija Geoffrey Elton, jonka mukaan historiallisella metodilla tarkoitetaan ”testattua tapaa poimia menneisyyden todelliset tosiasiat ja tapahtumat menneisyydestä” (Elton, 1967, s. 65).

Kerättyjen historiallisten dokumenttien pohjalta muodostetaan kokonaisuus, narratiivi (Teggart, 1962; Carr, 1990; Elton, 1967). Nähdään, että dokumentit kertovat tarinan, mikä pitää vain kirjoittaa. Tietyssä pisteessä poimittujen dokumenttien määrä ei tuo mitään uutta historialliseen kertomukseen (Carr, 1990). Tutkimus saavuttaa tältä osin eräänlaisen saturaatiopisteen.

Historiallinen tutkimusprosessi on kuitenkin vaikeampi erotella erillisiin osiin. Tämä sen vuoksi, että tutkimusprosessi on jatkuva, yhtäjaksoinen prosessi (Kalela, 1972). Tämän vuoksi nähdään, että: ”historian tutkimusprosessille on ominaista, että se on yksi kiinteäkokonaisuus, jossa aineiston kokoaminen, analysointi ja johtopäätösten tekeminen voidaan erottaa toisistaan vain kuvitteellisesti” (Kalela, 1972, s. 51).

Pelkkä dokumenttiaineisto, joka tutkimuksessa on keskeisessä asemassa, ei itsessään kerro tarinaa. Dokumenttien osalta tutkija tekee valintoja. Kyse on siitä, mitä aineistoja valitaan ja miten niitä käytetään. (Carr, 1990). Yksinkertaisimmillaan tutkimusmetodi voi tarkoittaa lähdekritiikkiä. Historioitsija Kalelan mielestä: ”Useimpien historiantutkijoiden itseymmärrystä hallitsee lähteiden välittävä menneisyys. Metodologia on heille yhtä kuin lähdekritiikki” (Kalela, 2000, s. 170).

Lähdekritiikki on eittämättä olennainen osa historiantutkimusta. Pelkkä lähdekritiikki ja lähteistä pursuavan tiedon tai sen miten asiat ovat olleet esittäminen ei riitä. Collingwoodin (1946) mukaan menneisyyttä tutkiva historioitsija joutuu tekemään valinnan, tarkasteleeko hän tapahtumien sisäisiä vai ulkoisia piirteitä. Collingwood kiinnittää huomiota tapahtumien välisiin suhteisiin ja vaikutuksiin (Collingwood, 1946). Aineisto pitää asettaa omaan ympäristöönsä ja ymmärtää lähdeaineiston historiallinen luonne (Elton, 1967).

Elton (1967) määrittelee, kuinka historian keskeisenä tehtävänä on sekä passiivisesti kuunnella että aktiivisesti kysyä kysymyksiä lähteiltä. Hän kuvaa metodia eräänlaiseksi palvelija-isäntä -suhteeksi, jossa isäntänä on aluksi lähdeaineisto ja tutkija palvelija. Osat vaihtuvat tutkimuksen edetessä. Elton korosti historiallisten faktojen poimimista. Historiaa voidaan kirjoittaa vain jäljelle jääneiden dokumenttiaineistojen pohjalta. (Elton, 1967). Voidaan kuitenkin kysyä, mitkä tiedot ovat historiallisia faktoja? Kaikki löydettävät tiedot eivät ole tosia. Löydetty tiedot voivat olla myös vääriä ja harhaanjohtavia.

Kyse ei ole pelkästä valinnasta, vaan myös tulkinnasta (Jenkins, 2004). Se, miten historioitsija tulkitsee lähteitä vaikuttaa historiaan. Tähän tulkintaan vaikuttaa tutkijan ymmärrys, mutta myös tietämättömyys. Elton pitää historioitsijan suurimpana epävarmuutena juuri tutkijan tietämättömyyttä. (Elton, 1967).

Osa historiallisista tiedoista on tulkintoja. Historialliset faktat ja tulkinnat pitää erotella toisistaan (Jenkins, 2004). Historian tulkinnat muuttuvat, samalla muuttuu myös historiasta kirjoitettava narratiivi. Muutos heijastelee osaksi yhteiskunnallista muutosta ja aikaa, jolloin tutkimus tehdään (Kalela, 1972). Historioitsijoiden haasteena on analysoida aikaisempia yhteiskunnallisia muutoksia ja kehitystä (Hobsbawm, 2010). R. G. Collingwoodin mukaan ”historian perimmäinen tavoite ei ole tuntea menneisyyttä, vaan ymmärtää nykyisyyttä” (Collingwood, 1999, s. 140).

Menneisyys ja historia eivät ole sama asia (Rüsen, 2008; Jenkins, 2004). Voidaan nähdä, että menneisyys on jonkinlainen pysyvä ulottuvuus (Hobsbawm, 2010). Historia puolestaan on tulkintaa menneisyydestä. Historia ei siis ole staattinen, vaan muuttuva ilmiö (Carr, 1990; ks. myös Collingwood, 1946). Tämän vuoksi tulkinta menneisyydestä muuttuu.

Se millainen käsitys meillä on menneisyydestä ja historiasta vaikuttaa sekä yksilöiden että yhteisöiden tietoisuuteen (Hobsbawm, 2010). Tulkintaan vaikuttaa se, miten tulkitsija näkee ja ymmärtää eri asiat (Collingwood, 1946; Elton 1967). Esimerkiksi tiedusteluhistorian osalta on esitetty, että pitäisi ymmärtää jotakin myös diplomaatiasta, turvallisuuspolitiikasta ja sotatieteistä (Warner, 2007). Tulkinnasta ei voida täysin poissulkea yksilön omaa ajattelua, mikä pakosti vaikuttaa tulkintaan (ks. esim. Heuer, 1999). Eltonin (1967) mukaan historioitsijat pyrkivät välttämään ilmeisempiä biaksia, mutta he eivät ole immuuneja virheille.

Nähdään, että keskeisiä epävarmuustekijöitä ovat tutkijoiden tietämättömyys ja valintojen tekeminen (Elton, 1967).

Vaikka historioitsijoiden metodeilla ei välttyä virheiltä, se kuitenkin mahdollistaa tutkimuksen tekemisen varmemmalle pohjalle. Eräänä tavoitteena historiassa on löytää totuus. Tämä totuuden etsintä on kuitenkin päättymätön tehtävä, missä erilaisilta tulkinnoilta ja kiistoilta ei välttyä. (Elton, 1967).

3.2 TIEDUSTELUHISTORIAN METODEISTA

Tiedusteluhistorialla tarkoitetaan tiedustelun tutkimista historian menetelmin. Tiedustelututkimusta on kuvattu usein palapelin kokoamiseen, missä kaikkia paloja ei ole saatavilla tai osa paloista on täysin sopimattomia ja vääriä (ks. esim. Mäkelä, 1965). Tiedusteluhistoriaa on verrattu myös keskiajan tutkimukseen, missä materiaalia on rajoitetusti saatavissa (Warner, 2007). Tiedusteluorganisaatioiden luonteen vuoksi, arkistoista ei löydy kaikkea tietoa, organisaatioilta saatua puuttua historiallinen tietämys (Ferris, 2020).

Tutkimusmetodologiaa määrittelee hyvin paljon se, millainen mahdollisuus on käyttää tiedusteluorganisaatioiden tuottamia materiaaleja. Tiedusteluorganisaatioiden sisäisten asiakirjojen, jotka kertovat organisaation sisäisestä rakenteesta, kyvyistä ja henkilöstöstä, on tarkoitus usein pysyä salassa ”ikuisesti” (Ferris, 2020). Näin ollen, myös niiden, joilla on ollut ”rajoittamaton” pääsy arkistomateriaaleihin, eivät ole voineet paljastaa tutkimastaan organisaatiosta kaikkia tietoja (Jeffery, 2010). Aineistojen saatavuus on haastavampaa, mitä lähemmäs nykypäivää tullaan (Agrell & Huldt, 1983). Tämän vuoksi osa kylmän sodan materiaalista on edelleen tutkijoiden ulottumattomissa (Ferris, 2020).

Osalle tutkijoista on suotu, joskin usein rajoitettu, pääsy tiedusteluorganisaatioiden arkistomateriaaleihin. Kaikilla ei kuitenkaan ole pääsyä salaiseksi leimattuun aineistoon (Takala & Konstari, 1982; Warner, 2007; Ferris, 2020). Käytävissä oleva aineisto on yleensä aina joillakin tavoin vaillinaista. Vaikka tiedusteluorganisaation arkistoja pääsisi tutkimaan, sisältävät tiedustelutiedot myös epävarmoja tietoja ja vääriä oletuksia (Ferris, 2020).

Karkeasti jaoteltuna tiedustelututkimus ja tiedusteluhistoriantutkimus voidaan jakaa kahteen kategoriaan tiedusteluorganisaatioiden sisältä ja ulkoa tehtyihin tutkimuksiin (Warner, 2007). Tiedusteluhistoriantutkimusta, missä ei ole pääsyä varsinaiseen arkistoaineistoon pidetään haastavampana (Warner, 2007; ks. myös Rislakki, 1982).

Tiedusteluhistorian eräänä keskeisenä keinona nähdään – varsinkin sisältäpäin tehdyissä tutkimuksissa – kronologinen lähestyminen. Kronologia mahdollistaa sujuvan narratiivin ja syy-seuraussuhteiden kerronnan (Warner, 2007). Historiantutkimuksessa juuri kronologisuutta pidetään jopa keskeisimpänä elementtinä (Elton, 1967). On jopa nähty, että ilman kronologiaa tehdyt päätelmät ovat alustavia tai jopa epäilyttäviä (Warner, 2007; ks. myös Ferris 2020). Kronologian avulla voidaan hahmottaa oleellisia ja epäoleellisia tietoja toisistaan (Warner, 2007). Tiedusteluhistorialliset tutkimukset eivät aina kuitenkaan orjallisesti noudata kronologiasta lähestymistapaa, vaan tutkimuksissa on nähtävissä sekä

kronologinen että temaattinen lähestymistapa tai pelkkä temaattinen jaottelu (Davies, 2004). Toinen keskeinen keino on tarkastella tiedusteluorganisaatioiden rakentumista. Organisaatioiden kehitys nähdään eräänlaisena historiallisena jatkumona. (Kahn, 2009). Warnerin (2007) mukaan on tärkeää selvittää tiedusteluorganisaation sekä sen alayksiköiden sekä henkilöstön hierarkiaa ja koostumusta. Tässä tarkastelussa auttaa erilaiset protokollat ja ohjesäännöt. (Warner, 2007).

Tiedustelututkimuksessa auttaa se, että hahmottaa toimijan tavoitteita, mikä voi näkyä muun muassa valtiojohdon toiminnassa. Tutkimuksen kannalta nähdään oleelliseksi myös selvittää sitä, miten tiedustelun kohde reagoi toimintaan. Toiminnan kohde ei kuitenkaan välttämättä reagoi mitenkään. Tämä saattaa johtua siitä, että tiedusteluoperaatiota ei havaita. Warnerin (2007) mukaan kuitenkin toiminta yleensä jossakin vaiheessa havaitaan, mikä aiheuttaa myös vastareaktion. Hänen mukaan vastareaktion laajuus paljastaa osaltaan tiedusteluoperaation laajuutta ja vaikutusta. (Warner, 2007).

Historiantutkimuksessa on oleellista perehtyä aineistoihin ja pohtia niiden paikkansa pitävyyttä sekä kontekstia. Harva tutkimus on immuuni salaamiselle (Takala & Konstari, 1982). Salaaminen ja tietojen saatavuus vaikuttaa erityisesti tiedustelututkimuksessa. Tietojen paikkansapitävyys tiedusteluhistoriassa on välillä haasteellista määrittää, koska kaikkia aineistoja ei ole saatavilla ja osa materiaalista on tuhottu. Tämän vuoksi on esitetty, että asiaan perehtymätön ei välttämättä saa mitään selkoa tiedustelutoiminnasta jälkeinpäin (Mäkelä, 1965; Rusi, 2022).

Tutkimuksen kannalta on helpompaa lähteä perehtymään aiheeseen sisältäpäin. Tämän vuoksi on aluksi perehdyttävä siihen, millaisia tietoja kertovat ne, joilla on pääsy tutkimuksen kannalta oleellisiin materiaaleihin (Warner, 2007). On huomattava, että viralliset, sisältäpäin tehdyt tutkimukset, ovat usein siloteltuja. Virallisissa historiateoksissa jätetään osa tiedoista kertomatta (Warner, 2007; Hosaka, 2022). Tästä huolimatta perehtyminen ns. virallisiin historiateoksiin voi helpottaa myös tutkijoita, joilla ei ole pääsyä varsinaisiin dokumentteihin (Warner, 2007).

Lähdekritiikki on syytä pitää mielessä tiedusteluhistoriaa kirjoitettaessa. Tiedusteluhistoriassa nähdään, että tutkijat kohtaavat lähdekritiikissä älyllisen haasteen, koska tiedustelu on luonteeltaan salaavaa. (Käkönen, 1970; Rentola, 2009). Haasteena on myös se, että kaikkea ensikäden lähdeaineistoa ei ole saatavilla. Tämän katsotaan asettavan tutkimuksen herkästi kritiikille alttiiksi. Tämä on haasteellista, varsinkin jos pyritään tutkimuksen kautta tuomaan uutta tietoa (Kalela, 1972).

Tiedusteluhistoriassa pitää perehtyä saatavilla olevaan materiaaliin, mutta myös ymmärrettävä asiakirjojen konteksti. On myös huomioitava, että lähteet voivat olla tarkoituksellisesti harhaanjohtavia tai salauksen vuoksi vaillinaisia. (Käkönen, 1970). Yksittäinen tiedusteluasiakirja ei siis itsessään välttämättä ole merkittävä. Voi olla, että julkiset dokumentit ovat todenmukaisempia. Pelkkä salainen-leima ei tee tiedosta arvokkaampaa (Käkönen, 1970). Tutkimuksen vaarana on nostaa esille yksittäisiä detaljitietoja, jotka saattavat olla vääristyneitä. Eräänä sudenkuoppana on pidetty sitä, että tutkija eksyy tiedustelumaailman sokkeloihin, mikä on täynnä harhautusta ja petosta (Käkönen, 1970; Warner, 2007).

3.3 TUTKIMUSMETODI

Tässä tutkimuksessa tutkimusmetodi noudattelee historiallista ja tiedusteluhistoriankirjoituksen metodologiaa. Tutkimusote on kvalitatiivinen. Päädyin tähän menetelmään, koska kvalitatiivisen tutkimuksen keinoin voidaan tutkia yhteiskunnallisia ilmiöitä (Elton, 1967; Berndtson, 2002). Tutkimuksessa on käyty lävitse aineistoa, joka käsittelee aktiivisia toimenpiteitä. Aineisto on valikoitu siten, että se on kattava otos aihepiiristä. Tutkimusaineisto on koostunut muun muassa ohjekirjoista, tutkimuskirjallisuudesta, muistelmista ja tieteellisistä artikkeleista.

Käytännössä valittu tutkimusmetodi merkitsee sitä, että tutkimusteemaan liittyvään aineistoon perehdytään, jolloin aineistoa kuunnellaan, mutta myös kysytään kysymyksiä eli selvitetään, millaisia kysymyksiä aineistosta nousee (Elton, 1967). Tiedusteluhistoriallinen metodi tuo tutkimukseen mukaan historiaan liittyvää kronologiaa, mutta myös organisaation ja toiminnan selvittämistä. Koska tiedusteluhistoriassa nähdään oleelliseksi katsoa myös kohteen rektioita, myös nämä on huomioitu (Warner, 2007; Kahn, 2009).

Tutkimus ei poikkea merkittävästi niistä tutkimuksista, joita on tehty ulkoapäin, sillä sisäinen materiaali on rajallinen, vaikka tutkimuksessa hyödynnetään KGB:n sisäistä aineistoa. Aineistosta nousevien teemojen osalta tutkimuksessa jaoteltiin keskeisiä asiakokonaisuuksia. Tutkimusmateriaalin läpikäynnin yhteydessä aineistoa jaoteltiin mielekkäisiin kokonaisuuksiin. Tutkimuksen lähestymiskulmana on termi aktiiviset toimenpiteet. Keskeisiksi teemoiksi tutkimuksen aikana nousivat:

- (1) terminologia – miten eri toimijat ovat määritelleet aktiivisia toimenpiteitä?
- (2) keinot – mitkä ovat olleet aktiivisten toimenpiteiden keinot?
- (3) kohteet – mitkä ovat olleet aktiivisten toimenpiteiden kohteet?
- (4) mitkä ovat olleet aktiivisten toimenpiteiden tavoitteet?
- (5) suhtautuminen – miten aktiivisiin toimenpiteisiin on suhtauduttu ja vastustettu?

Edellä esitetty jaottelu rakentui siten, että ensin selvitin terminologiaa, mutta tämä osoittautui liian suppeaksi ja monitahoiseksi. Samalla nousi tiedusteluhistorian metodologian mukaiset teemat. Esille tulivat aktiivisten toimenpiteiden keinot, kohteet että tavoitteet. Metodologian mukaisesti piti selvittää, myös sitä miten aktiivisiin toimenpiteisiin on suhtauduttu. Tällä jaottelulla jatkoin, kunnes riittävä saturaatiopiste saavutettiin, eikä uudet tiedot muuttaneet sitä kuvaa mikä oli aiemmin muodostunut. Tätä kautta muodostuu monipuolinen kuva aktiivisista toimenpiteistä. Tutkimuksen lopputulos esitetään osaltaan kronologiaa noudattelevien narratiivien muodossa, missä avataan tematiikan kannalta oleellisia ulottuvuuksia.

3.4 TUTKIMUSAINEISTO JA LÄHTEET

Kylmän sodan aikaan liittyvää historiantutkimukseen on vaikuttanut KGB:n kyky salata toimintojaan ja arkistojaan (Andrew, 2019). Tutkimus on perustunut pitkälti eri fragmentteihin ja muistelmiin.

Tämä tutkimus pohjautuu aikaisempaan aktiivisiin toimenpiteisiin keskittyneeseen tutkimuskirjallisuuteen ja artikkeleihin. Tämän lisäksi on huomioitu länteen loikkanneiden tiedustelu-upseerien kuten Ladislav Bittmanin, Vasili Mitrokhinin ja Oleg Gordijevskin teokset. Länteen loikkanneet itäblokin tiedusteluorganisaatioiden edustajat pystyivät kertomaan siitä, miten Neuvostoliiton aktiiviset toimenpiteet toteutettiin. Heidän lisäksi on käytetty Anatoli Golitsynin kirjoittamaa kirjaa, joka keskittyy disinformaatioon.

Kaikki materiaalit ovat oman aikansa tuotteita ja niihin pitää suhtautua lähdekriittisesti. Loikkarien kirjoitukset ovat vaihtelevia. Ne ovat valaisevia käytettyjen metodien suhteen, mutta aina on vaarana, että kirjoittajan omat näkemykset ja kritiikki Neuvostoliittoa kohtaan vaikuttaa aineistossa. Loikkarien muistelmat ovat kuitenkin avoimempia, kuin KGB:n upseerien muistelmat. Jälkimmäisissä ei välttämättä kerrota mitään oleellista (Manninen, 1996). Muistelmissa saatetaan kaunistella asioita ja mustamaalata vastapuolta. Esimerkiksi Viktor Vladimirovin muistelmissa korostetaan sitä, kuinka Suomen ja Neuvostoliiton suhteet menivät suotuisaan suuntaan (Vladimirov, 1993).

Keskeisenä lähteenä on mainittava myös Active Measures Working Group:in myötä tulleet tutkimukset, joita muutamia tutkimuksen tekoon on ollut saatavilla. Aineistossa on hyödynnetty myös verkosta saatavia Yhdysvaltain keskustiedustelupalvelun CIA:n aineistoja. Tämä aineisto on ollut ennemminkin taustoittavaa.

Länsimaisen aineiston lisäksi tutkimuksessa on käytetty viime vuosina saataville tulleita 1970- ja 1980-luvuilla ilmestyneitä KGB:n ohje- ja sanakirjoja. Ohjekirjoja on päätyntä läntisille tiedustelupalveluille jo kylmän sodan aikana, mutta varsinkin Baltian maiden arkistojen avautuminen on mahdollistanut KGB:n materiaalin hyödyntämisen julkisissa tutkimuksissa. Tässä tutkimuksessa on hyödynnetty Latviasta löytyvää KGB:n vastatiedustelun sanakirjaa *Контрразведывательный словарь*, vuodelta 1972 sekä vuoden vaihteessa 2017–2018 julkisuuteen tulleita KGB:n oppaita *Сновные направления и объекты разведывательной работы за границей* (1970) ja *Политическая разведка с территории СССР* (1989). Jälkimmäinen teos on käännetty englanniksi. Neuvostomateriaalia täydentää KGB:n aktiivisia toimenpiteitä johtaneen Vladimir Ivanovin kertomukset vuodelta 1979.

Aktiivisten toimenpiteiden tutkimuksen osalta on huomioitu sekä kylmän sodan aikaista tutkimusta että nykytutkimusta. Kylmän sodan ajan perustutkimuksia ovat varsinkin Shultzin ja Godsonin tutkimukset. Tutkimus on viime vuosina laajentunut ja lähdemateriaalia on tullut enemmän saataville. Varsinkin KGB:n materiaali on tullut tutkijoiden käyttöön osin vasta 2010-luvulla (Weiss, 2018; Juurvee, 2018; Hosaka, 2020; ks. myös Meduza, 2018; The Interpreter, 2018). Voidaan sanoa, että Juurveen ja Hosakan tutkimukset ovat antaneet paljon tällekin tutkimukselle. Terminologian pohtiminen on kuitenkin haastavaa osaltaan

sen vuoksi, että aineistoa on rajallisesti saatavilla. KGB:n aineisto on edelleen Venäjällä salaista (Weiss, 2017).

Se, että aineistoa ei ole saatavilla ei ole uusi ilmiö, kun tarkastellaan tiedusteluhistorian tai tiedustelututkimuksen kenttää. Tältä osin tutkimus perustuu eri tasoihin lähteisiin. Osa lähdemateriaalista on helposti saatavilla, mikä on helpottanut tutkimuksen tekemistä. Erityisesti pitää nostaa esille Thomas Ridin (2020) tutkimus aktiivisista toimenpiteistä. Hänen kirjansa käsittelee laajasti aktiivisia toimenpiteitä. Ridin ansioksi pitää lukea myös se, että hän on saattanut julkisuu-teen tutkimusmateriaaliaan archive.com -sivustolle. Tämä on mahdollistanut perehtymisen esimerkiksi jo edesmenneen Ladislav Bittmanin haastatteluun. (Rid, 2020).

4 AKTIIVISET TOIMENPITEET

Tässä luvussa avataan ensin yleisemmin aktiivisten toimenpiteiden teemaa, jonka jälkeen tarkastellaan neuvostoliittolaista määritelmää sekä tehdään katsaus muihin näkemyksiin käsitteestä sekä aktiivisten toimenpiteiden typologiasta.

4.1 KOMPLEKSINEN TERMI

Termi aktiiviset toimenpiteet on monitahoinen ja kompleksinen (Brook-Shepherd, 1989). Hankaluutena on se, että mitä kaikkea termiin aktiiviset toimenpiteet sisällytetään (Darczewska, 2018; Perkins, 2018). Termiä on kuvattu eräänlaiseksi fasadiksi, joka peittää laajan kirjoin toimenpiteitä (Darczewska & Żochowski, 2017). Terminä aktiiviset toimenpiteet kytkeytyy tiiviisti Neuvostoliiton ja Venäjän tiedusteluorganisaatioihin, mutta myös ikaikaiseen poliittisen sodankäynnin traditioon. Erilaisia peiteltyjä (*covert*) ja avoimia (*overt*) keinoja on käytetty – läpi historian – omien intressien edistämiseen. (Godson & Shultz, 1985; Andrew & Mitrokhin, 2000; Galeotti, 2021; Gehlen, 1972).

On nähty, että eri tiedusteluorganisaatiot ovat pyrkineet, välillä jopa likaisia keinoja kaihtamatta, edistämään oman valtionsa tavoitteita. Nämä tavoitteet ovat sidoksissa kulloiseenkin toimintaympäristöön (Treverton, 1987). Esimerkiksi Neuvostoliiton aktiiviset toimenpiteet olivat sidoksissa kohteiden toimintaan (Bittman, 1988).

Usein aktiiviset toimenpiteet määritellään siten, että peiteltyt ja kiistettävät elementit painottuvat (Fedchenko, 2016; Galeotti, 2021). Välillä termi puolestaan nähdään peiteltyjen ja avointen keinojen spektriksi, mihin on kytkeytynyt disinformaatio (Hosaka, 2020). Aktiiviset toimenpiteet on nähty myös poliittisen sodankäynnin menetelmiksi (Kari & Holmila, 2023), eräänlaiseksi poliittiseksi sodankäynniksi (Rusi, 2022; ks. myös Rid, 2020), vaikuttamiskeinoiksi tai strategisen vaikuttamisen keinoiksi (Perkins, 2018). Onpa aktiivisia toimenpiteitä kuvattu jopa Venäjän päävientituotteeksi (Darczewska & Żochowski, 2017).

Laaja toimintojen kirjo on eräs piirre tälle termille (Andrew & Mitrokhin, 2000; Giles, 2022). Tämä toimintojen laaja-alaisuus on havaittavissa

tarkasteltaessa aktiivisten toimenpiteiden keinovalikoimaa (ks. esim. Shultz & Godson, 1984; Perkins, 2018). Esimerkiksi Dziak (1988) kirjoittaa, että aktiivisiin toimenpiteiden keinovalikoimaan kuului provokaatio, soluttautuminen, fabrikaatio, diversio, vaikuttaja-agentit, konspiraatio, disinformaatio, määrät tehtävät, suora toiminta ja yhdistelmät. Viimeiseksi mainittu keino yhdistelmä, tarkoitti Neuvostoliiton monimutkaisia operaatioita, missä yhdisteltiin eri menetelmiä (Dziak, 1988). Scul (1984) puolestaan nostaa keinovalikoimaksi sekä avoimia että peiteltyjä menetelmiä, joihin hän laskee median manipuloinnin ja kontrollin, disinformaation, ulkomaisten kommunististen puolueiden ja peiteorganisaatioiden käytön, järjestöjen manipulaation, hämäret radiolähetykset, taloudelliset keinosotat, sotilasoperaatiot ja muut poliittiset vaikutusoperaatiot (Scul, 1984).

Samoja menetelmiä nousee esille, kun tarkastellaan myöhempiä tutkimuksia aktiivista toimenpiteistä. Alpo Rusi kirjoittaa kirjassaan *Kremlin kortti – KGB:n poliittinen sota Suomessa 1982–1991*, kuinka aktiivisten toimenpiteiden operaatioissa ja informaatiosodassa lannistetaan mustamaalamalla, väärentämällä asiakirjoja, minkä lisäksi valehdellaan, hämätään ja käytetään propagandaa (Rusi, 2022). Martti J. Kari ja Riku Hellgren puolestaan laskevat aktiivisten toimenpiteiden toteuttamiseen neuvostomyönteisten tahojen tukemisen, vaikuttamisen vaikuttaja-agenttien kautta ja disinformaation levittämisen (Kari & Hellgren, 2021).

4.2 AKTIIVISET TOIMENPITEET – NEUVOSTOMÄÄRITELMÄ

Aktiiviset toimenpiteet on suora käänös venäjän kielen käsitteestä *активные мероприятия*. Aktiivisten toimenpiteiden katsotaan periytyvän Neuvosto-Venäjän salainen poliisiin Tšekan perustamisen ajoista. Käytännössä juuret ovat syvemmällä, sillä bolševikit hyödynsivät keisarillisen Venäjän Ohranan oppeja. Esimerkiksi *agent provocateur* -toimintaa on pidetty yhtenä aktiivisena toimenpiteenä. (Andrew & Gordievsky, 1991; Andrew & Mitrokhin, 2000; Shultz & Godson, 1984; Dziak, 1988; Levchenko, 1988).

Tšekan seuraajaorganisaatiot, kuten KGB, pyrkivät vaikuttamaan aktiivisten toimenpiteiden kautta ja niiden avulla edistämään Neuvostoliiton tavoitteita (Dziak, 1988; Andrew & Mitrokhin, 2000). Keinovalikoimat ja käsitykset aktiivisista toimenpiteistä ovat vaihdelleet. Boris Volodarskyn (2015) mukaan 1920- ja 1930-luvun neuvostotiedustelu käytti termiä *aktivka* tai aktiiviset toimenpiteet. Hän kuitenkin huomauttaa, ettei termiä pidä sotkea kylmän sodan aikaisiin aktiivisiin toimenpiteisiin, jotka olivat poliittisen sodankäynnin väline. Aktivka-termillä tarkoitettiin ainakin 1950-luvulle saakka varsinkin salamurhien toteuttamista (Volodarsky, 2015).

KGB:n kenraalimajuri Oleg Kalugin pitää aktiivisia toimenpiteitä ja kumouksellista toimintaa ”neuvostotiedustelun sydämenä ja sieluna” (Kalugin, 2007). On arvioitu, että aktiivisten toimenpiteiden luonne ja määrä erotti kylmän sodan aikana länsimaisia ja itäblokin tiedusteluorganisaatiot toisistaan. KGB ja sen kanssa yhteistyötä tehneet Itä-Euroopan organisaatiot olivat länsimaisia organisaatioita enemmän kiintyneitä aktiivisiin toimenpiteisiin tai peiteltyyn

toimintaan (Herman, 2005; Boghardt, 2009). Käytännössä aktiivisia toimenpiteitä pidettiin erittäin keskeisenä vaikutuskeinona (KGB, 1989).

KGB käytti ja määritteli aktiivisia toimenpiteitä hyvin laajasti ja varioiden. Aktiivisten toimenpiteiden tärkeys näkyy jo siinä, että se sisältyy Neuvostoliiton määritelmään tiedustelusta. KGB näki tiedustelun eräänlaisena poliittisena kamppailuna, joka jaettiin salaisten tietojen hankkimiseen, aktiivisiin toimenpiteisiin ja omien toimintojen turvaamiseen (KGB, 1970; Mitrokhin, 2002). Tiedustelun keskeisenä teemana oli paljastaa kohteen toiminta. Tiedustelun ohella, tai jopa tärkeämpänä korostui juuri aktiivisten toimenpiteiden rooli. Aktiiviset toimenpiteet lukeutuivat terminologisesti poliittisen tiedustelun alle, mutta keinovalikoima oli laaja. Tiedustelutietojen keräämisen lisäksi KGB harjoitti laajaa vaikuttamisaparaattia. (KGB, 1970; KGB 1972; KGB 1989).

Vuonna 1989 keskeisimmiksi aktiivisten toimenpiteiden osa-alueiksi mainittiin disinformaatio, paljastaminen, komprometointi ja positiivisten suhteiden luominen kohteisiin salaisia tiedustelumenetelmiä käyttäen. Tämän lisäksi aktiivisten toimien osa-alueeksi kuului vaikuttaja-agentit (KGB, 1989). Samat menetelmät olivat olleet jo aiemmin käytössä. Tosin esimerkiksi vastavakoilun terminologiassa korostui ennakkovaroituksen saaminen vihollisen hankkeista ja keinoja, joilla agentteja asetettiin vihollisen keskelle ja läheisyyteen. KGB:n mukaan toimien avulla käytiin eräänlaista operationaalista peliä, jolla horjutettiin vastustajaa ja pyrittiin vähentämään vastustajan vaikutusta Neuvostoliiton intressien osalta. (KGB, 1970; KGB 1972; KGB 1989; Mitrokhin, 2002).

Aktiivisiin toimenpiteisiin kuului vastustajan häirintä, korruptoiminen ja harhaanjohtaminen. Tarkoitus oli eri tavoin aiheuttaa haluttuja vaikutuksia, olivatpa ne vastustajien salahankkeiden paljastamista tai sitten ystävällismielisten maiden tukemista. Aktiivisilla toimenpiteillä pyrittiin vaikuttamaan vastustajaan disinformaatiolla, kompromettoimalla ja korruptoimalla. (KGB, 1972; Perkins, 2018; Darczewska, 2018; ks. myös Ivanov, 1979). Kylmän sodan ilmapiiri näkyi määritteissä. KGB:n mukaan aktiivisia toimenpiteitä käytettiin muun muassa edistämään maan kansainvälistä asemaa ja heikentämään varsinkin ”imperialististen” ja ”kapitalististen” länsimaiden vaikutusta sekä näiden aatteellista ja yhteiskunnallista pohjaa (KGB, 1970; Mitrokhin, 2002). Käytännössä tämä tarkoitti kohdemaissa toimenpiteitä, joilla vaikutettiin maiden ulko- ja sisäpolitiikkaan samalla edistäen Neuvostoliiton tai muiden sosialististen maiden etuja (Mitrokhin, 2002; KGB, 1972; Perkins, 2018; Darczewska, 2018; Ivanov, 1979; KGB, 1972; Juurvee, 2018).

Arvioidaan, että 1950-luvulla Neuvostoliiton massiivinen propagandakoneisto oli keinovalikoimaltaan ja organisaatorakenteeltaan kehittymätön, mutta neuvostokoneisto kehittyi ja institutionalisoitui. Vuonna 1959 perustettu disinformaatio-osasto (myöhempi Aktiivisten toimenpiteiden osasto) oli merkki tästä koordinoitumasta ja suunnitelmallisemmasta organisaatiosta. Samaan aikaan kun KGB:n disinformaatiotoimisto perustettiin, myös aktiiviset toimenpiteet vaikiutuivat käyttöön ja termi juurtui sekä käytäntöön että terminologiaan. Neuvostotiedustelun toiminta painottui 1960-luvusta lähtien entistä enemmän aktiivisiin toimenpiteisiin, joita ennen näitä toimenpiteitä oli pidetty toissijaisina suhteessa tiedusteluun ja laittomaan tiedusteluun (vakoiluun). (Shultz & Godson, 1984; Bittman, 1985; Levchenko, 1988; Darczewska, 2018).

Bittmanin mukaan tämä kylmän sodan kehitys tiesi uuden aikakauden alkua – ”uutta salaisten pelien ja intrigien aikaa” (Bittman, 1985, s. 39). Nämä intrigit olivat osa kylmää sodan suurta peliä, jota on kutsuttu myös ensimmäiseksi oikeaksi tiedustelusodaksi (Hughes-Wilson, 2005). Suurvaltojen välisiä tiedustelukamppailuita käytiin jo ennen kylmää sotaa. 1800-luvulla Aasiassa britti-imperiumin ja Venäjän välillä käytiin niin sanottua suurta peliä. Ensimmäisen ja toisen maailmansodan välinen aika on välillä tulkittu idän ja lännen tiedusteluorganisaatioiden kylmän sodan esinäytökseksi. (Kotakallio, 2014). Kylmän sodan maailmassa panokset ja resurssit olivat kuitenkin suuremmat. Siirtyminen atomiaikaan ja ydinaseisiin toi aivan uudenlaisia uhkakuvia ja entistä globaalimman kilpailun. (Hughes-Wilson, 2005).

Aktiiviset toimenpiteet eivät rajautuneet pelkästään Neuvostoliiton keinovalikoimaan. Itäblokin maihin perustettiin Neuvostoliiton oppien mukaisesti 1960-luvun puoliväliin mennessä omat aktiivisten toimien osastot (Bittman, 1985; Rid, 2020). Vuosien 1962 ja 1964 välillä perutettiin aktiivisten toimenpiteiden osastot Itä-Saksaan, Tšekkoslovakiaan, Unkariin, Bulgariaan ja Puolaan (US Congress, 1980; Bittman, 1985). KGB teki maiden kanssa kiinteää yhteistyötä muun muassa disinformaation, aktiivisten toimenpiteiden ja psykologisen sodankäynnin saroilla (Rusi & Korhonen, 2017). Itäblokissa määriteltiin aktiivisia toimenpiteitä hyvin samalla tavalla, kuin Neuvostoliitossa. Esimerkiksi Itä-Saksan turvallisuuspoliisi Stasi määritteli näitä ”likaisia temppuja” toimenpiteiksi, joissa hyödynnettiin niin yksilöitä, ryhmiä, kuin hallituksiakin sekä muokattiin poliittista tahdon muodostusta. Myös itäblokin maissa keinovalikoimaan kuului riidan kylväminen ja länsimaiden aseman heikentäminen (AMWG, 1992). Aktiivisia toimenpiteitä myös suunniteltiin itäblokin maiden kesken sekä suoritettiin yhteisoperaatioita, joissa yhteistyö oli joko kahdenkeskistä tai monikansallista (Nehring, 2021).

4.3 AKTIIVISET TOIMENPITEET – LOIKKARIEN NÄKEMYKSET

Since my defection from the USSR embassy in 1970, I have been trying desperately to explain to Western media, politicians, “intelligence community” and your “academic-sovietologists” that Active Measures are more important and dangerous than classic espionage – James Bond style. (Bezmenov, 1984, s. 23)

Loikkaarit pyrkivät varoittamaan länsimaita aktiivisten toimenpiteiden vaaroista (Bezmenov, 1984; Bittman 1985). Länteen loikkanee Itä-Euroopan tai Neuvostoliiton tiedustelu-upseerit pystyivät kertomaan tietoja niistä organisaatioista, joissa olivat työskennelleet tai tehneet yhteistyötä. Nämä tiedot auttoivat länsimaisia tiedusteluorganisaatioita hahmottamaan neuvostotiedustelun toimintaa sekä paljastamaan vakoilutapauksia. Esimerkiksi Anatoli Golytsinin vuonna 1961 tapahtuneen loikkauksen myötä suojelupoliisi ymmärsi paremmin KGB:n organisaatiota ja sen poliittista tiedustelua (Rentola, 2009). Myös aktiiviset toimenpiteet tulivat länsimaissa tietoon itäblokista loikkaneeiden tiedustelu-

upseerien myötä. Näin ollen länteen tuli tietämystä, kuinka heitä vastaan toimittiin. (Schoen & Lamb, 2012).

Tietävästi ensimmäinen aktiivisiin toimenpiteisiin osallistunut ja loikannut henkilö oli unkarilainen Laszlo Szabo, joka loikkasi 1960-luvulla (Schoen & Lamb, 2012). Merkittävää oli se, että osa loikkareista oli osallistunut juuri aktiivisten toimenpiteiden suunnitteluun ja toteuttamiseen (US Congress, 1980). Näillä loikkareilla oli ensikäden tietoa. Heidän kertomansa tiedot vaikuttivat myös siihen terminologiaan, jota neuvostotoiminnasta käytettiin. Loikkareilta saatujen tietojen kautta länsimaissa ymmärrettiin paremmin, kuinka Neuvostoliitto käytti aktiivisia toimenpiteitä omien tavoitteidensa ajamiseen (US Congress, 1980).

On esitetty, että CIA sai ensimmäiset konkreettiset todisteet KGB:n aktiivisista toimenpiteistä 1970-luvun lopulla (Korhonen & Rusi, 2017). Kuitenkin loikkareiden kertomusten myötä selkeämpi kuva KGB:stä alkoi muodostua jo 1960-luvusta lähtien (Deacon, 1987; Schoen & Lamb, 2012). Alkuvaiheessa muodostui kuvaa aktiivisista toimenpiteistä ja itäblokin maiden yhteistoiminnasta, sillä kaksi ensimmäistä aktiivisiin toimenpiteisiin osallistunutta loikkaria oli Unkarista (1965) ja Tšekkoslovakiasta (1968). Vasta, kun vuonna 1979 loikannut vahvisti toiminnan luonnetta, aktiivista toimenpiteistä kiinnostuttiin entistä enemmän (Schoen & Lamb, 2012). Käytännössä tuolloin ymmärrettiin se, kuinka aktiivisten toimenpiteet olivat laajentuneet (Bittman, 1985). Suhtautumiseen vaikutti myös Afganistanin sodan aiheuttama kylmän sodan kylmeneminen ja liennytyksen loppuminen.

Lännessä ymmärtämys aktiivisista toimenpiteistä kasvoi, minkä vuoksi ilmiön selvittämiseen käytettiin resursseja (Korhonen & Rusi, 2017). Loikkareiden paljastukset eivät jääneet pelkästään läntisten tiedusteluorganisaatioiden tai -komiteoiden tietoon. Tietoja Neuvostoliiton disinformaatiokampanjoista ja vaikutusyrityksistä kerrottiin myös julkisuuteen. Esimerkiksi vuonna 1983 lehdistö kirjoitti KGB:n loikanneesta majurista, joka kertoi tietojaan organisaatiostaan sekä Neuvostoliiton vaikutusyrityksistä: vaikuttaja-agenteista, tiedon manipulaatiosta, väärennöksistä ja mielipiteen muokkauksesta. (ks. esim. Bittman, 1972; Pincher, 1985). Tietävästi ensimmäisen kerran aktiivisten toimenpiteiden käsite esiintyi lännessä julkisuudessa 1970-luvulla (Bittman, 1972; Smith, 2019).

Loikkarien antamia tietoja pidettiin arvokkaina, sillä niiden kautta voitiin paremmin arvioida Neuvostoliiton ja itäblokin toimintaa (US Congress, 1980; Young, 1987). Esille tuli muun muassa neuvostotiedustelun erikoispiirteitä ja aktiivisia toimenpiteitä suorittaneiden upseereiden tehtäviä (Bittman, 1985; Levchenko, 1988). Loikkarit kertoivat, että aktiiviset toimenpiteet olivat peiteltyjä (*covert*) tai avoimia (*overt*). Toimintaan liittyi myös selkeä kumouksellinen ja eripuraa kylvävä elementti. Tiedustelu-upseerien tehtävänä oli ollut kylvää erilaisia tarinoita, levittää disinformaatiota ja manipuloida mielipiteitä (Bittman, 1985; Levchenko, 1988).

Loikkarien tietoihin suhtauduttiin osin varauksella, sillä Neuvostoliitto lähetti myös valeloikkareita länteen (Deacon, 1987). Loikkarit saattoivat myös liioitella tietojaan (Epstein, 2013). Jälkeenpäin esimerkiksi Thomas Rid on arvioinut Bezmenovia vähiten luotetuimmaksi loikkariksi, mikä liittyy aktiivisiin toimenpiteisiin (Rid, 2018). Haasteena oli tietojen luotettavuus, jos oli vain yksi tietolähde (US Congress, 1980). Voidaan myös pohtia sitä, ymmärsivätkö kuulijat

lännessä KGB:n monimutkaisen järjestelmän. Kyse oli osaltaan järjestelmien eroavuuksia – läntisen kapitalistisen ja autoritaarisen kommunistisen valtion välillä (Levchenko, 1988; Gordievsky, 2015). Tietojen tarkastamisessa haasteena oli alkuperäismateriaalin puuttuminen. Tämä on näkynyt myös nykyään, kun suppean materiaalin pohjalta on määritelty neuvostotiedustelun terminologiaa (ks. esim. Juurvee, 2018). Loikkareiden tietojen osalta on myös huomioitava, että he eivät välttämättä päässeet tarpeeksi lähelle Kremlin päättäjiä, jotta heille olisi selvinnyt neuvostojohdon todelliset aiomukset (Herman, 2013).

4.4 AKTIIVISET TOIMENPITEET - LÄNSIMAISIA TULKINTOJA

On esitetty, että länsimainen määritelmä aktiivisille toimenpiteille on liian suppea (Schoen & Lamb, 2012). On myös esitetty näkemys, että aktiivisten toimenpiteiden konsepti on länsimainen heijastuma 1980-luvulta, jolla on pyritty selittämään sekä Neuvostoliiton että Venäjän toimintaa (Pynnöniemi, 2016). Termin tulkintaan eittämättä vaikutti se, että aktiivisia toimenpiteitä pyrittiin selvittämään Yhdysvalloissa 1980-luvun alusta lähtien entistä tarmokkaammin. Tuolloin Neuvostoliitto suoritti haitallisia vaikutusoperaatioita Yhdysvaltoja vastaan (US Congress, 1980; Smith, 2019).

Aktiiviset toimenpiteet nähtiin perinteiden diplomatian ulkopuolelle jääväksi toiminnaksi, jota käytettiin Neuvostoliiton asettamien ulkopoliittisten tavoitteiden saavuttamiseen. Useimmiten toteuttajina nähtiin neuvostotiedustelu, jonka tehtävänä oli vaikuttaa, häiritä ja heikentää vastustajia (CIA, 1982).

Länsimaissa keskeiseen asemaan aktiivisten toimenpiteiden määrittelyssä nousi työryhmä *Active Measures Working Group*, jonka tarkoituksena oli kylmän sodan aikana tutkia ja selvittää Neuvostoliiton aktiivisia toimia. Työryhmällä oli käytössään Neuvostoliiton tiedustelusanakirjoja, mistä määritelmät löytyivät (Kux, 1985). Työryhmän julkaisussa määriteltiin aktiiviset toimenpiteet yleensä peiteltyiksi toimiksi tai petolliseksi toiminnaksi, joilla tuettiin Neuvostoliiton ulkopoliittikan päämääriä. Neuvostoliiton toiminnan ytimenä nähtiin toiminnan petoksellisuus, mutta avoimia keinojakaan ei poissuljettu. Käytännössä tämä näkemys noudatteli niitä tietoja, joita neuvostoloikkarit olivat antaneet. Toisaalta tutkimusryhmässä piirissä esitettiin myös, että aktiivisten toimenpiteiden osalta ei löytynyt kaiken kattavaa määritelmää (Kux 1985). Terminä aktiiviset toimenpiteet vakiintui käyttöön länsimaisissa tulkinnoissa (Burton, 1987). *Active Measures Working Group*in lisäksi aktiivisten toimenpiteiden aihepiiri inspiroi muun muassa historioitsijoita ja journalisteja kirjoittamaan aihepiiristä. (ks. esim. Pincher, 1985; Brook-Shepherd, 1989).

Venäjänkieliselle termille ei löytynyt täysin kattavaa selitystä länsimaisessa terminologiassa (Shultz & Godson, 1984). Tämän vuoksi esitettiin vaihtoehtoisia määritteitä. Yhdeksi korvaavaksi sanapariksi tarjottiin psykologisen sodankäynnin käsitettä (Kux, 1985). Toinen käytetty termi oli suora käännös venäjältä: *active measures* tai *Soviet active measures*. Aktiivisia toimenpiteitä määriteltiin myös englanninkielisellä määritteellä: *Soviet covert action*. Tässä määritteessä yhdistyi

anglosaksinen käsitys peitetoimista ja käsitys neuvostotiedustelun käyttämistä keinoista (US Congress, 1980; Treverton, 1987; AMWG, 1992). Määritteessä kuitenkin *covert action* kytkeytyi varsinkin Yhdysvaltain keskustiedustelupalvelu CIA:n käyttämiin menetelmiin. *Covert action* -termi sisältää sellaisia menetelmiä, jotka voidaan lukea myös aktiivisiin toimenpiteisiin. Esimerkiksi kylmän sodan aikana CIA pyrki masinoimaan erilaisia propagandakampanjoita, salamurhia ja vallankaappauksia. Aivan saman tyyppisiä menetelmiä pyrki Neuvostoliitto käyttämään horjuttaessaan ja kylväessään eripuraa "imperialististen maiden" pariin. Mutta, termin *Soviet Covert Action* käytössä on kuitenkin vaarana peiliajattelu, eli näkemys siitä, että vastapuoli tekee samalla tavalla. Samanlainen hankaluus on ollut siinä, kun käsitteellä hybridisodankäynti on pyritty selittämään Venäjän toimintaa 2010-luvulla (Anuta, 2016; peiliajattelusta esim. Heuer, 1999).

Aktiivisten toimenpiteiden määrittelyongelma ei liittynyt niinkään siihen, että samantyyppisiä keinoja ei lännessä olisi käytetty, vaan enemmänkin siihen, että Neuvostoliiton aktiiviset toimenpiteet oli terminä laajempi kuin *covert action* -käsite. Kyse on osaltaan eroavaisuudesta käsitteissä. Toisaalta kyse on siitä, että miten termi tiedustelu tai tiedusteluorganisaatio ymmärretään. Yhdysvaltalainen Sherman Kent näkee strategisessa tiedustelussa sekä puolustuksellisen että defensiivisen elementin (Kent, 1966). Samanlaiset tarkoituksiperät ovat löydettävissä venäläisten aktiivisista toimenpiteistä.

Chapman Pincherin mukaan aktiiviset toimenpiteet olivatkin terminä eufemistinen käsite laajalle offensiivisten keinojen kirjolle (Pincher, 1985). Tämän lisäksi nähtiin, että termit olivat epäsuhdassa myös ajallisen ulottuvuuden osalta. Länsimaiset operaatiot olivat ajallisesti rajallisempia. Toisaalta Kuxin näkemys psykologisesta sodankäynnistä korosti aktiivisten toimenpiteiden kognitiivista vaikutusta (Shultz & Godson, 1984; Kux, 1985). Näkemys psykologisesta sodankäynnistä sopii niihin näkemyksiin, miten venäläisten toiminta nykyään ymmärretään. Nykyään käsityksenä on se, että Venäjä pyrkii vaikuttamaan operaatioiltaan myös kognitioon. Keskeisenä elementtinä onnistuneelle harhautukselle – *maskirovka* – on vastustajan tietoisuuden ja kognition hyödyntäminen. Nähdään, että venäläiset pyrkivät vaikuttamaan teknologian kautta myös kognitioon. Psykologisen sodankäynnin, informaatio-sodankäynnin ja informaatio-operaatioiden lisäksi refleksiivinen kontrolli on yhdistävänä käsitteenä. Käytännössä se, jos pystyy vaikuttamaan informaatiovirtaan, voi vaikuttaa niihin päätöksiin mitä vastapuoli tekee. (Bagge, 2019; ks. myös Bittman, 1972).

Venäläisen termin määrittely vakiintunein länsimaisin termein saattoi summentaa termin sisältöä. Tämä huomioitiin myös aikalaisten toimesta. Aktiivisia toimenpiteitä oli vaikeaa määritellä englanninkielisellä termillä (Bittman, 1985; Kux, 1985; ks. myös Perkins, 2018). Osaltaan kyse oli autoritaarisen järjestelmän ja länsimaisen demokraattisen järjestelmän toimintatapojen ja kulttuurien eroavaisuuksista. Nämä heijastuivat myös tiedusteluorganisaatioihin (Davies, 2009; Shultz & Godson, 1984). Yhdysvalloissa ja Neuvostoliitossa ymmärrettiin tiedustelu eri tavoin (KGB, 1970; Bittman, 1985; Weiss, 2017). Loppuraportissaan Active Measures Working Group päätyi esittämään, että parhaimpana länsimaisena konseptina olisi käsite poliittinen sodankäynti (*political warfare*), missä manipulaatio ja petokselliset tekniikat näyttelivät merkittävää roolia (AMWG, 1992). Voidaan kuitenkin todeta, että tiettyjen termien vieminen suoraan toiseen

konseptiin vääristää tulkintaa. Active Measures Working Groupin ehdottamalle termille on esitetty myös sanayhdistelmää *covert psychological warfare*. Tämä osaltaan vahvistaa näkemystä siitä, että termiä halutaan määritellä, mutta itse ilmiö voi jäädä termin peittoon. KGB kuitenkin käytti myös avoimia keinoja, jolloin taas esitetty vastine peitelty psykologinen sodankäynti jättää tämän huomioimatta (Nehring, 2021).

4.5 AKTIIVISET TOIMENPITEET - TYPOLOGIA

Pyrkimys ymmärtää aktiivisia toimenpiteitä näkyi siinä, että Active Measures Working Group jakoi aktiiviset toimenpiteet kolmeen kategoriaan: mustaan, harmaaseen ja valkoiseen (Kux, 1985; AMWG, 1992; Lerner & Lerner Wilmoth, 2003; ks. myös Tiilikainen, 2015). Tällöinen jako ei ollut poikkeuksellinen. Toisen maailmansodan aikana Ison-Britannian *Special Operations Executiven* (SOE) manuaalissa jaettiin propaganda valkoiseen ja mustaan. Valkoinen propaganda oli moraalista kohottavaa ja musta propaganda oli haitallista, vihollisen moraalista rapistavaa (SOE, 1943). Yhdysvalloissa mustan ja valkoisen välin laitettiin harmaa väri.

- mustat aktiiviset toimenpiteet (KGB:n A-palvelu)
 - vaikuttaja-agentit
 - väärennökset
 - peitelty mediasyöte
 - ohjailtu media
- harmaat aktiiviset toimenpiteet (NKP:n keskuskomitean kansainvälinen osasto)
 - ulkomaiset kommunistiset puolueet
 - Neuvostoliiton kontrolloimat kansainväliset peite- tai kulissiorganisaatiot
 - Neuvostoliiton ei-valtiolliset organisaatiot
 - Neuvostoliiton ystävyysseurat
 - ulkomaanpolitiikan tutkimusinstituutit
- valkoiset aktiiviset toimenpiteet (NKP:n keskuskomitean ideologinen osasto)
 - TASS
 - Novosti-sanomalehti
 - Radio Moskova
 - Radio "Rauha ja edistys"
 - Muu neuvostomedia
 - Neuvostoliiton lähetystöjen lehdistöosastot

Typologian kautta voidaan hahmotella ja luokitella asioita. Tämä luokittelu auttaa aktiivisten toimenpiteiden hahmottamisessa. Tämä menettely on nähty hyödylliseksi ja kattavaksi tavaksi esittää aktiivisten toimenpiteiden monitahoisuutta ja suhdetta neuvostojärjestelmään Tätä typologiaa on käytetty useissa

tutkimuksissa. (Richelson, 1986; AMWG, 1992; Anuta, 2016; Abrams, 2016; Flore, Balahur, Podavini & Verile, 2019). Luokittelun vaarana on tosin se, että aivan kaikki toiminta kategorisoitaisiin aktiivisiksi toimenpiteiksi. Tämän vuoksi on hyvä huomioida, että typologia oli itseasiassa paljon laajempi. Active Measures Working Groupissa ymmärrettiin, että Neuvostoliiton pyrkimys vaikuttaa oli hyvin instrumentoitu pyrkimys. Tämän vuoksi vaikuttamiskanavat ja -keinot jakautuivat selkeästi lukuisiin eri mahdollisuuksiin (AMWG, 1992).

Perustypologia antaa kuitenkin yleiskuvan. Tässä kyseisessä typologiassa valkoinen väri indikoi sitä, että tekijä on tiedossa. Tiedossa olleita, avoimia aktiivisia toimia, koordinoi Neuvostoliiton kommunistisen puolueen keskuskomitean kansainvälinen tiedotusosasto, ja se tunnettiin ennen lokakuuta 1988 propagandaosastona. Käytännössä työkaluina tässä toimivat muun muassa TASS ja muut neuvostomediat. (AMWG, 1992). Harmassa toiminnassa oli hämärretty varsinaista toimijaa, joten näiden voidaan katsoa olleen puolipeiteltäviä aktiivisia toimenpiteitä. NKP:n keskuskomitean kansainvälisen osaston koordinoimissa ns. harmaissa aktiivisissa toimenpiteissä olivat osallisena sekä kommunistinen puolue, mutta myös erilaiset Neuvostoliittoon kytketyt järjestöt, kansalaisjärjestöt ja ystävyysseurat, mutta myös peiteorganisaatiot. Harmaisiin operaatioihin luettiin myös Neuvostoliiton tiedeakatemian ulkopuoliset instituutit. Toimijat korostivat edustavansa itsenäistä linjaa, vaikka olivatkin kytköksissä Neuvostoliittoon. Tämä toiminta on näkynyt muun muassa rahoituksen kautta. (AMWG, 1992). Haitallisimpana olivat mustat aktiiviset toimenpiteet. Mustissa, peiteltyissä, aktiivisissa toimissa Neuvostoliitto salasi oman osallisuutensa. Toimintaa organisoivat KGB:n A-osasto, joka vaikuttaja-agenttien, disinformaation, väärennösten, disinformaation ja vale- tai peitemedian kautta. Keinovalikoimaan lasketaan usein myös salamurhat. (Lerner & Wilmoth, 2003; AMWG, 1992).

4.6 REUNAHUOMIOITA AKTIIVISIIN TOIMENPITEISIIN

Määriteltäessä aktiivisia toimenpiteitä, niitä helposti verrataan länsimaisiin vastineisiin. Tämä näkyy muun muassa siinä, että aktiivisia toimenpiteitä verrataan usein *covert actioniin*. Länsimaiset tiedusteluorganisaatiot ovat käyttäneet samantyyppisiä menetelmiä, kuin neuvostotiedustelu. Toimenpiteet ovat kuitenkin olleet suppeampia. Tämän vuoksi toimintojen rinnastusta kritisoidaan. Gordon Brook-Shepherd (1989) huomauttaa, kuinka aktiiviset toimenpiteet menevät pidemmälle ja laajemmalle, kuin *covert action*. Nähdään, että *covert action* on rajatumpi ja kohdennetumpi operaatio (Brook-Shepherd, 1989; ks. myös Bittman, 1985; Richelson, 1986; Hollingsworth, 2023).

Myös neuvostoloikkari Anatoli Golitsyn kritisoi CIA:n käsitystä aktiivisista toimenpiteistä. Hän näki, että lännessä aktiiviset toimenpiteet nähtiin liian suppeassa merkityksessä. Golitsynin mukaan Neuvostoliitolla oli taktisten aktiivisten toimenpiteiden lisäksi strateginen visio, jota se aktiivisilla toimenpiteillä toteutti (Golitsyn, 1995). Määriteltäessä termiä aktiiviset toimenpiteet merkittävä on se, että aktiivisten toimenpiteiden käyttö tai ylipäättään Neuvostoliiton suhtautuminen tiedusteluun ja tiedustelun pohjimmaiseen olemukseen erosi

länsimaisesta, ehkä suppeammasta käsityksestä (Shultz & Godson, 1984). Tämä näkyy jo pelkästään siinä, miten neuvostoliittolaiset ymmärsivät aktiivisten toimien hyödyntämisen.

Tiedusteluorganisaatioihin vaikuttavat merkittävästi niille määritellyt tehtävät. Kyse on rajanvedosta, mikä tiedusteluorganisaatioilla saattaa olla. Onko organisaation tarkoitus kerätä tietoja päätöksen teon tueksi, vai pyrkimys vaikuttaa asioihin? Välillä nämä molemmat tehtävät sisältyvät tiedusteluorganisaation agendaan. Tiedusteluun sisältyy defensiivisen ja passiivisen keräämisen lisäksi myös offensiivinen aktiivinen elementti. Nämä elementit voivat olla samanaikaisia. (Kent, 1966; Laqueur, 1995; Cogan, 2004; Herman, 2005; Gill & Phythian, 2013).

Totalitaaristen ja demokraattisten valtioiden tiedusteluorganisaatioiden kulttuureissa on eroja jo pelkästään yhteiskunnallisista syistä. Neuvostovaltio oli totalitaarinen järjestelmä, missä ei tarvinnut miettiä julkisuutta. Yhdysvalloissa peiteoperaatioiden salassa olemista pidettiin, jopa absurdina, koska tiedot päättyivät tavalla tai toisella julkisuuteen. (Treverton, 1987; Scul, 1984; Abrams, 2016). Kyse on myös siitä, kuinka laillisuusvalvonta toimii. Totalitaarisessa järjestelmässä turvallisuuskoneisto turvaa valtiojohdon intressejä kaikilla käytettävissä olevilla keinoilla, myös laittomilla. Demokraattisessa oikeusvaltiossa tiedusteluorganisaatioiden tulee noudattaa lainsäädäntöä. Mahdolliset ylilyönnit ja lainrikkomukset päätyvät oikeuslaitoksen selvitettäviksi. (esim. Giles, 2022; Hollingsworth, 2023). Hollingsworth (2023) kirjoittaa, kuinka vastuun puute antoi KGB:lle, ja sittemmin FSB:lle, mahdollisuuden toteuttaa salaisia aktiivisia toimienpiteitä ilman pelkoa seurauksista. Turvallisuusorganisaatiot ovat olleet näin ollen valtiota valtiossa. (Hollingsworth, 2023).

5 NEUVOSTOLIITON AKTIIVISTEN TOIMENPITEIDEN TAVOITTEET, KOHTEET JA KEINOT

Seuraavaksi tarkastellaan Neuvostoliiton aktiivisten toimenpiteiden tavoitteita, kohteita ja keinoja. Tämä on oleellista sen vuoksi, että tiedusteluorganisaation tavoitteet ja kohteet kertovat myös sen käyttämistä menetelmistä. Kohteiden osalta annetaan pelkästään yleiskuva, koska ei ole mielekästä lähteä luettelemaan kaikkia kohteita. Kohteet vaihtelivat valtioista ja valtioliitoista yksittäisiin kansalaisiin. Tämä käsittely avaa tämän vuoksi aktiivisten toimenpiteiden kirjoa enemmän. Keinojen osalta nostetaan kaksi keskeistä vaikutuselementtiä disinformaatio ja vaikuttaja-agentit laajemmin. Tämä sen vuoksi, että disinformaatio oli keskeisin tapa vaikuttaa. Vaikuttaja-agentit olivat puolestaan merkittäviä tekijöitä, joilla Neuvostoliitto pyrki vaikuttamaan. Disinformaatio selittää osaltaan menetelmiä, jotka liittyivät väärennöksiä. Vaikuttaja-agentit-osio taas selittää, osaltaan sitä, miten henkilöitä voitiin käyttää aktiivisissa toimenpiteissä.

Kylmä sota oli ideologista kamppailua, missä Neuvostoliiton osalta aktiivisten toimenpiteiden merkitys kasvoi kylmän sodan loppua kohden. Tämä johtui siitä, että Neuvostoliitto kompensoi takamatkaa, jolle se oli jäämässä tai jolla jäänyt. On esimerkiksi esitetty, että Neuvostoliitto olisi 1950-luvun lopussa ollut 10–15 vuotta jäljessä Yhdysvaltojen sotilaselektronikan osaamista. Käytännössä maan sisäinen kehitys, eikä niinkään ulkopoliittinen tilanne, johti siihen, että aktiivisia toimenpiteitä käytettiin enemmän. (Belton, 2020; AMWG, 1992; Gioe, Lovering & Pachesny, 2020; ks. myös KGB, 1989; Golitsyn, 1984). Aktiivisten toimenpiteiden piti täysin edistää ja tukea neuvostojohdon tavoitteita (KGB, 1989).

5.1 AKTIIVISTEN TOIMENPITEIDEN TAVOITTEET

Tiedustelun tehtävänä oli – ja on edelleen – antaa ennakkovaroitus. Tämä oli myös tärkein neuvostotiedustelun tehtävä. KGB:n kenraalimajuri Oleg Kaluginin mukaan:

Neuvostojohdon määrittelemänä tiedustelun päätehtävänä oli varoittaa lähestyvistä sotilaallisista kriiseistä. [...] Neuvostoliiton johto oli vainoharhainen mahdollisen länsimaisen hyökkäyksen suhteen Neuvostoliittoa vastaan, ja tästä syystä tiedustelupalveluille annettiin kaikki, mitä ne halusivat [antaakseen] johdolle ennakkovaroituksen tulevista tapahtumista. (Kalugin, 2007).

Neuvostotiedustelulla oli tiedustelutietojen keräämisen lisäksi toinen keskeinen osa-alue – aktiiviset toimenpiteet –, joiden päätavoitteeksi asetettiin tiedustelutietojen keräämisen sijasta kumouksellinen toiminta. Kaluginin mukaan tavoitteena oli aktiivisia toimenpiteitä käyttäen heikentää länttä niin sotilaallisesti, taloudellisesti ja kuin psykologisesti. Tämä tarkoitti kiilan lyömistä kaikenlaisen läntisen yhteisön liittoutumiin. Neuvostoliitolle tämä oli maailmanlaajuinen kampanja, jossa ei pelkästään rahoitettu, vaan myös manipuloitiin. (Kalugin, 2007). Näin ollen neuvostotiedustelu oli Kremlin offensiivinen väline, jonka avulla pyrittiin toteuttamaan Neuvostoliiton tavoitteita. Tämä tarkoitti sitä, että tavoitteena ei ollut niinkään neuvostojohdon informointi, vaan kohteina olleisiin järjestelmiin soluttautuminen ja vastapuolen kyseenalaistaminen. (Brook-Shepherd, 1989).

Loikkari Golitsynin mukaan Neuvostoliiton tavoitteena oli:

- 1) auttaa luomaan suotuisat olosuhteet pitkän tähtäimen politiikan toteuttamiselle levittämällä strategista disinformaatiota blokin ja kansainvälisen kommunistisen liikkeen hajoamisesta
- 2) edistää suoraan politiikan ja sen strategioiden täytäntöönpanoa kommunistisen blokin ja länsimaisten vaikuttaja-agenttien avulla
- 3) edistää sotilaallisen voimatasapainon muutosta kommunistien hyväksi nopeuttamalla blokin sotilaallista ja taloudellista kehitystä keräämällä tieteellisteknistä tiedustelutietoa lännestä ja murentamalla länsimaisia sotilaallisia suunnitelmia. (Golitsyn, 1984, s. 52)

Golitsynin (1984) mukaan 1950-luvun loppupuolella otettiin käyttöön strateginen poliittisten disinformaatio-operaatioiden ohjelma. Tarkoituksena oli luoda suotuisat olosuhteet pitkän aikavälin kommunistiblokin politiikan toteuttamiselle. Käytännössä tämä tarkoitti ei-kommunististen maiden vastatoimien estämistä tai politiikkojen käännäyttämistä Neuvostoliiton kannoille (Golitsyn, 1984).

Neuvostoliiton pitkän ajan tavoitteena oli lisätä valtaansa. Tämä vallankasvattaminen näkyi pyrkimyksenä dominoida Neuvostoliittoa ympäröiviä alueita. Se pyrki jopa sotilaallisesti taivuttelemaan alueet tahtoonsa (Pincher, 1985). Tavoitteena oli muuttaa historian kulkua ja vahvistaa Neuvostoliiton tavoitteiden mukaista maailmaa. Pyrkimykset eivät kuitenkaan rajautuneet Neuvostoliiton

lähialueille tai operaatioalueille, vaan tavoitteena oli vaikuttaa koko maailman kehityksen suuntaan kokonaisvaltaisesti. Tässä KGB:n aktiivisten toimenpiteiden piti antaa täysi panoksensa neuvostojohdolle (Andrew & Mitrokhin, 2000; Kari & Holmila, 2023; myös Rusi & Korhonen, 2017; KGB, 1989).

Tavoitteiden nähtiin olevan erittäin suurisuuntaisia. Neuvostoliiton piti kasvattaa mahtiaan globaalisti (Bittman, 1988). Tässä maailmanlaajuisen vallan tavoittelussa KGB:n aktiivisten toimenpiteiden organisaatio sai tehtäväkseen selvittää vihollisen heikkoudet ja hyödyntää näitä havaittuja heikkouksia systemaattisessa maailmanlaajuisessa offensiivissa (KGB, 1970; Bittman, 1985; Pincher, 1985). Esimerkiksi vuonna 1984 KGB:n ensimmäisen päädirektoraatti kertoi tavoitteekseen: "työskennellä väsymättä paljastaakseen vastustajan heikkoudet ja haavoittuvuudet" (Wallace, Melton & Schlesinger, 2008, s. 317–318).

Tavoitteena oli luoda Kremlille myönteinen ilmapiiri, jotta sen tavoitteet toteutuisivat maailmanlaajuisesti. Käytännössä tämä tarkoitti neuvostomyönteisen narratiivin ujuttamista, ylläpitämistä ja vahvistamista. Neuvostoliitto pyrki myös edistämään kommunististen maiden asemaa (Kari & Hellgren 2021; Boghardt, 2009; Pincher, 1985; Bertelsen, 2021; Kari & Holmila, 2023; KGB, 1989). Neuvostoliitto pyrki vaikuttamaan varsinkin länsimaiden ulko- ja sisäpolitiikkaan, mutta myös yhteiskuntiin. Käytännössä tämä tarkoitti – KGB:n ohjekirjojen mukaista – maiden aseman horjuttamista, epävakauden lietsomista ja harhaanjohtamista. Tämä horjuttava toiminta kohdistettiin valittuihin tahoihin. Keskeisenä tavoitteena nähtiin näiden heikkouksien ja haavoittuvuuksien paljastaminen ja hyödyntäminen (Andrew & Mitrokhin, 2000; Wallace ym., 2008; Fedchenko, 2016; Kari & Hellgren, 2021; KGB, 1970). Samalla tavoin nykyään nähdään se, kuinka Venäjä pyrkii heikentämään länsimaita (esim. Fedchenko, 2016; Darczewska & Żochowski, 2017).

On tulkittu, että Neuvostoliitto pyrki ainoastaan lisäämään jännitteitä ja vastustajan piirissä olevia ristiriitoja (Rid, 2020). Tavoitteet eivät kuitenkaan olleet näin selkeät. Vaikka Neuvostoliitto käytti offensiivista poliittisen sodankäynnin välinettä, niin sen tavoitteet olivat osin defensiivisiä. Neuvostovaltio pyrki säilyttämään vallitsevan tilanteen ja vaikutuspiirissään olleet maat. Tätä manifestoi Brežnevin oppina tunnettu näkemys. Kyse oli myös kommunistisen maailman johtovaltion paikasta, jonka Neuvostoliitto halusi säilyttää. Neuvostoliitto ei kuitenkaan tyytynyt status quo -tilanteeseen, sillä se pyrki laajentamaan vaikutuspiiriään sekä hajottamaan neuvostovastaisia liittoumia kylvämällä eripuraa vastustajien piirissä. Tämän lisäksi tavoitteena oli edistää Neuvostoliiton tukemia ideologioita tavoitteita. Tavoitteissaan se ei karttanut kahnauksia, mutta halusi rajata ne vain yhteen rintamaan kerrallaan (Shultz & Godson, 1984). Nämä yleiset tavoitteet viitoittivat myös KGB:n aktiivisten toimenpiteiden tavoitteita, joita olivat:

(1) vahvistaa Neuvostoliiton ja muiden sosialististen maiden asemaa suhteessa muihin valtioihin sekä luoda suotuisat olosuhteet sosialististen maiden ulkopoliittisen kurssin toteuttamiselle

(2) paljastaa ja hajottaa vihamielisiä imperialistisia voimia sekä vahvistaa näiden välisiä ristiriitoja

- (3) paljastaa sotilasliittojen (NATOn, CENTOn ja SEATOn) todelliset pyrkimykset ja aggressiivisuus sekä häiritä kyseisten sotilasliittojen suunnitelmien toteuttamista;
- (4) heikentää ja hajottaa eri taantumuksellisten puolueiden, ammattiliittojen ja järjestöjen toimintaa
- (5) kompromettoida järjestöjä ja organisaatioita, jotka osallistuvat ideologiseen myyräntyöhön ja vihamielisiin operaatioihin sosialistisia maita ja yhteisöjä vastaan
- (6) paljastaa imperialististen maiden pyrkimykset valmistella uutta maailmansotaa ja harjoittaa uskonalonialismia ja muiden kansojen sortopolitiikkaa
- (7) vaikeuttaa vihollisen tiedustelu- ja vastavakoiluorganisaatioiden toimintaa. Sabotoida vihollisen kumoukselliset suunnitelmat ja Neuvostoliittoa ja muita sosialistisia maita vastaan suuntaamaa tiedustelutoimintaa
- (8) murentaa imperialististen valtioiden tiedustelupalvelujen kanssa yhteistyössä olevia emigranttikeskuksia. (KGB, 1970, s. 52).

Tavoitteiden kirjo oli laaja, mutta toisaalta neuvostotiedustelu priorisoi toimintaansa. Keskeisimmäksi tavoitteeksi Neuvostoliitolle kylmän sodan maailmassa nousi Yhdysvaltojen voittaminen ideologisessa kamppailussa. Tästä vallitsee laaja konsensus (Bittman, 1988; Boghardt, 2009; Barron, 1987; Bagley, 2015; KGB, 1970). KGB:n mukaan tärkeimpien sosialististen maiden tiedusteluorganisaatioiden piti suunnata aktiiviset toimet amerikkalaisen imperialismiin vastaiseen toimintaan ja sitä kautta estää Yhdysvaltain pyrkimyksiä maailmanvallaksi (KGB, 1970). Aktiiviset toimenpiteiden ja vaikutusoperaatioiden tarkoituksena oli asettaa Yhdysvallat huonoon valoon (Andrew & Mitrokhin, 2000). Lisäksi tavoitteena oli heikentää ja lyödä kiilaa Yhdysvaltojen ja sen liittolaisten välille. Sekä heikentää Yhdysvaltojen maailmanlaajuista asemaa (Bagley, 2015). Käytännössä tämä tarkoitti Yhdysvaltojen vaikutusvallan heikentämistä eri puolilla maailmaa. Euroopan, Aasian, Afrikan ja Latinalaisen Amerikan ihmisiin pyrittiin luomaan epäluuloa ja jopa vihaa Yhdysvaltoja vastaan. Kohteena oli varsinkin myös liittoumat, kuten Nato ja eripurana kylväminen liittolaisten kesken. Tavoitteena tämän toiminnan kautta oli tehdä Amerikasta haavoittuvampi (Kalugin, 2007).

Neuvostoliitto ei toiminut tyhjiössä, vaan se reagoi kohteidensa mukaan ja pyrki vaikuttamaan ympäröivään maailmaan (Bittman, 1988). Neuvostoliitto käytti aktiivisia toimenpiteitä osin myös sisäpoliittisista syistä. KGB:n tavoitteet eivät siis olleet pelkästään maan rajojen ulkopuolella, vaan operaatioilla oli myös sisäpoliittinen ulottuvuus (Bertelsen, 2021). Kyseessä oli pohjimmiltaan kamppailu kylmän sodan herruudesta. Tämä tilanne ymmärrettiin länsimaisissa arvioissa. Lännessä ymmärrettiin myös se, että Neuvostoliitto käytti sosialistiblokkia omien tavoitteidensa ajamiseen. Neuvostoliiton tavoitteita palveli aktiivisten toimenpiteiden operaatiot, joita kommunististen maiden tiedusteluorganisaatiot, mutta myös niiden hyväksi toimineet proxit Aasiassa, Afrikassa ja Latinalaisessa Amerikassa suorittivat (Bittman, 1988; Andrew & Mitrokhin, 2006).

Kylmän sodan maailmassa Neuvostoliiton tavoitteena oli vaikuttaa yksilöiden, yhteisöjen ja valtioiden näkemyksiin, mielipiteisiin ja toimintaan (AMWG, 1992). Yhdysvalloissa katsottiin, että Neuvostoliiton lähestymistapa oli

"poliittista sodankäyntiä", missä aktiivisilla toimenpiteillä ja petollisilla toimilla oli keskeinen rooli. Neuvostoliitto puolestaan näki, että kaikki muutkin käyttivät omia aktiivisia toimenpiteitään (AMWG, 1992; Belton, 2020; Gioe, Lovering & Pachesny, 2020). Kylmän sodan loppupuolelle tultaessa aktiiviset toimenpiteet muuttuivat entistä kunnianhimoisemmiksi (Bittman, 1985).

5.2 AKTIIVISTEN TOIMENPITEIDEN KOHTEET

Neuvostoliiton aktiivisten toimenpiteiden kohteena olivat sekä valtioiden väliset liittoumat että yksittäiset valtiot. Tämän lisäksi Neuvostoliitto pyrki vaikuttamaan yhteiskuntarakenteisiin aina yksittäiseen kansalaiseen asti. Käytännössä tämä näkyi siinä, että KGB pyrki toimillaan vaikuttamaan henkiseen ilmapiiriin, jotta tilanne muuttuisi Neuvostoliiton kannalta suotuisaksi. Se myös rekrytoi vaikuttaja-agentteja (US Congress, 1980; Pincher, 1985; Kari & Holmila, 2023).

KGB etsi haavoittuvuuksia, joiden kautta se pystyi edistämään tavoitteitaan. Nämä haavoittuvuudet löytyivät järjestelmistä, organisaatioista ja ihmisistä (Perkins, 2018). Tämän vuoksi aktiivisten toimenpiteiden kohteina olivat käytännössä kaikki sellaisen tahot, joiden kautta neuvostotiedustelu halusi tai pystyi vaikuttamaan. Näitä kohteita pystyivät olemaan yksittäiset kansalaiset, eri yhteiskunnalliset piirit, ryhmät, organisaatiot, puolueet, valtion virastot ja hallitukset (Mitrokhin, 2002).

Neuvostoliitto näki "imperialistiset" maat vastustajinaan ja tiedustelun kohteina (KGB, 1970). Tämän vuoksi esimerkiksi Yhdysvallat, kuten sen liittolaisetkin, olivat kohteena. Yhdysvalloissa KGB:n kohteina olivat valtiolliset organisaatiot, kuten CIA ja Yhdysvaltain asevoimat, mutta myös koko yhteiskunta ja kansalaiset (Wallace ym., 2008). Yhdysvaltojen liittolaisista neuvostotiedustelu pyrki heikentämään muun muassa Natoa. Kohteina olivat myös muut tahot, joita Neuvostoliitto näki vastustajinaan (KGB, 1970; Bittman, 1988; Boghardt, 2009). Neuvostoliitto pyrki heikentämään yhteistyötä länsimaiden välillä. (Pincher, 1985). Osansa saivat myös neutraalit sekä kehittyvät maat (US Congress, 1980; Soviet Active Measures, 1984; ks. myös Andrew & Mitrokhin, 2006).

On huomioitava, että vaikka Neuvostoliitolla aktiivisten toimenpiteiden ensisijainen kohde oli Yhdysvallat, niin tästä huolimatta Neuvostoliitto käytti toimenpiteitä myös muita kommunistisia maita vastaan. (Bittman, 1985). Tämä ei sinänsä poikennut tiedustelun käytänteistä, sillä liittolaiset keräävät tiedustelutietoja myös toisiaan (ks. esim. Alexander, 1998).

Aktiivisten toimenpiteiden käytössä kyseessä oli eräänlainen vallan nolla-summapeli, missä vastustajan asemia pyrittiin murentamaan niin suorilla kuin epäsuorilla keinoilla. Pelikenttänä oli koko maailma (Pincher, 1985). Kohteena ei siis ollut pelkästään länsimaat, mutta myös kehittyvät maat, tuolloin niin sanottu kolmas maailma (Wallace ym., 2008). Keskeisenä kohteena oli ihmisten mielet ja mielipiteet, joihin Neuvostoliitto pyrki vaikuttamaan eri tavoin. Tässä kamppailussa Neuvostoliitto pyrki taivuttelemaan ihmisten mieliä (Bittman, 1985). Tämän vuoksi toiminta oli kohdistettu niin poliitikkoihin, tutkijoihin, kuin suureen yleisöön (Kalugin, 2007).

5.3 AKTIIVISET TOIMENPITEET

Aktiivisten toimenpiteiden laaja keinovalikoima sisälsi disinformaatiota, erilaisen organisaatioiden käyttöä sekä vaikuttaja-agentteja. Käytännössä kaikki keinot, joilla Neuvostoliitto pystyi edistämään tavoitteitaan, olivat mahdollisia: kirstitys, lahjonta, soluttautuminen, väärennökset, kumouksellinen toiminta, kuin puolisolitaallisten ryhmien tukeminen (Pincher, 1985). Laajalla keinovalikoimallaan Neuvostoliitto hyödynsi tilaisuuksia, missä se pystyi hyväksikäyttämään erilaisia haavoittuvuuksia (Bittman, 1988). Aktiivisten toimenpiteiden käytössä hyödynnettiin muun muassa sosiaalista ja taloudellista tyytymättömyyttä ja poliittista epävakautta (Bittman, 1985).

Neuvostoliitto toteutti aktiivisia toimenpiteitä kahdessa pääkategoriassa:

- 1) KGB:n aloittamat ja suunnittelemaat toimet, missä käytettiin disinformaatiota, väärennöksiä ja vaikuttaja-agentteja.
- 2) Neuvostoliiton kommunistisen puolueen kansainvälisen tiedotusosaston tai kansainvälisen osaston operaatiot, joissa käytettiin sekä salaisia että avoimia toimia. Kansainvälinen osasto piti yhteyttä yli seitsemäänkymmeneen kommunistiseen puolueeseen, kuten kansainvälisiin eturyhmiin, kuten Maailman rauhanneuvostoon, ja niin kutsuttuihin kansallisiin vapautusliikkeisiin ympäri maailmaa (Bittman, 1985, s. 44).

Seuraavaksi esitellään näitä käytettyjä aktiivisia toimenpiteitä, pääpaino on KGB:n käyttämissä keinoissa.

5.3.1 DISINFORMAATIO

Kylmän sodan osapuolet pyrkivät vaikuttamaan toisiinsa erilaisilla informaatiooperaatioilla. Esimerkiksi lännestä vaikutettiin *Radio Free Europe* ja *Voice of America* -radiolähetysten kautta Neuvostoliittoon ja itäblokin maihin. Aktiivisissa toimenpiteissä kyse ei ollut kuitenkaan pelkästä informaatiovaikuttamisesta tai propagandasta, vaan pikemminkin eräänlaisesta hiljaisesta sodasta (Sulc, 1984).

Oleellista oli se, millaisella tiedolla tai huhuilla vastapuoleen pyrittiin vaikuttamaan. Käsite neuvostopropaganda oli laaja-alaisempi, kuin disinformaatio (Bittman, 1988). Aktiivisten toimenpiteiden laajaan keinovalikoimaan kuului disinformaation levittäminen. Tämä menetelmä nähtiin Neuvostoliitossa ja kommunistimaissa eräänlaisena pääaseena ja voimakkaana instrumenttina, millä vaikutettiin kylmän sodan maailmassa (Hollingsworth, 2023; Bittman, 1985). Neuvostoliitossa disinformaatiokampanjat pohjautuivat suunnitelmalliseen toimintaan, kyseessä ei ollut spontaani valheiden levittäminen (Bittman 1988; Rid, 2020).

Tiettävästi disinformaatio-sanaa käytettiin Neuvostoliitossa vuonna 1949 (Hollingsworth, 2003). Neuvostoliittolaisessa ensyklopediassa selitettiin, että sana disinformaatio tuli ranskan kielen sanoista *de(s)* (muuttaminen, poistaminen) ja *information* (tieto) (Golitsyn, 1984). Ensyklopediassa kerrottiin myös, että disinformaatio oli väärin tietojen levittäminen lehdistössä ja radiossa yleisen mielipiteen harhaanjohtamiseksi (Golitsyn, 1984; Hollingsworth, 2003).

Sanakirjan määritteeseen disinformaatio sisältyi myös disinformaatiota. Golitsynin mukaan sanakirjassa kerrottiin, kuinka kapitalistinen media käytti: ”laajalti disinformaatiota pettääkseen maailman ihmisiä ja esittääkseen angloamerikkalaisen imperialistisen blokin valmisteleman uuden sodan puolustuksellisenä ja Neuvostoliiton [...] politiikan aggressiivisena” (Golitsyn, 1984, s. 4–5).

Yleisesti nähdään, että disinformaatio on väärän tiedon levittämistä (ks. esim. Jovius, 1980). Kuitenkin disinformaatiossa oli – ja on edelleen – aina jonkinlainen totuusperä. Tieto on muokattu, jotta se johtaisi harhaan. Disinformaatio ei koostunut aina vääristä tiedoista, eikä kyseessä ollut hetkellisistä valheista. Ilmiössä oli kyse suunnitellusta toiminnasta. (Rid, 2020; Godson & Shultz, 1985). Disinformaatio oli sekä lähes oikealla tiedolla harhaanjohtamista että väärällä tiedolla harhauttamista. Merkittävä osa levitetystä disinformaatiosta oli paikkansa pitävää tietoa, joka sisälsi murto-osan manipuloitua tietoa. (Mitrokhin, 2002; Fedchenko, 2016). Käytännössä kyseessä oli salainen julkisen mielipiteen manipulointi (Bittman, 2017).

Ennen kaikkea disinformaatio oli kokonaisvaltainen KGB:n aktiivinen toimenpide. Se oli erikseen valmistellun tiedon hyödyntämistä tiedusteluorganisaation tarkoituksien saavuttamiseksi. Valmisteltu disinformaatio kanavoitiin niin, että kohteeksi valittu toimisi tiedusteluorganisaation toivomalla tavalla. (Mitrokhin, 2002). Tätä disinformaatiotoimintaa koordinoi KGB:n ensimmäisen päädirektooraatin A-palvelu (Rid, 2020).

Disinformaatiolla levitettiin varta vasten valmistettuja tietoja, joilla KGB:n mukaan piti aiheuttaa hämmennystä kohteessa ja toimimaan Neuvostoliiton etujen mukaisesti (KGB, 1989; Weiss, 2017). Tavoitteena oli hämmentää kohteita ja kylvää epäilyksen siemen (Weiss, 2017). Neuvostoideologian mukaisesti kyseessä oli imperialististen länsimaiden heikentäminen, mutta myös porvarillisten puolueiden ja neuvostovastaisten henkilöiden aseman nakertaminen (KGB, 1989; Weiss, 2017). Disinformaation yhtenä tavoitteena oli neuvostomyönteisten ilmiöiden lisääminen, mikä tarkoitti muun muassa Neuvostoliittoa vastaan suunnattujen propagandakampanjoiden tehon heikentämistä ja kauppasuhteiden parantamista (Weiss, 2017; KGB, 1989). Disinformaation tarkoituksena oli ylipäättään edistää Kremlin strategisia tavoitteita (Darczewska, 2018). Tarkoitus oli johtaa yleistä mielipidettä tai poliitikkojen kantoja Neuvostoliitolle myönteiseen suuntaan.

Disinformaatiota levisi joko kirjallisesti, suullisesti, painetussa muodossa tai sähköisten viestimien kautta (US Department of State, 1987). Disinformaatio pyrittiin välittämään salattuja kanavia pitkin julkisuuteen. Tiedon välittäjinä saatettiin käyttää KGB:lle myötämielisiä toimittajia tai julkaista vähäpätöisemmässä lehdessä, mistä disinformaatio lähtisi kiertoon. Tämän jälkeen kirjoitus päätyi arvostetumpiin lehtiin ja medioihin. Tällöin lähde hämärtyi. (Bittman, 1985; Levchenko, 1988; Fedchenko, 2016; Bittman, 2017). Tosin disinformaatio pystyttiin saamaan suoraan myös länsimaisiin lehtiin (Levchenko, 1988). Disinformaatio-operaatio saattoi tarkoittaa myös median manipulointia (Andrew & Mitrokhin, 2000).

Sanomalehtien lisäksi käytettiin radiota. Tämän lisäksi disinformaatio levisi ”luottamuksellisten” keskusteluiden tai asiakirjojen tahallisella vuotamisella. Olosuhteet luotiin sellaisiksi, että tietojen sieppaaja oletti saavansa oikeita tietoja

(ks. esim. Meduza, 2018). Golitsynin mukaan disinformaation välityskanavina olivat myös salaiset agentit kotimaassa ja ulkomailla, vaikuttaja-agentit ulkomailla, soluttautuminen länsimaisiin suurlähetystöihin ja hallintojärjestelmiin (Golitsyn, 1984).

Jotta disinformaatio olisi tehokasta, se piti kohdentaa. Toiminta vaati myös toimenpiteiden seuranta ja analyysia (Ivanov, 1979). 1950-luvulle asti disinformaatiolla oli tarkoitettu toimintaa, joka 1950-luvun lopulta lähtien Neuvostoliitossa ymmärrettiin aktiivisina toimenpiteinä. Disinformaatio alettiin sittemmin ymmärtämään yhtenä aktiivisten toimenpiteiden tekniikkana. (Godson & Shultz, 1985).

Neuvostoliitossa oli jo 1960-luvulla oivallettu, että sen vahvuutena oli disinformaatio ja länsivaltojen, varsinkin länsijohtajien, uskottavuuden murentaminen. Maa käytti laajamittaisesti tätä vaikutuselementtiä. Aktiivisia toimenpiteitä käyttämällä Neuvostoliitto pyrki säilyttämään asemansa tai jopa parantamaan sitä. Tämä tapahtui huhujen levittämisenä ja poliittisina salamurhina sekä erilaisten kulissijärjestöjen tukemisena, jotka kylvivät eripuraa länsileirissä. (Andrew & Gordievsky, 1991; AMWG, 1992; Belton, 2020; Gioe ym., 2020). KGB:n disinformaation käyttö heijasteli aikaansa ja kehittyi. Se noudatteli tekniikan kehitystä. Thomas Rid (2020) jakaa yleisesti tämän disinformaation käytön neljään ajanjaksoon: ensimmäisen ja toisen maailmansodan välinen aika, toisen maailmansodan jälkeinen aika, 1970-luvun lopun jälkeinen aika ja 2010-luvulta jälkeinen aika. Tämä jaottelu noudattelee osaltaan informaatioympäristön muutosta. Oleellista on ymmärtää, että disinformaatio on kuulunut ja kuuluu edelleen osaksi tiedustelun toimintakenttää (Rid, 2020).

Disinformaatio saattoi olla myös strategista, joka oli suunnattu harhauttamaan vihollisen politiikkaa ja sotilastaloudellista asemaa (Godson & Shultz, 1985). Neuvostoliitto pyrki disinformaation kautta pitkäaikaiseen vaikuttamiseen (ks. esim. Golitsyn, 1984). On myös nähty, että tavoitteena oli luoda kaaoksen ja pelon ilmapiiri, jossa kehenkään ei voinut luottaa (Hollingsworth, 2023). Tämä näkyi siinä, kuinka kommunistiset maat pyrkivät systemaattisesti levittämään propagandistista disinformaatiota ja sitä kautta myrkyttämään kansainvälistä ilmapiiriä. Levitetty disinformaatio ammensi voimaansa erilaisista poliittisista ja kulttuurisista jännitteistä, joita löydettiin vähemmistöjen ja eri maiden väliltä. (Bittman, 1985).

Vuonna 1965 CIA määritteli disinformaation olevan vaillinaisia, vääriä tai harhaanjohtavia tietoja, joita välitetään tai vahvistetaan kohteena oleville tahoille (Godson & Shultz, 1985). Vuonna 1987 Yhdysvalloissa disinformaatio nähtiin Neuvostoliiton pyrkimyksenä tahallisesti harhauttaa julkista mielipidettä tai virallista – valtiollista – mielipidettä (ks. esim. US Department of State, 1987). Nämä näkemykset, joita Yhdysvalloissa tehtiin disinformaatiosta, osuivat osaltaan oikeaan. KGB:n vastatiedustelun sanakirjassa määriteltiin disinformaatiota siten, että se oli varta vasten valmistettua tietoa, jolla vaikutettiin ja vääristeltiin vihollisen kuvaan todellisuudesta. Pyrkimyksenä oli, että disinformaation kohde toimisi Neuvostoliittoa hyödyttävällä tavalla. Kuitenkin se, mitä amerikkalaisten määritelmästä puuttui, oli se, että KGB pyrki disinformaation avulla myös turvaamaan omaa operatiivista toimintaansa (KGB, 1972). Tämä toiminnan peittäminen ymmärretään usein termillä *maskirovka* (маскировка), jolla tarkoitetaan

hämäystä ja peittelyä. Tämän hämäämisen katsotaan kuuluvan keskeisenä osana venäläiseen toimintakulttuuriin (Bagge, 2019).

5.3.2 VAIKUTTAJA-AGENTIT

Erääksi vaikutusvaltaisimmaksi keinoksi KGB:n aktiivisten toimenpiteiden keinovalikoimassa kuuluivat vaikuttaja-agentit, joita neuvostotiedustelu oli käyttänyt jo ennen toista maailmansotaa (Ivanov, 1979b; AMWG, 1992; Manninen, 1996). KGB käytti vaikuttaja-agenttioperaatioita, koska ne olivat monimutkaisia ja vaikeita selvitettäviä (Hollingsworth, 2023; Luukkonen 2022).

Ulkoapäin tarkasteltuna yksittäisten toimijoiden suhteiden määrittely neuvostoviranomaisten kanssa oli hankalaa. KGB pystyi hoitamaan suhteita muun muassa diplomaattipeitteen avulla samalla, kun Neuvostoliitto hoiti asioita sekä virallisesti että epävirallisesti. KGB:n edustajat puhuivat vapautuneesti ja pyrkivät ystävällisiin suhteisiin (Vladimirov, 1993). Max Jakobson kirjoittaa, kuinka neuvostoliittolaisten kanssa ”seurusteleminen ei ollut sinänsä mitenkään vahingollista, vaan usein hyödyllistä, kunhan siinä pysyttiin mielipiteidenvaihdon normaaleissa puitteissa” (Jakobson, 1992, 222; ks. Vladimirov, 1993). Esimerkiksi Suomessa pitkään toiminut KGB:n tiedustelu-upseeri Viktor Vladimirov kertoo muistelmissaan, kuinka hänen tehtävänänsä oli: ”ylläpitää ja kehittää kaikin tavoin epävirallisia ja epämuodollisia luottamuksellisia suhteita suomalaisiin vaikuttajiin” (Vladimirov, 1993, s. 137).

Se, että tiettyihin tahoihin pidettiin hyviä ja ystävällisiä suhteita, saattoi johtaa siihen, että kohdehenkilöstä tuli vaikuttaja-agentti. Kuten Hollingsworth (2023) huomioi, vaikuttaja-agentin ja neuvostotiedustelun välillä saatettiin käyttää välikäsiä. Kytkös neuvostotiedusteluun häivyttiin. Suhteet olivat myös tavanomaisia ja toimeksiannot satunnaisia (Hollingsworth, 2023). Käytännössä KGB:n vaikutus ulottui yhteiskunnan eritasoille (Jovius, 1980; Jakobson, 1992; Luukkonen, 2022).

KGB:n keinot agenttien värväyksessä vaihtelivat. Mutta yleisesti ottaen hyödyntääkseen kohdehenkilöä piti päästä kontaktiin henkilön kanssa. Tämä tarkoitti lähemmän tuttavuuden tekemistä. Kohteen luottamus pyrittiin saavuttamaan ystävyydellä, lahjoilla, taivuttelulla ja joissakin tapauksissa kiristyksellä. (Jovius, 1980). Vaikuttaja-agentit olivat KGB:n värvämiä tai värväämättömiä ulkomaalaisia, jotka pystyivät julkisen tai yhteiskunnallisen asemansa perusteella käyttämään vaikutusvaltaansa, mainettaan, asemaansa, valtaansa, uskottavuuttaan tai muita keinoja edistääkseen Neuvostoliitolle tärkeitä tavoitteita. Tämä saattoi tapahtua esimerkiksi muokkaamalla yleistä mielipidettä, vaikuttamalla yksittäisissä tilaisuuksissa, työn kautta ja osastumalla poliittiseen toimintaan tai päätöksentekoon. (Levchenko, 1988; Mitrokhin, 2002; Nykänen, 1992; Juurveen, 2018b).

Vaikutusvallan käyttö oli keskeistä vaikuttamisen osalta, mutta tämän lisäksi oleellisena tekijänä oli myös se, että vaikuttaja-agentin toimintaa ei voitu kytkeä Kremliin tai ylipäätään Neuvostoliittoon, saati neuvostotiedusteluun (Levchenko, 1988; Kari & Hellgren, 2021; Hollingsworth, 2023). Tunnistamista vaikeutti se, että henkilöt vaikuttivat toimivan itsenäisesti ja kertovan omia mielipiteitään. He eivät välttämättä toistaneet neuvostoliturgiaa (AMWG, 1992).

Tämän lisäksi tunnistamista vaikeutti se, että vaikuttaja-agentit eivät pääasiallisesti osallistuneet tiedustelutietojen hankkimiseen. (KGB, 1970; Shultz & Godson 1984; Beichman, 1985; Andrew & Gordievsky, 1991). Juurveen (2018b) tosin toteaa, että osa vaikuttaja-agenteista saattoi olla helppo havaita. Mutta, jos he eivät syyllistyneet laittomuuksiin, esimerkiksi vakoiluun, heitä ei voitu tuomita (Juurveen, 2018b). Sama on havaittavissa nykypäivänäkin. Juurveen huomioi, että: "Kremlin puheenaiheiden levittäminen tai sen agendan edistäminen ei kuitenkaan ole rikos, varsinkin jos se tapahtuu "ideologisesta ja poliittisesta hengenheimolaisuudesta" (Juurveen, 2018b, s. 4). On myös huomioitava, että "Luottamukselliset kontaktit voivat väittää - ja joskus todella uskoa - että he kommunikoiivat tavallisten venäläisten diplomaattien tai vain ystävällisten venäläisten kanssa, eivät Venäjän tiedustelu-upseerien kanssa" (Juurveen, 2018b, s. 4).

Vaikuttaja-agentit olivat aktiivisten toimenpiteiden huonosti ymmärretty työkalu (Richelson, 1986; AMWG, 1992). Usein puhutaan pelkistä vaikuttaja-agenteista (ks. esim. Luukkonen, 2022). Aina kyse ei ollut perinteisistä "agenteista" (Richelson, 1986). Tätä voi selittää se, että vaikuttaja-agentteja oli erilaisia. KGB jakoi vaikuttaja-agentit kolmeen kategoriaan: kontrolloituihin agentteihin (värvätty), luotettuihin kontakteihin (toimi tietoisesti, mutta värväämättömänä) ja tietämättömiin yksilöihin (hyväntahtoinen hölmö, toimi tiedostamattomasti) (KGB, 1970). Näiden terminologiat ja vaikuttaja-agenttien toimenkuvien määrittelyssä voi tiedustelututkimuksessa esiintyä sekaannuksia (vrt. Rusi & Korhonen, 2017) tai suppeita määritelmiä, missä jakoa kolmeen kategoriaan havaita (ks. esim. Freemantle, 1982). Tämä ei ole ihme, sillä vaikuttaja-agenttien väliset erot ovat häilyviä tai ainakin vaikea selvittää ilman dokumentaatiota (Juurveen, 2018b).

Kontrolloidun agentin KGB oli värvännyt edistämään Neuvostoliiton etuja ja hän toimi KGB:n määräyksestä (KGB, 1970; Andrew & Gordievsky, 1991). Nämä agentit saivat myös palkkioita, yleensä rahassa, suorittamistaan palveluista (Juurveen, 2018b). Monet KGB:n tiedustelu-upseereiden värväämistä kontrolloiduista agenteista, eivät rikkoneet oman maansa lakeja vaan he ennemminkin toimittivat julkista materiaalia ja pyrkivät vaikuttamaan tiettyihin erityisiin tilanteisiin. Se, että tieto ei ollut salaista, ei tarkoittanut sitä, etteikö julkisella materiaalilla olisi voinut tehdä hallaa. Erään arvion mukaan henkilöt, jotka toimittivat julkista materiaalia, pystyivät tekemään lähes yhtä paljon vahinkoa, kuin mitä olisi saatu aikaan salaisella materiaalilla. (Godson, 1989). Tämä haitallisuus ilmeni myös siinä, että henkilöt pystyivät toimimaan vapaasti ja länsimainen yhteiskuntajärjestys mahdollisti vaikutusmahdollisuuksia (ks. Brook-Shepherd, 1989).

Luotettu kontakti puolestaan teki tietoisesti yhteistyötä Neuvostoliiton tavoitteiden edistämiseksi. Luotettua kontaktia ei kuitenkaan oltu rekrytoitu (KGB, 1970, 55-56; Bittman, 2017). He edistivät vapaaehtoisesti Neuvostoliiton tavoitteita (Bittman 2017; Juurveen, 2018b). Luotetuilla kontakteilla ei ollut velvoitteita neuvostotiedustelua kohtaan (Juurveen, 2018b). On esitetty, että juuri luotetut kontaktit olivat KGB:n ehkä tärkein vahvuus. He välittivät välittävät kiinnostavat tiedot sekä toteuttivat annettuja tehtäviä ja pyyntöjä, olematta kuitenkaan värvättyjä agentteja. Ideologiaan ja osaltaan aineellisiin vastalahjoihin perustuvat toimet hyödyttivät KGB:n pyrkimyksiä (Juurveen, 2018b)

Suomen osalta on arvioitu, että kylmän sodan loppupuolella täällä olisi ollut 160 luottamuksellista ”agenttia” mikä oli määränä huomattavasti enemmän kuin muualla (Andrew & Gordievsky, 1991). Vaikuttaja-agenttien osalta KGB:n toiminta vaikutti siis toimineen Suomessa. Tässä helpotti Suomen harjoittama idänpolitiikka, joten taustalla ei ollut pelkästään KGB:n menetelmien toimivuus (Luukkonen, 2022).

Tietämätön yksilö oli manipuloitu auttamaan Neuvostoliittoa, mutta hän ei tiennyt toimivansa Neuvostoliiton hyväksi. Tällainen tietämätön yksilö oli näin ollen eräänlainen hyväntahtoinen hölmö (KGB, 1970; Levchenko, 1988; myös Perkins, 2018). Näitä hyväntahtoisia ja osaltaan naiiveja ihmisiä ohjattiin toimimaan halutulla tavalla. (ks. esim. Smith, 2019). Gorbunov (1992) kertoo, kuinka ”Vladimirov käytteli suhteitaan taitavasti, eivätkä henkilöt, joiden kanssa Vladimirov oli tekemisissä, aina edes ymmärtäneet viime kädessä toimivansa jossakin määrin tämän hyväksi, auttavansa tätä toteuttamaan jotakin ideaa” (Gorbunov, 1992, s. 65).

KGB:n (1970) mukaan sopivia vaikuttaja-agentteja olivat ministerit tai merkittävässä asemassa olevat virkamiehet tai eri puolueiden toimihenkilöt. Mahdollisiksi vaikuttaja-agentteiksi KGB mainitsee lisäksi julkisuuden henkilöt, uskonnolliset johtajat, toimittajat, sanomalehtien kustantajat tai muuten merkittävässä asemassa olevat henkilöt. Mutta vaikuttaja-agentteina pystyi KGB:n mukaan olemaan myös sellaiset henkilöt, jotka eivät toimineet merkittävässä yhteiskunnallisessa asemaassa, mutta pystyivät vaikuttamaan yhteiskunnallisesti vaikutusvaltaisiin henkilöihin yhteiskunnan eri aloilla, niin valtion tasolla, kuin muuten julkisuudessa. Tällaisiksi mainittiin vaikutusvaltaisten henkilöiden lähi-sukulaiset, ystävät, rakastajattaret tai papit (KGB, 1970). Vaikuttaja-agentti pystyi olemaan melkein kuka tahansa, joka vain pystyi jollain tavoin vaikuttamaan. Sellaiset henkilöt, joilla oli myös pääsy tärkeisiin dokumentteihin, pystyivät vaikuttamaan enemmän (Bittman, 1985).

KGB pyrki mahdollisesti värväämään hyvin korkeantason vaikuttaja-agentteja (Andrew & Gordievsky, 1991). Tuleville vaikuttaja-agentteille saatettiin luvata erilaisia etuja, matkoja tai suoraa pääsyä neuvostojohdon pakeille (Bittman, 2017; Luukkonen, 2022). Tietyistä KGB myös onnistui näiden vaikuttaja-agenttien hankkimisessa (Levchenko, 1988).

KGB oli kiinnostunut myös henkilöistä, joilla oli mahdollisuus nousta merkittäviin asemiin (Perkins, 2018). Neuvostovakoilun puolelta tunnetuimpia esimerkkejä ovat 1930-luvulla värvätty Cambridgen viisikko. Varhaisessa vaiheessa havaittujen lahjakkuuksien kautta avautui mahdollisuus päästä pitkällä aikavälillä tilanteeseen, missä värvätty agentti oli päättävässä asemassa. Värvättäviä agentteja saattoivat olla esimerkiksi Itä-Euroopassa opiskelleet ulkomaiset opiskelijat. Nämä saattoivat päätyä kotimaissaan korkeisiin virkoihin. (Bittman, 1985).

Hedelmällisenä värvääspohjana toimi sellaiset ryhmät, jotka kannattivat rauhanaatetta. Nämä henkilöt, eivät välttämättä olleet ideologisesti kommunisteja tai sosialisteja, mutta se, että heidät saatiin vaatimaan ydinaseettomuutta ja rauhaa edisti Neuvostoliiton tavoitteita. Kyseessä oli samalla lännen heikentäminen ja eräänlainen polarisoiminen. (Levchenko, 1988). Tosin Hollingsworth

mainitsee, että juuri helpoimmiksi värväyskohteiksi ne, joiden aatemaailma oli samanlainen kuin itäblokin maissa (Hollingsworth, 2023).

5.3.3 YSTÄVYYSSEURAT JA PEITEORGANISAATIOT

KGB:n operaatioissa saatettiin hyödyntää eri tahoja yksittäisistä ihmisistä eri ryhmiin (Bittman, 1988; Richelson, 1986). Neuvostoliiton aktiivisten toimenpiteiden vaikutuskanaviin kuuluivat erilaiset peitejärjestöt, ystävyysseurat ja vasemmistoryhmät, käytännössä vähemmistökommunistit. Näille tahoille kanavoitiin rahaa, jotta ne olisivat pystyneet edistämään Neuvostoliiton tavoitteita (esim. US Department of State, 1989, s. 35; Perkins, 2018). On nähty, että juuri erilaisten ryhmien ja järjestöjen kautta Neuvostoliitto ja KGB pääsi vaikuttamaan. Tähän kirjoon kuuluivat myös erilaiset tapahtumat, kongressit, nuorisofestivaalit, naisliikkeet, ammattiyhdistysliikkeet sekä aseriisuntakampanjat (Kalugin, 2007). Gehlenin (1972) mukaan: "Moskovan maailmanlaajuisen toiminnan ristiriitaisimpia apuvälineitä ovat [... kansainväliset rintamajärjestöt], joita suureksi osaksi valvotaan ja rahoitetaan laajamittaisten toimenpiteiden tehokkaasti naamioituina toteuttamisvälineinä" (Gehlen, 1972, s. 362). Vaikutuskanavina nämä erosivat toisistaan. Ystävyysseurat toimivat paikallisesti, kun taas peitejärjestöt pystyivät toimimaan kansainvälisesti. Kansainvälisissä järjestöissä saattoi olla jopa satoja miljoonia jäseniä. Peitejärjestöjen hyöty oli se, että niitä ei aina kytketty Neuvostoliittoon ja ne pystyivät tätä kautta toimimaan vapaammin. (Gehlen, 1972; Wallace ym., 2008).

Peiteorganisaatioiden kautta Neuvostoliitto pystyi toteuttamaan useita massiivisia kampanjoita ilman riskiä leimautua salaiseksi manipuloijaksi. Länsi-Euroopassa masinoidut kampanjat rauhan puolesta ja ydinaseita vastaan esiintyi ei-toivottuna julkisena reaktiona, jolla murennettiin puolustusta. Bittmanin mukaan KGB toimi tässä hiljaisena ja näkymättömänä toimijana (Bittman, 1985). Ystävyysseurojen ja joidenkin tietoon tulleiden peitejärjestöjen kytkös Neuvostoliittoon, vähensi niiden merkitystä aktiivisten toimenpiteiden väylänä (Kux, 1985).

Peitejärjestöt olivat epäpoliittisia, toisin kuin erilaiset kommunistiryhmittymät ja vähemmistösosialistiryhmät. Keinot ja väylät valittiin tapauskohtaisesti. On nähty, että organisaatiot saattoivat vedota nimensä puolesta yleisöön. Tällaisia olivat muun muassa Maailman rauhanneuvosto ja Maailman ammattiyhdistysten liitto. (Wallace ym., 2008) Nämä olivat kuitenkin Neuvostoliiton peiteorganisaatioita.

Järjestöjen kautta manipuloitiin yleistä mielipidettä ja masinoitiin mielenosoituksia. Erilaisia hankkeita edistettiin rahalla, mutta myös koulutuksella ja aseilla. Peitejärjestöihin tai tuettaviin tahoihin, joilla pyrittiin horjuttamaan länsimaisia järjestelmiä, kuuluivat nimittäin myös puolisoitilaalliset ryhmittymät ja terroristijärjestöt. Tilanteita voitiin myös provosoida esimerkiksi rajavälikohtaukselta kautta. Käytännössä keinoja oli lukuisia. (Mitrokhin, 2002; KGB, 1989; Pincher, 1985; Bittman, 1985; Golitsyn, 1984).

5.3.4 VÄÄRENNÖKSIÄ, KIRISTYSTÄ JA KOMPROMENTAATIOTA

Tämä saattoi tapahtua käyttämällä väärennöksiä. Väärennökset saattoivat olla ”asiakirjoja”, jotka olivat täysin fabrikoituja tai sitten oli se mahdollisuus, että väärennökset pohjautuivat oikeisiin asiakirjoihin. Oikeat asiakirjat oli mahdollisesti saatu haltuun kyseenlaisin keinoin, esimerkiksi vakoilun kautta (Shulz & Godson, 1984). Sen jälkeen, kun A-palvelun väärentäjät olivat fabrikoineet aineiston, se laitettiin kiertoon. Väärennöksiä levitettiin sekä avoimia että peiteltyjä kanavia pitkin (Godson, 1984). Väärennökset päätyivät eri levitykseen, riippuen tilanteesta (Bittman, 1985). Yhteensä erilaisia väärennöstyyppejä on Richelsonin (1986) mukaan kylmän sodan osalta löydetty yhdeksän erilaista:

- (1) turvaluokitusten käyttäminen
- (2) virallisten kirjelomakkeiden käyttäminen
- (3) esitetty jäljennöksenä, eikä alkuperäisenä dokumenttina
- (4) keskeiset asiakirjat eivät olleet tarkkoja tai täysikokoisia
- (5) mukana oli saatekirje
- (6) käytetyt loogiset juonia
- (7) asiakirjat toimitettiin maksutta
- (8) suunniteltu varta vasten tiedotusvälineille
- (9) suunnattu ulkomaisille hallituksille tai johtajille. (Richelson, 1986, s. 139–140).

Vaikka väärennökset saattoivat olla ristiriitaisia, niin kaikkia väärennöksiä ei huomattu (Bittman, 1985). KGB pyrki saattamaan kohteitaan epäedulliseen asemaan. Tässä ei ollut kyse väärennöksistä, vaan myös aidoilla asiakirjoilla ja tietovuodoilla pystyttiin kompromettoimaan kohteita.

Vaikka erilaisten väärennettyjen dokumenttien käyttö ja valeidentiteetit olivat aktiivisten toimenpiteiden keinovalikoimassa, niin illegaalit suosivat aitoja peitteitä. Heidän olisi ollut vaikea soluttautua väärennetyillä tutkintotodistuksilla, mahdollisesti korkeakoulutusta vaativiin, syvän peitteen illegaalitehtäviin. Tässä tutkimuksessa ei kuitenkaan käsitellä enempää illegaalitoimintaa, koska se ei kuulunut KGB:n A-osaston vastuulle. Illegaalitoiminnoista vastasi S-osasto. (Gordievsky & Rogatchi, 1997).

Aktiiviset toimenpiteet sisälsivät myös erinäisiä likaisia temppuja. Käytännössä tämä tarkoitti kiristystä tai muita ikäviä tekoja, joilla haluttu vaikutus saatiin aikaan. Kohdetta tai tulevaa vaikuttaja-agenttia voitiin kiristää erilaisilla hunaja-ansoilla tai paljastamalla epämiellyttäviä salaisuuksia. (Perkins, 2018; Hollingsworth, 2023). Kiristyksen lisäksi keinovalikoimassa oli komprometointi, jonka kautta asettamaan henkilöitä muuten kyseenalaiseen valoon ja mustamaalaamaan. Tavoitteiden mukaisesti henkilö pystyttiin sitten taivuttelemaan

tietolähteeksi tai vaikuttaja-agentiksi, mutta myös yleisesti mustamaalaamaan. On esitetty, että juuri komprometointi on kuulunut keskeisenä osana Neuvostoliiton ja sittemmin Venäjän toimintatapoihin. (Perkins, 2018).

Välillä välineenä oli raha, jonka ainakin Levchenko koki toimivaksi menetelmäksi (Hollingsworth, 2023; Levchenko, 1988). Vaikuttaja-agentit suostuteltiin poikkeuksetta hyväksymään rahaa, jolloin KGB:n ote kohdehenkilöstä vahvistui (Hollingsworth, 2023). Tällöin heitä oli mahdollisuus myös kiristää ja ohjata toivottuihin tehtäviin.

6 AKTIIVISTEN TOIMENPITEIDEN TEHOKKUUS JA VASTATOIMET

Tässä luvussa arvioidaan aktiivisten toimenpiteiden tehokkuutta ja niitä vastakeinoja, joita oli löydettävissä aktiivisille toimenpiteille. Fokus tässä tarkastelussa on kylmän sodan ajassa.

6.1 AKTIIVISTEN TOIMENPITEIDEN TEHOKKUUS

On arvioitu, että KGB onnistui erittäin hyvin disinformaation levittämisessä (Freemantle, 1982). Disinformaation ja yleisesti aktiivisten toimenpiteiden mahdollisti osaltaan länsimaiden avoimet yhteiskunnat ja niiden haavoittuvuudet (Pincher, 1985). KGB:n ensimmäisen direktoraatin johtaja Vladimir Krjutškov katsoi vuonna 1974, että aktiiviset toimenpiteet ”olivat ottaneet oman paikkansa [KGB:n] toiminnassa” (Rid, 2020, s. 245). 1970-luvun lopussa KGB:ssä arvioitiin, että aktiivisten toimenpiteiden merkitys tulisi entisestään kasvamaan, vaikka käytännössä suurin osa resursseista oli jo valmiiksi suunnattu aktiivisiin toimenpiteisiin (Galeotti, 2019). Tuolloin nähtiin myös, että aktiiviset toimenpiteet olivat tulleet tavallisiksi ja liian onnistuneiksi (Ivanov, 1979; Rid, 2020). Vielä 1970-luvun lopussa KGB:ssä oli näkemys siitä, että aktiiviset toimenpiteet olivat vievässä tilannetta Neuvostoliitolle suotuisaan suuntaan (Ivanov, 1979). Aktiivisista toimenpiteistä oli tullut arkipäiväisiä sekä maailmanlaajuisia (Bittman, 1985).

Kalugin antaa 2000-luvulla tehdyssä haastattelussa neuvostotiedustelun saavutuksista hyvin kaikkivoipaisen kuvan, toteamalla, että ”Neuvostoliiton tiedustelu oli todella vertaansa vailla” (Kalugin, 2007). Tämän lisäksi Kalugin (2007) katsoo, että:

se oli todella maailmanlaajuinen kampanja, jota ei usein vain sponsoroitu ja rahoitettu, vaan jota KGB johti ja manipuloi. Ja tämä oli jälleen olennainen osa tätä kampanjaa sotilaallisen, taloudellisen ja psykologisen ilmapiirin heikentämiseksi lännessä. (Kalugin, 2007)

Aktiivisten toimenpiteiden merkityksen kasvu näkyi siinä, että A-osastosta tuli vuonna 1970 erikoisosasto, joita KGB:n päädirektoraatissa oli vain kaksi. On arvioitu, että KGB:n vaikutusoperaatiot lisääntyivät ja menetelmät sekä tekniikka kehittivät. Aiemman suusta suuhun leviävän disinformaation tilalle tuli entistä enemmän muita levityskeinoja. Operaatioiden kasvu näkyi myös länsimaisissa arvioissa. (US Congress, 1980; Bittman, 1985). KGB:n satsaukset disinformaatiokampanjoihin Yhdysvalloissa kasvoivat ja 1980-luvun loppupuolella ne saavuttivat huippunsa. Aktiivisten toimenpiteiden kasvu ei näkynyt ainoastaan disinformaatiossa, vaan kasvua oli myös vaikuttaja-agenttien toiminnassa (US Department of State, 1989).

A-palveluiden johtajan mukaan disinformaation vaikutuksista oli vaikea antaa tarkkaa arviota. Tämä johtui osaltaan siitä, että toiminta kohdistui Neuvostoliiton ulkopuolisiin kohteisiin (Ivanov 1979). KGB:n aktiivisten toimenpiteiden saavutuksia on vaikea arvioida myös jälkeenpäin (Luukkonen, 2022). Luukkosen (2022) mukaan vaikuttamisyrittäjä pyrkiin kompensoimaan KGB:n PR-linjan poliittisen tiedustelun vaatimattomia tuloksia. Hänen mukaansa jokainen KGB:n vaikutuksesta kirjoitettu lehtijuttu voitiin lukea onnistumiseksi (Luukkonen, 2022).

KGB:n pääkohteessa, Yhdysvalloissa, kuitenkin arvioitiin, etteivät Neuvostoliiton vaikutusyritykset olleet helppoja toteuttaa siellä. Helpommiksi kohteiksi arvioitiin Pohjoismaat, Länsi-Saksa ja Iso-Britannia. Lehtitietoihin voidaan suhtautua varauksella, sillä myös toisen tyyppisiä näkemyksiä esitettiin. (Andrew & Gordievsky, 1991; Rusi & Korhonen, 2017).

Neuvostoliitto pelasi kaksilla korteilla. Esimerkiksi, kun liennytyksen aikana maa kertoi tukevansa liennytystä, samaan aikaan oli käynnissä, Bittmanin mukaan, ”ennennäkemätön vakoiluhyökkäys länttä ja erityisesti Yhdysvaltoja vastaan” (Bittman, 1985, s. 218). Toimintaedellytykset olivat suotuisat, sillä tuolloin eurooppalainen vasemmisto omaksui radikaalimpia amerikkalaisvastaisia asenteita. Erimielisyyksien aikaansaaminen puolustusstrategioihin heikensivät myös yhtenäisyyttä. (Bittman, 1985).

Neuvostoliitto kykeni lisäämään jännitteitä varsinkin kehitysmaiden ja länsimaiden välillä. Kolmansien maiden luisuminen entistä enemmän neuvostomyönteiseen suuntaan näkyi YK:n yleiskokouksien äänestyksissä, missä vuonna 1982 äänestyksistä yli 80% oli samalla kannalla, kuin Neuvostoliitto, Yhdysvaltojen kanssa samalla tavoin kolmannet maat äänestivät vain noin 20% osalta (Bittman, 1985; ks. myös Andrew & Mitrokhin, 2006).

Kylmän sodan aikana arvioitiin, että KGB suorittamat aktiivisten toimenpiteiden vaikutukset jäivät melko rajallisiksi. Toisaalta tuolloin nähtiin, että neuvostopropaganda yleisesti sai aikaiseksi laajempaa vaikutusta ja oli vaikutukseltaan tehokkaampaa (Bittman, 1985). Neuvostotiedustelun toimien vaikutuksista esitetään edelleen erilaisia arvioita (Herman, 2013). Eräs näkemys on se, että disinformaation levittämisen myötä Neuvostoliitto saattoi saada väärän tyyppistä tiedustelutietoa (Garthoff, 2015).

Jälkeenpäin on todettu, että Neuvostoliitossa yliarvioitiin aktiivisten toimenpiteiden tehokkuus (Andrew & Mitrokhin, 2000). Neuvostoliiton resurssointi kohdistui aktiivisiin toimenpiteisiin, mutta siitä huolimatta se ei pystynyt voittamaan kylmän sodan päävastustajaansa. Onnistumisen mittarina voidaan

pitää myös sitä, kuinka hyvin KGB onnistui löytämään haavoittuvuudet ja käyttämään niitä hyväkseen.

Käytännössä vaikutuksia voidaan peilata Neuvostoliiton ulkopoliittisten tavoitteiden toteutumisen kautta. (Bittman, 1985). Tämän vuoksi tarkastelua KGB:n onnistumisista voidaan tehdä eri alueiden osalta. Neuvostoliiton aktiivisten toimenpiteiden onnistuminen oli kiinni myös kohteesta sekä kohteen vastaanottavuudesta (Pynnöniemi, 2016). Varsinkin kohteiden naiivius tai yhteiskuntarakenne saattoi mahdollistaa aktiivisten toimenpiteiden onnistumisia (Bittman, 2017). On arvioitu, että esimerkiksi kehittyvissä maissa KGB pystyi toimimaan helpommin kuin länsimaissa, joten mahdolliset tavoitteet olivat siellä helpommin saavutettavissa. Käytännössä onnistumisiin vaikutti kohteena olevan maan kyky vastustaa aktiivisia toimenpiteitä. (Soviet Active Measures, 1984).

Tietyissä maissa Neuvostoliiton aktiiviset toimenpiteet olivat helpommin toteutettavissa, joko yhteiskunnallisen rakenteen tai poliittisen kulttuurin vuoksi. KGB saavutti tavoitteitaan myös länsimaissa. Suomessa se pystyi värväämään huomattavan määrän vaikuttaja-agentteja. Suomen osalta on esitetty kriittinen näkemys siitä, ettei suojelupoliisi onnistunut tunnistamaan Neuvostoliiton aktiivisia toimenpiteitä tai disinformaatiota (Rusi & Korhonen, 2017). Osaltaan tässä oli Suomen osalta kyse suometumisesta ja suomettumisen eri muodoista (Virkki, 2023). Mutta kyse oli myös siitä, millainen suhtautuminen oli tiedustelu-termiin ja sen ulottuvuuksiin. Jos keskityttiin vain vakoojiin, jäivät aktiiviset toimenpiteet huomaamatta.

Neuvostoliiton aktiivisten toimenpiteiden suorittaminen oli siinä mielessä kuitenkin menestyksekkästä, että niiden merkitys vaikuttamiskeinona ymmärrettiin paremmin. Jos nämä toimenpiteet eivät olisi olleet hyväksi todettuja, menetelmät eivät olisi laajentuneet yleisempään käyttöön. Laajamittaisia vaikutusoperaatioita nähtiin jo 1990-luvun alussa esiintyvän myös muidenkin tahojen toimesta (AMWG, 1992).

Neuvostoliiton aktiiviset toimenpiteet myös muuttuivat kunnianhimoisemmiksi, minkä vuoksi niiden vaikutus kasvoi 1980-luvun loppuun tultaessa. Samalla, hankkeet olivat myös entistä taitavampia. KGB luotti toimintojen kumulatiiviseen vaikutukseen. Näin ollen pitkän aikavälin tavoitteet saattoivat aiheuttaa vaikutusta, mutta toisaalta aktiiviset toimenpiteet eivät pystyneet estämään neuvostojärjestelmän kaatumista (Bittman, 1985). Se, että neuvostotiedustelu panosti aktiivisiin toimenpiteisiin, saattoi aiheuttaa sen, että varsinainen tiedusteluanalyysitoiminta jäi toissijaiseksi ja tuotti vain vähän tiedusteluanalyysijä verrattuna länsimaisiin organisaatioihin (Herman, 2013).

6.2 MIKSI EI OLE HAVAITTU?

Ihmisiä kiehtoo vakoiluun liittyvä salamyhkäisyys ja erilaiset agenttitarinat. Vakoilua on jopa romantisoitu. Tähän on vaikuttanut muun muassa populaarikulttuuri ja tiedusteluorganisaatioiden ylläpitämä imago (Bittman, 1972; Porvali, 2018). Tiedustelutoimintaan ei kuitenkaan usein yhdistetä aktiivisia

toimenpiteitä ja disinformaatiota (Bittman, 1972; Hulnick, 2013). Näiden ennakkokäsitysten vuoksi ei kaikkia tiedustelun ulottuvuuksia ymmärretä.

Wilhelm Agrell (2022) kirjoittaa kirjassaan *Vi såg det inte komma. Att missa, förtränga och bortförklara samhällshot*, kuinka tiettyjä uhkatekijöitä aliarvioidaan. Osaa uhkista ei nähdä ajoissa tai ei huomata ollenkaan (Agrell, 2022). Haasteena on, että joitakin asioita ei pidetä uhkina tai ei ymmärretä uhkiin liittyviä tekijöitä. Ohjeilla ja varautumisella voidaan osa uhista välttää, mutta aina ei ole olemassa ohjeistusta. Tästä hyvänä esimerkkinä on se, että erästä Moskovaan lähetettyä brittiupseeria ei ollenkaan 1940-luvun loppupuoliskolla ohjeistettu neuvostotiedustelun aiheuttamista vaaroista. Kyseisen upseerin piti itse tiedostaa mahdolliset vaarat. (Venn, 2005).

Arvioidaan, että länsimaiden tiedusteluorganisaatiot pystyivät arvioimaan jollakin tasolla neuvostotiedustelua ja -asevoimien koostumusta, mutta merkittävin osa tiedoista perustui näkyviin toimiin. Neuvostoliiton aikeita ei pystytty arvioimaan kovinkaan tarkasti (Herman, 2013). Aktiivisia toimenpiteitä jäi havaitsematta, koska esimerkiksi mediassa oli, eräiden arvioiden mukaan, käsitys, että KGB:n disinformaatio ja muut likaiset temput, olivat helposti tunnistettavia. Se, että disinformaatio ei ollut tökeröitä väärennöksiä ja valheita, vaan hienoisesti muokattua informaatiota, saattoi jäädä havaitsematta. (Bittman, 1985).

Anatoli Golitsynin mukaan läntisiin analyyseihin vaikutti kommunistimaiden salailu ja varsinkin disinformaatio (Golitsyn, 1984). Hän jopa näki, että Neuvostoliiton strategisella disinformaatiolla oli kuristusote lännestä. Tämä johtui siitä, että länessä ei nähty pitkän aikavälin tapahtumia. Saattoi olla, että uskottele itäblokin toiminnan heikkouksista ja koordinaation puutteesta oli vaikuttanut läntisiin arvioihin. (Golitsyn, 1995). Kylmän sodan loppuvaiheessa oli puolestaan Neuvostoliitossa toteutettu uudistuspolitiikka – perestroika – osaltaan saattoi johtaa harhaan länessä. Uudesta politiikasta huolimatta Neuvostoliitolla pysyi samat tavoitteet, kuin aiemmin (Golitsyn, 1995; AMWG, 1992). Tämä näkyi siinä, että neuvostojärjestelmän tuottava disinformaatio vain lisääntyi (Bittman, 1985; Golitsyn, 1995). Eräs näkemys oli myös se, että länsi ja läntiset tiedustelupalvelut eivät olleet koskaan ymmärtäneet disinformaation pitkän aikavälin strategisia tavoitteita. Toiminnasta oli havaittu vain aktiivisten toimenpiteiden taktinen käyttö. Golitsynin mukaan länttä vaivasi aktiivisten toimenpiteiden moninaisuuden ymmärtämättömyys. (Golitsyn, 1995; ks. myös Golitsyn, 1984)

Aktiiviset toimenpiteet eivät olleet myöskään pelkästään disinformaatiota, vaan paljon laajempi kokonaisuus, jota länsimaissa ei aina hahmotettu. Tämän vuoksi ne olivat vaikeasti havaittavia ja vaarallisia, koska niitä voitiin aliarvioida. Esimerkiksi itäblokin maiden toimintaa Neuvostoliiton aktiivisten toimenpiteiden toteuttajana ei välttämättä täysin ymmärretty. (Bittman, 1985). Käytännössä luotettavien arvioiden tekemisen osalta puuttui myös sisäpiiritietoa, vaikka loikarit olivat kertoneet omia tietojaan KGB:n harjoittamista aktiivisista toimenpiteistä (Golitsyn, 1984). Voidaankin todeta, että uhkien ymmärtämättömyys oli havaittavissa aktiivisten toimenpiteiden vastustamisen sekä ymmärtämisen osalta.

6.3 AKTIIVISTEN TOIMENPITEIDEN VASTATOIMET

Kylmän sodan aikana oli tarve selvittää aktiivisia toimenpiteitä. Vastakeinojen osalta oli oleellista ymmärtää mahdolliset haavoittuvuudet ja organisatoriset haasteet sekä löytää sitä kautta parempaa vastustuskykyä Neuvostoliiton asettamille uhkille. Vaikka Neuvostoliitto kohdisti entistä systemaattisempaa ja koordinoitua massiivisia poliittisen sodankäynnin keinoja ja disinformaatiokampanjoita Yhdysvaltoja vastaan, niin siellä ryhdyttiin vasta 1980-luvun alussa systemaattisemmin tutkimaan ja selvittämään maahan kohdistunutta uhkaa.

Osaltaan tähän laimeaan suhtautumiseen disinformaatioon osalta vaikutti, se miten epäkohdista huomauttaminen olisi vaikuttanut jo ennestäänkin haasteellisiin suhteisiin kylmän sodan supervaltojen välillä. Toisaalta ei ollut tarpeeksi selviä tapauksia (Reiss, 2019). Haasteena oli erottaa disinformaatiota tavallisesta propagandasta (Golitsyn, 1984). Yhdysvalloissa nähtiin, että parempien lopputulosten saamiseksi tarvittiin systemaattista tietojen keruuta ja tutkimusta aktiivisista toimenpiteistä (Eagleburger, 1983).

Kiinnostus disinformaatiota kohtaan näkyi siinä, että englanninkielisiin sanakirjoihin tuli ensimmäistä kertaa termi disinformaatio (Mahairas & Dvilyanski, 2018). Termin määrittely auttoi ymmärtämään paremmin myös aktiivisia toimenpiteitä. Ymmärtämys ja valistaminen olivat keskeisessä roolissa, kun pyrittiin vastustamaan haitallisia keinoja (US Congress, 1980; Bittman, 1988; Bagge, 2019). Aktiivisten toimenpiteiden laaja-alaisuuden ymmärtäminen mahdollisti länsimaiden paremmat vastatoimet (Eagleburger, 1983; Lucas 2012). Kylmän sodan aikana nähtiin oleelliseksi tunnistaa haitalliset ilmiöt.

Vastustaakseen Neuvostoliiton aktiivisia toimenpiteitä, niitä piti myös ymmärtää (esim. Bagge, 2019). Tšekkiläiskari Bittman (1985), joka omistautui aktiivisten toimenpiteiden ja disinformaation tutkimiselle, esitti myös omia näkemyksiään siitä, kuinka aktiivisia toimenpiteitä tai ylipäätään Neuvostoliiton provokaatioita pitäisi vastustaa. Bittmanin esille nostamia vastakeinoja Neuvostoliiton haitalliselle toiminnalle oli muun muassa pätevät tiedusteluanalyttikot, tiivis koti- ja ulkomainen viranomaisyhteistyö sekä julkisuus, varsinkin median tietoisuus (Bittman, 1985; US Congress, 1980).

Tarvittiin riittävästi päteviä tiedusteluanalyttikkoja, jotka pystyivät seuraamaan eri maiden lähteitä ja tapahtumia sekä tekemään pirstaleisista fragmenteista analyyseja. Useilla mailla ei ollut kuitenkaan ollut riittäviä resursseja tällaiseen toimintaan. Kehnot analyysit ja tiedustelun puute altistivat ne Neuvostoliiton vaikutusyrityksille (US Congress, 1980). Vastatoimien ongelmana saattoi olla myös se, että viranomaistoimintaa ei koordinoitu. Tästä Yhdysvallat oli hyvä esimerkki. Maalla oli resursseja, mutta organisaatioiden toimivaltuudet ja yhteistyö saattoivat muodostua esteeksi laajemman kuvan aikaansaamisessa. Analyysityö oli myös pirstaloitunut eri virastoihin. Siiloutuminen nähtiin siis vaarana ja tähän ratkaisuksi ehdotettiin viranomaisten välistä tiiviimpää yhteistyötä. Kuitenkaan pelkän maansisäisen yhteistyön kehittäminen ei riittänyt, vaan yhteistyön piti olla kansainvälistä. Haaste oli globaali (US Congress, 1980; Gehlen, 1972).

Kolmantena elementtinä tiedusteluanalyysien ja yhteistyön lisäksi, nähtiin ratkaisuna varsinkin lehdistön valistaminen disinformaation vaaroista.

Neuvostoliiton ja itäblokin tavoitteista ja tekniikoista. Tämä oli oleellista siitä syystä, että keskeisenä haitallisena keinona nähtiin erityyppinen disinformaatio. KGB:n keinovalikoiman paljastaminen supisti keinojen tehokkuutta. (US Congress, 1980; Bittman, 1988).

Lehdistö oli kylmän sodan aikana eräänlainen portinvartija tiedonvälityksen osalta (Bittman, 1988, s. 6). Lehdistössä julkaistiin useampia kirjoituksia, jotka liittyivät Neuvostoliiton aktiivisiin toimenpiteisiin. Yhdysvalloissa pyrittiin myös sivistämään julkista yleisöä Neuvostoliiton suorittamasta toiminnasta televisio-ohjelmien kautta. Aktiivista toimenpiteistä kertovaan ohjelmaan oli tuotu loikkareita, jotka kertoivat neuvostotoimista ja niiden tavoitteista. (Soviet Active Measures, 1984). Parempaa resilienssiä mahdollisti myös se, että varsinkin Yhdysvalloissa eri yliopistot ja korkeakoulut ottivat propagandan, disinformaatio ja yleisesti kansallisten turvallisuuden laajemmin huomioon opetusohjelmissaan (Bittman, 1988).

Keskeiseen rooliin aktiivisten toimenpiteiden vastustamisessa nousee esille neuvostotiedustelun toimintatapojen tunteminen ja ymmärtäminen, kuinka ne erosivat länsimaisista käytänteistä. Eräs näistä eroavaisuuksista oli aika, mikä saattoi näkyä siinä, että resursseja aikaa ja rahaa käytettiin johonkin mikä ei tuottaisi nopeita voittoja (Kux, 1985; Hollingsworth, 2023). Oleellista oli tiedostaa, että neuvostotiedustelu toimi erittäin pitkäjänteisesti. Se ei välttämättä tavoitellut nopeaa menestystä, vaan pitkän aikavälin kumulatiivista onnistumista (Kux, 1985; ks. myös Seeley, 2018).

Toiminta piti ymmärtää myös Neuvostoliiton lähtökohdista. Vihollisen silmin nähtynä asiat käsitettiin toisessa valossa (Kux, 1985). Toimintatapojen ymmärtäminen oli oleellista, koska kyse ei ollut pelkästään neuvostovakoilusta. On esitetty, että tiedusteluorganisaation resurssien kohdentaminen ainoastaan vakoilutoiminnan paljastamiseen, mahdollisti aktiivisten toimenpiteiden kautta vaikuttamisen (Kux, 1985; Bittman, 1972; Perkins, 2018; Lamb & Schoen, 2012; Rusi & Korhonen, 2017).

Yhdysvalloissa toteutettiin poikkihallinnollista yhteistyötä. Tästä esimerkkinä on *Active Measures Working Group*, jonka kautta Neuvostoliiton toiminta hahmottui. Jälkeenpäin on arvioitu, että tutkimusryhmä teki erittäin arvokasta työtä ja näin ollen saavutti myös tuloksia. Neuvostoliiton romahdettua tutkimusryhmän työ päätettiin. Käytännössä kylmän sodan päättyminen heikensi sitä osaamista, jolla neuvostotiedustelun toimintaan oli vastattu (ks. esim. Lucas, 2012).

Neuvostotiedustelun, johon aktiiviset toimenpiteet kytkettiin, oli tietenkin toimiensa myötä vaikuttanut arvioihin toiminnasta, mutta selvennystä tuli loikkareiden kautta. Käytännössä tämä sisältäpäin tullut loikkarien näkemys avasi entisestään länsimaiden näkemystä aktiivisista toimista. Yhdysvalloilla oli myös intressejä kertoa julkisuuteen havaitut toimenpiteet, joita Neuvostoliitto siihen kohdisti. Tämän vuoksi vuonna 1981 oli käynnistetty erityinen ohjelma, jonka tarkoituksena oli ensinnäkin selvittää, mitä nuo aktiiviset toimenpiteet olivat, mutta tämän lisäksi tarkoituksena oli myös kertoa yleisölle näistä toimista.

7 KÄSITYKSET HISTORIALLISESTA TERMISTÄ

Tämän luvun tarkoituksena on käsitellä lähdeaineistosta nousseita teemoja aktiivisten toimenpiteiden historiallisuudesta ja sitä, päättyivätkö aktiiviset toimenpiteet kylmän sodan päättymiseen, heräsivätkö toimenpiteet uudestaan henkiin 2000-luvulla vai olivatko aktiiviset toimenpiteet jatkuneet katkeamattomana ketjuna kylmän sodan päättymisestä huolimatta?

Kylmän sodan jälkeen maailma muuttui. 1990-luvun alussa katsottiin, että aiempi neuvostotiedustelu romahti Neuvostoliiton romahtaessa ja Venäjän tiedustelu väheni samalla (esim. Nykänen, 1992). Esimerkiksi Euroopan unionin laajenemisen 1990-luvulla katsottiin helpottaneen Venäjän illegaalitiedustelua. Osaltaan entiset neuvostotiedustelijat siirtyivät tutkijoiksi, mutta akateemiseen maailmaan siirtyminen ei estänyt neuvostotiedustelijoiden kuulumista ”alma materiinsa” (Gordievsky & Rogatchi, 1997). Tässä päti näkemys, että tiedustelijat ja vakoilijat eivät koskaan jää eläkkeelle.

7.1 AKTIIVISET TOIMENPITEET - HISTORIALLINEN TERMI?

Aktiiviset toimenpiteet termiä on pidetty historiallisena Neuvostoliiton vaikuttamistoimintaa kuvailevana käsitteenä (Mikkola, 2020). Käsitteen on katsottu kuuluvan kiinteästi kylmän sodan aikaan (Pynnöniemi, 2016; Darczewska & Żochowski, 2017). Neuvostoaikaista ilmiötä on kylmän sodan jälkeen kuvattu myös termeillä antiikkinen ja reliikki (Weiss, 2017; Perkins, 2018). Kylmän sodan päättymiseen reagoitiin eri tavoin (ks. esim. Gordievsky & Rogatchi, 1997). Osa näki kylmän sodan ja Neuvostoliiton romahtamisen historian loppuna ja uuden alkuna. Toiset taas ennustivat hyvinkin synkkiä näkymiä nationalismiin ja demokratiaa haastavien voimien noususta (Laqueur, 1995).

Tutkimuskäytössä aktiivisten toimenpiteiden käsite vanheni nopeasti kylmän sodan päätyttyä. Uusiin tutkimusintresseihin vaikuttivat kansainvälisten suhteiden kehitys ja usko siihen, että Venäjä oli menossa demokraattisempaan suuntaan. Nämä näkemykset osoittautuivat sittemmin harhaksi (ks. esim.

Harding, 2017; Kasparov & Greengard, 2016). Termi jäi menneisyyteen, kun kylmän sodanaikaiset uhkakuvat hälvenivät ja kaksinapainen maailmanjärjestys purkaantui (Perkins, 2018; Bittman, 2017). Tilalle tuli uusia uhkakuvia (ks. esim. Laqueur, 1995). Mullistavien kansainvälisten tapahtumien myötä vanhat teemat jäivät unholaan. Käytännössä tämä tarkoitti myös Neuvostoliittoa koskevan tutkimuksen vähenemistä (Nehring, 2021). Tiedusteluorganisaatiot, jotka olivat selvittäneet neuvostotiedustelun toimintaa, kokivat määrärahhaleikkauksia. Kylmän sodan aikaisia asemia purettiin.

7.2 AKTIIVISTEN TOIMENPITEIDEN RENESSANSSI

Renessanssilla tarkoitetaan antiikin ajan uudelleen heräämistä 1300-luvun Euroopassa. Katsottiin, että pimeän keskiajan jälkeen, antiikki olisi herännyt eloon. Mikään aikakausi ei kuitenkaan herää eloon, vaan voi ainoastaan hakea inspiraatiota menneisyydestä. Se, että aktiiviset toimenpiteet heräsivät henkiin Venäjän kaooittisen 1990-luvun jälkeen, tarkoitti neuvostoaikaisen termin paluuta. Tietyt aiemmin vanhentuneiksi katsotut teemat ja käsitteet on taas nostettu uudelleen pintaan sekä tutkimuksessa että julkisessa keskustelussa. Historiasta on haettu vertailukohtia selittämään nykyistä maailmaa. Tästä esimerkkinä on se, kuinka kiristyneen kansainvälisen tilanteen myötä otettiin käyttöön termi uusi kylmä sota (Lucas, 2008).

Venäjän sisäistä tilannetta on arvioitu siten, että kyseessä olisi ”Neuvostoliitto 2.0”, missä haetaan inspiraatiota neuvostoaajoista. Mikään aikakausi ei palaa sellaisenaan, vaikka eräänlaista renessansseja esiintyykin. Emme elä samanlaista aikaa, kuin kylmän sodan aikana (KAPO, 2023). Aktiivisten toimenpiteiden on katsottu syntyneen uudelleen 2010-luvulla (Smith, 2019; Galeotti, 2019). Krimin valtaus vuonna 2014 sai aikaan sen, että kylmän sodan aikaiset tutkimukset aktiivisista toimenpiteistä nousivat kiinnostuksen kohteeksi samoin kuin kylmän sodan aikaisten loikkareiden näkemykset (Ojog, 2016; Fedchenko, 2016). Samalla myös termi aktiiviset toimenpiteet tuli entistä enemmän käyttöön (Flore ym., 2019). Osa tutkijoista pitää aktiivisia toimenpiteitä edelleen käyttökelpoisena terminä, kun selitetään nykyistä tilannetta (ks. esim. Darczewska, 2018; Weiss, 2017).

Kansainvälisen tilanteen kiristyminen alkoi näkyä siinä, että jo ennen Krimin miehitystä eri julkaisuissa käytettiin termiä uusi kylmä sota. Tuolloin sen hetkistä tilannetta peilattiin kylmän sodan aikaan ja menetelmiin. (ks. esim. Lucas, 2012). Vaikka uusi kansainvälinen tilanne nähtiin 2000- ja 2010-luvuilla uutena kylmänä sotana, oltiin kuitenkin uudessa tilanteessa.

Renessanssi-käsitystä aktiivisten toimenpiteiden osalta puolustaa se, että osa tutkijoista katsoo, että vanhat keinot on tuotu uudelle vuosituuhannelle. Tämän lisäksi ne on päivitetty. Eli vaikutteet on haettu menneisyydestä, mutta keinot on muokattu ja päivitetty vastaamaan nykyistä informaatioyhteiskuntaa (Abrams, 2016; Fedchenko, 2016; Galeotti, 2019). Disinformaatio oli siis vanha metodi, mutta se nähtiin hyvin käyttökelpoiseksi uudessa digitaalisessa ympäristössä (Galeotti, 2019). Aktiivisien toimenpiteiden kirjoon on lisätty uusia keinoja mm. pehmeän vallankäyttö (soft power) ja kybersodankäynti (Galeotti, 2019);

Atlamazoglou, 2021). Ei-sotilaallisten keinojen tärkeys on kasvanut (Ojog, 2016). Tämä tarkoittaa, vähintäänkin sitä, että kylmän sodan aikainen ajattelu kytee (Harding, 2017). Käytännössä on nähty, kuinka kylmän sodan aikainen pelikirja on otettu käyttöön (ks. esim. Belton, 2020).

7.3 JATKUVUUS?

Kylmän sodan aikana tiedustelutoimintaa entisestään tehostettiin ja aktiivisista toimenpiteistä muodostui eräänlainen sielu ja toimintakulttuuria muokannut tekijä, toimintakulttuuri juurtui. Tämän vuoksi aktiiviset toimenpiteet terminä korostivat Neuvostoliiton ideologista sotaa länttä vastaan (Darczewska & Zochowski, 2017).

Vuonna 1992 Anatoli Golitsyn (1995) varoitti CIA:ta mahdollisesti tulevista laskelmoituista disinformaatiokampanjoista. Oli nähtävissä, että eri operaatiot yhdistettäisiin vaikutusten aikaan saamiseksi (Golitsyn, 1995). 2000-luvun alussa nähtiin, kuinka Venäjä pyrki edelleen käyttämään aktiivisia toimenpiteitä, mutta myös tehostamaan niiden käyttöä (KAPO, 2004). Giles katsoo, että Neuvostoliiton hajoamisesta huolimatta, Venäjä jatkoi käyttäytymistään aivan kuin Neuvostoliitto ei olisi hajonnutkaan (Giles, 2022). Tämän lisäksi lännen ja Venäjän välillä vallitsi erilaiset tulkinnat siitä, mitä oli tapahtunut ja varsinkin siitä, kuinka kylmä sota oli päättynyt (Giles, 2020).

Neuvostoliiton romahtaminen ei tarkoittanut sitä, että kyvykkyys aktiivisiin toimenpiteisiin olisi hävinnyt (Darczewska & Zochowski, 2017). Toimintatavoissa oli nähtävissä 1990-luvulla se, että osa venäläisistä oli jäänyt neuvostoajkaan (Gordievsky & Rogatchi, 1997). Vaikka Neuvostoliiton tiedustelukolossi KGB romahti, ei kylmän sodan päättyminen lopettanut aktiivisia toimenpiteitä. Keskeisimmistä neuvostotiedustelukoneiston osista merkittävimmät säilyivät. Nykyään aktiiviset toimenpiteet liitetään Venäjän nykyisiin tiedusteluorganisaatioihin: FSB, SVR ja GRU (AMWG, 1992; Hosaka, 2020; Galeotti, 2019).

Historia ja traditiot ovat aina vaikuttaneet tiedusteluorganisaatioiden toimintaan (Laqueur, 1995). Kylmän sodan aikana nähtiin, että Neuvostoliitto ammensi toimintakulttuuriensa osin keisarillisen Venäjän ajoilta (Andrew & Mitrokhin, 2000; ks. myös Shultz & Godson, 1984). Toimia, jotka voitiin katsoa myöhemmin aktiivisiksi toimenpiteiksi, tapahtui jo keisarillisen Venäjän aikana (Andrew & Gordievsky, 1991). Voidaan jopa väittää, että symbioosi aktiivisten toimenpiteiden ja Venäjän tiedusteluorganisaatioiden kesken on jatkunut kauan ennen lokakuun vallankumousta 1917 (Bittman, 1985). Nykyään nähdään, että Venäjän tiedusteluorganisaatiot ammentavat operaationaalista perinnettään Neuvostoliiton KGB:stä (Hollingsworth, 2023).

Venäjä piti vielä 2000-luvun alussa kiinni Neuvostoliiton aikaisista salaisista arkistoista ja menetelmistä, eikä antanut julkisuuteen KGB:n painotuotteita (Mitrokhin 2002). KGB:n ohjekirjoista olisi ollut löydettävissä tiettyjä käyttökelpoisia menetelmiä (KGB, 1970). Mitrokhin (2002) huomioi, että Venäjän tiedustelu oli hyvässä kunnossa. Se oli säilyttänyt fyysisen ja teknisen neuvostoaikaisen koostumuksensa. Myös tavoitteet olivat pysyneet. Neuvostotiedustelun tavoin

Venäjän tiedusteluorganisaatiot halusivat kontrolloida kaikkea. Aiempien aikojen tavoin tiedusteluvirkailijat nähtiin tšekisteinä. (Mitrokhin, 2002).

Osa kylmän sodan aikaisista Neuvostoliiton organisaatioista on säilynyt näihin päiviin saakka. Osan nimikin on ennallaan (Fedchenko, 2016). Aktiivisten toimenpiteiden osalta esimerkiksi osa niistä medioista, jotka kylmän sodan aikana harjoittivat niin sanottuja valkoisia aktiivisia toimenpiteitä, on edelleen olemassa. Tämmöinen toimija on esimerkiksi TASS (AMWG, 1992). Niin sanotun mustien aktiivisten toimenpiteiden osalta Neuvostoliiton aikaisten tiedusteluorganisaatioiden osalta nimet ovat muuttuneet, mutta toiminnan on katsottu jatkuneen. KGB:n ensimmäisen päädirektoraatin A-osasto muutti nimeään Neuvostoliiton romahdettua, mutta kyseinen osaston toiminta jatkuu edelleen (Earley, 2007; Fedchenko, 2016).

Osa organisaatioista tunnetaan uusilla nimillä, mutta toiminnan on katsottu säilyneen. Voidaan puhua jatkumosta, joka periytyy suoraan neuvostoajoilta. On esitetty myös, että Venäjällä säilyi kylmän sodan aikainen viholliskuva (Galeotti, 2019; Hosaka, 2020). Sekä loikkarit että venäläiset lähteet paljastivat, että Yhdysvallat säilyivät edelleen Venäjän tiedusteluorganisaatioiden pääkohteena (Hosaka, 2020). Tämä seikka valkeni laajemmin vasta, kun Venäjän Yhdysvaltoja vastaan harjoittama vaalivaikuttaminen tuli julkisuuteen. Senaatin tiedustelukomitean termiksi valikoitui tuolloin *Russian active measures* (US Senate, 2020).

Aktiivisten toimenpiteiden katsotaan edelleen olevan oleellinen osa Venäjän tiedusteluorganisaatioiden keinovalikoimaa (Puolustusministeriö, 2019). Venäjän tiedustelukoneisto hyödyntää tänäkin päivänä disinformaatiota vaikuttamisessaan. Verrattuna kylmän sodan aikoihin disinformaation määrä on räjähtänyt (Fedchenko, 2016). Tosin menetelmissä on nähtävissä samankaltaisuuksia, sillä tänäkin päivänä tietoa julkaistaan sellaisilla alustoilla, joista disinformaatio leviää luotetuimmille alustoille (Bittman, 1985; Fedchenko, 2016; KAPO, 2018).

Toistuvasti tehdään vertailuja kylmän sodan aikaan sen osalta, kuinka paljon eri tiedusteluorganisaatioilla on henkilöstöä eri asemapaikoilla. Venäjän osalta on arvioitu, että sen tiedusteluhenkilöstön määrä on pysynyt merkittävänä. Esimerkiksi Lontoossa 2010-luvulla henkilömäärä oli samalla tasolla kuin kylmän sodan aikana. (Galeotti, 2019). Nähdään myös, että venäläiset käyttävät samanlaisia peitteitä tiedustelutoiminnassa, kuin aiemmin (Olson, 2019).

Myös aktiivisten toimenpiteiden tavoitteiden osalta on nähtävissä samankaltaisuuksia kylmän sodan aikaan. Esimerkiksi Neuvostoliitto perusteli aktiivisten toimenpiteiden käyttöä osin defensiivisillä syillä, ja myös Putinin Venäjä on käyttänyt samanlaista retoriikkaa. Venäjä kokee olevansa jatkuvan uhan kohteena, millä se on perustellut aggressioitaan (Andrew & Mitrokhin, 2006; Fedchenko, 2016; Kari & Holmila, 2023) Lännessä puolestaan nähdään, että Venäjä käy jatkuvaa sotaa kaikkia vastaan, mikä ei erota sen toimintamallia kylmän sodan aikaisesta. Tuolloin Neuvostoliitto käytti aktiivisia toimenpiteitä horjuttaakseen varsinkin länsimaita. (ks. Giles, 2022). Aktiivisten toimenpiteiden koko skaala – disinformaatiosta salamurhiin – on ollut käytössä Neuvostoliiton romahtamisen jälkeen (Bagge, 2019; Hosaka, 2020). Esimerkki tästä on se, että ennen hyökkäystä Ukrainaan Venäjä oli aloittanut jo kauan ennen sotilaallista hyökkäystä aktiiviset toimenpiteet Ukrainaa vastaan. On esitetty, että tämä

aggressio Ukrainaa vastaan aktiivisten toimenpiteiden osalta alkoi jo 1990-luvulla (Ojog, 2016).

Neuvostoliiton romahtaminen ei lopettanut aktiivisia toimenpiteitä. Active Measures Working Groupin arvio oli vuonna 1992, että toiminta jatkui ennallaan, vaikka yhteistyötä korostettiin (AMWG, 1992). Venäjä uskotteli neuvostovaltion romahduksen jälkeen, että se lopettaisi disinformaatiokampanjansa ja aktiiviset toimenpiteet. Se, mikä muuttui, oli organisaatioiden nimet. KGB:n ulkomaantiedustelua jatkoi SVR ja sen alaisuudessa jatkoi myös nimeään muuttanut aktiivista toiminta vastannut A-toimisto. Toimistossa jatkoivat vanhat työntekijät. (Earley, 2007). Se, että vanhat kylmän sodan aikaiset työntekijät jäivät, tarkoitti osaaminen säilymistä. Kehitys ei tässä mennyt samaan suuntaan, kuin lännessä. Yleisesti on tiedossa se, että kylmän sodan päättyminen vähensi resursseja läntisissä organisaatioissa.

Kylmän sodan aikainen tarve selvittää erilaisten peiteoperaatioiden harmaita alueita (US Congress, 1980), ei poistunut kylmän sodan päätymisen myötä. Neuvostoliiton romahtamisen jälkeen Venäjä jatkoi peiteoperaatioitaan, illegaalihojelmiaan sekä niin sanottuja aktiivisia toimenpiteitä (Gordievsky & Rogatchi, 1997). Neuvostoliiton romahtaminen ei tarkoittanut sitä, että KGB:n tiedustelupseerit olisivat kadonneet jonnekin. Lakkautetun organisaation tilalle tuli uusia, mutta vanha neuvostoaikainen henkilöstö pääsääntöisesti jatkoi (Harding, 2017; ks. myös Anderson, 2006). Kuten Luke Harding kirjoittaa: ”Valta vaihtui. Järjestelmä säilyi entisellään” (Harding, 2017, s. 24).

Aktiiviset toimenpiteet, jotka neuvostoaikana olivat olleet merkittävässä osassa neuvostotiedusteluorganisaatioilla, säilyivät edelleen tehtävinä. KGB:n ensimmäisen päädirektoraatin perilliselle SVR:lle määriteltiin lainsäädännössä yhdeksi tehtäväksi aktiiviset toimenpiteet. Aktiiviset toimenpiteet kuuluvat myös FSB:n keinovalikoimaan (Kari & Holmila, 2023). Edellä esitetyn osalta ei voi välttämättä ihmetellä sellaisia näkemyksiä, kaiken pysyneen joiltakin osin ennallaan (Nehring, 2021).

7.4 HISTORIALLISTEN TERMIEN TARKASTELUN HYÖDYLLISYYS

Se, minkä vuoksi on hyödyllistä tutkia historiallista termiä, tässä tapauksessa aktiivisia toimenpiteitä, on, että löydetään analogioita nykyisyyden ja menneisyyden välillä. Tämä helpottaa ymmärtämään nykyisyyttä (ks. esim. Bagge, 2019). Historiassa on nähty lainalaisuuksia. Historia ei kuitenkaan ole luonnontiede, mutta sitä kautta voidaan ymmärtää paremmin ihmisten ja eri organisaatioiden toimintaa (ks. esim. Carr, 1990; Warner, 2007). Historia mahdollistaa paremman ymmärryksen nykyisyydestä, mutta antaa myös osviittaa tulevasta (Handel, 1990; Kahn, 2009). Tapahtumien väliltä voidaan löytää korrelaatioita (Bagge, 2019). Historian osalta oleellista on se, millaisia lähteitä on käytettävissä ja se, millaisia tulkintoja lähteiden perusteella tehdään. Tämän lisäksi ajankohta, jolloin tulkintoja tehdään vaikuttaa niihin.

Nykyinen kybermaailma ei ole muuttanut tiettyjen tahojen strategisia tavoitteita tai näkemyksiä uhista ja vihollisista (Bagge, 2019; ks. myös Galeotti, 2019). Haaste on siinä, että jos katsotaan vain eteenpäin ja tulevaisuuteen, ei havaita samankaltaisuuksia ja poikkeamia. Tietyt asiat muuttuvat hyvin vähän tai eivät olleenkaan (Kari & Holmila, 2023). Esimerkiksi hybridisota ei ole uusi ilmiö, vaan siinä on vanhat ainekset, joihin nähdään kuuluvaksi informaatio, aseet ja yksilöiden ajatukset (Tiilikainen, 2015).

Aktiiviset toimenpiteet -käsitteen merkitys myöhempänä tulevaisuuden ilmiönä ymmärrettiin 1990-luvun alussa. Vuonna 1992 *Active Measures Working Groupin* loppuraportissa todettiin: ”Ymmärrys siitä, millaisia aktiivisia toimenpiteitä ja disinformaatio-operaatioita neuvostoliittolaiset harjoittivat ”kylmän sodan jälkeisenä aikana”, on olennaista tulevaisuuden poliittisten vaikuttamisoperaatioiden analysoinnissa”. (AMWG 1992). Työryhmä vielä erikseen huomioi, että tulevat aktiivisten toimenpiteiden tai disinformaatio-operaatioiden keinot tulisivat sisältämään todennäköisesti monia niistä elementeistä, joita Neuvostoliitto oli käyttänyt. Katsottiin, että monet sekä valtiolliset että ei-valtilliset toimijat tulisivat käyttämään erityyppisiä aktiivisia toimenpiteitä, kuten disinformaatiota. (AMWG, 1992). Tutkimusryhmä osui oikeaan. Niitä aktiivisia toimenpiteitä, joita Venäjä tänäkin päivänä pyrkii salaamaan, on mahdollista tarkastella historian kautta (Darczewska, 2018). AMWG esitti myös näkemyksen siitä, että myös muut saattaisivat käyttää disinformaatiota ja informaatiovaikuttamista (AMWG, 1992) Tältä osin he myös oikeassa. Yhdysvalloissa on viime vuosina esitetty näkemyksiä siitä, että vastaavan kaltainen työryhmä pitäisi muodostaa. Näiden vaatimusten taustalla on näkemykset Kiinan uhan kasvusta.

Martti J. Kari ja Antero Holmila kirjoittavat, kuinka ”historialla on usein hallitseva vaikutus valtion strategisen kulttuurin kehitykseen” (Kari & Holmila, 2023, s. 9). Baggen mukaan, on jopa elintärkeää tutkia aikaisempia vaikutusoperaatioita sekä metodeja. Vaikka tutkimus on tällä saralla mennyt eteenpäin, niin edelleen tarvitaan syvällisempää ymmärrystä, jotta voimme varautua paremmin mahdollisiin uhkiin (Bagge, 2019). On kuitenkin nähty, että tapahtumia ei osata asettaa historialliseen viitekehykseen (Gioe ym., 2020). Tämä selittää myös sen minkä vuoksi aktiivisten toimenpiteiden tutkimus nähdään tarpeelliseksi.

Kyse ei kuitenkaan ole pelkästään siitä, että asiat laitettaisiin historialliseen kontekstiin. Aktiivisten toimenpiteiden tai ylipäätään tiedusteluorganisaatioiden tutkimuksen voidaan katsoa olevan oleellista sen vuoksi, että aiemmista tapauksista voidaan oppia (ks. esim. Grabo, 2015). Tämä tarve korostuu erityisesti niiden organisaatioiden osalta, joista on rajoitetusti lähteitä. Historia mahdollistaa tunnistamaan ja analysoimaan salaisten operaatioiden rakennetta. Aktiivisten toimenpiteiden tarkastelu mahdollistaa keskeisen keinon tarkastella Venäjän tiedusteluorganisaatioiden toimintaa ja vaikutusoperaatioiden rakennetta ja toimintatapoja. Termin tarkastelu antaa laajemman näkökulman Venäjän poliittisen, yhteiskunnallisen ja historiallisen Venäjän aiheuttamiin uhkiin (Darczewska, 2018; Bittman, 1988).

Yleisesti katsotaan, että nykyisen tilanteen ymmärtämiseksi, pitää asioita tarkastella myös historiallisesta perspektiivistä. Varsinkin, kun venäläinen modus operandi on kehittynyt neuvostovaltion alkua ajoista lähtien (Darczewska, 2018). Nähdään, että aktiivisten toimenpiteiden tutkiminen edesauttaa

analysoimaan nykyisiä vaikuttamiskeinoja. Historiatietoinen analyysi voi paljastaa tärkeitä vivahteita siitä, millaisissa olosuhteissa ja mistä syistä Neuvostoliiton, mutta myös Venäjän johtajat sovelsivat tai soveltavat aktiivisia toimenpiteitä poliittisten tavoitteidensa saavuttamiseksi (Gioe ym., 2020).

Historian ymmärrys helpottaa meitä käsittämään nykyisyyttä, mutta myös selittämään tulevia kehityskulkuja. Tämä sen vuoksi, että osa nykyisistä ilmiöistä on voimakkaasti kytköksissä historiallisiin tekijöihin. Voidaan siis sanoa, että historiallinen lähestymistapa voi auttaa havaitsemaan tiettyjä mekanismeja. Aktiivisten toimenpiteiden osalta tämä hyödyllisyys näkyy siinä, kuinka erilaisia peiteoperaatioita voidaan hahmottaa ja analysoida (Darczewska & Żochowski, 2017). Tämän vuoksi se, että termi on kylmän sodan ajalta, ei poista sen hyödyllisyyttä haettaessa vertailupohjaa nykyiseen tilanteeseen. Ymmärtäessämme ilmiön ja sen aiheuttaman uhan pystymme vastaamaan mahdollisiin uhkiin paremmin. Jos unohdamme uhat, saatamme hävitä kamppailun disinformaatiotaitelussa ja joutua alttiiksi aktiivisille toimenpiteille (Shultz & Godson, 1984).

8 AKTIIVISTEN TOIMENPITEIDEN HEIJASTUMAT NYKYPÄIVÄNÄ

Yleisesti suhtautuminen Venäjään kohtaan muuttui ratkaisevasti helmikuussa 2022, kun Venäjän laajensi hyökkäystään Ukrainaan helmikuussa 2022. Vasta tuolloin osa havahtui ennakkovaroituksista huolimatta Venäjän aggressiivisuudesta (Giles, 2022; ks. myös Niinistö, 2023). Venäjän käyttämät aktiiviset toimenpiteet ja muut aggressiiviset toimet, missä se ei kaihtanut sotilaallisia ja arveluttavia keinoja olivat kyllä nähtävissä aiemmin (Laks, 2007; KAPO, 2018). Kaikille tämä aggressiivinen toiminta ei siis tullut yllätyksenä. Varsinkin Baltian maissa oli realistisempi kuva Venäjästä (Giles, 2022; Shapiro, 2016).

Venäjä on laajentuneen hyökkäyssodan jälkeen jatkanut aktiivisia toimenpiteitä, tai kuten nykyään yleisesti kutsutaan hybriditoimia. Venäjä on pyrkinyt syöttämään omaa narratiiviaan. Nämä narratiivit ovat menneet joiltakin medioilta lävitse. Joissakin tapauksissa kyseessä on vain hienojakoisista vivahdeeroista. Mikä tuo mieleen, sen kuinka disinformaatiossa yleisesti muokataan tietoja. On esimerkkejä siitä, kuinka Ukrainan kartta on esitetty Venäjän näkemyksen mukaan (ks. esim. Lalu, 2020). Venäjän vaikuttamisoperaatiot onnistuvat mahdollisesti myös joissakin maissa edelleen paremmin, kuin toisissa. Tästä hyvänä esimerkkinä on se, että YK:n kaikki jäsenmaat eivät ole tuominneet Venäjän hyökkäystä Ukrainaan (esim. Naski, 2022).

8.1 AKTIIVISET TOIMENPITEET NYKYAIKANA

Nähdään, että vain harvat tiedustelutekniikat häviävät ajan saatossa pois käytöstä (Stout, 2017). Tämän vuoksi nykyään menetelmät ovat osin samat, kuin aiemmin (Darczewska & Żochowski, 2017; Perkins, 2018). Osa kylmän sodan aikaisista uhkakuvista on säilynyt, mutta myös uusia on ilmaantunut. Uhkakuvien kirjo on kasvanut Neuvostoliiton romahtamisen ja kylmän sodan päättymisen myötä. Aiemman, kylmän sodan aikaisesta kaksinapaisesta maailmasta on siirrytty yhden supervallan kauden kautta moninapaiseen maailmanjärjestykseen.

Perinteisten valtiollisten toimijoiden tilalle on tullut yhä enemmän ei-valtiollisia toimijoita. Uhkakuvien kirjo on näkynyt vaalivaikuttamisessa, disinformaatio-kampanjoissa, tietojen manipuloinnissa, tietoverkoissa ja sosiaalisessa mediassa vastakkainasettelun lietsomisena (ks. esim. Aro, 2019; Perkins, 2018b).

Nähdään, että aktiivisista toimenpiteistä on tullut entistä käytetympiä menetelmiä. Samalla näiden toimenpiteiden arvioiminen ja määrittäminen on muuttunut entistä haasteellisemmaksi (Rid, 2020). 2000-luvulla oli useampia tapauksissa, missä oli havaittavissa Venäjän toimia, joilla pyrittiin aiheuttamaan eripuraa naapurimaissaan ja lisäämään maan vaikutusvaltaa eri vaikutuskeinoilla (KAPO, 2012). Tämä aggressiivinen toiminta on näkynyt esimerkiksi Virossa, jossa on pyritty kylvämään eripuraa kansan keskuuteen vähemmistökysymysten kautta (KAPO, 2008). Venäjä on masinoinut mielenosoituksia Virossa ja edistänyt omia tavoitteitaan. Venäjä oli muun muassa erittäin kiinnostunut Nordstream-päätöksestä (KAPO, 2007). Venäjän sotilaallisen voimankäyttö ei ole ollut poissuljettu (esim. Georgia 2008, Ukraina 2014–).

Uhkakuvat ovat muuttuneet aikaisempaa konkreettisemmiksi. Tästä esimerkkinä on se, että Venäjän toimintaa Suomen lähialueilla on seurattu entistä tiiviimmin (ks. esim. YLE, 2023). Nähdään, että Venäjä käy pitkää kamppailua (YLE, 2023b). Tässä kamppailussa se käyttää aiemmin hyviksi havaittuja keinoja, kuten vaikuttaja-agentteja ja disinformaatiota (ks. esim. Giles, 2022). Lehdissä on kirjoitettu myös siitä, kuinka Venäjä käy hiljaista sotaa Suomen lähialueilla (Ilta-Sanomat, 2023).

Käytännössä tässä tilanteessa ei ole uutta. Hiljaista sotaa on käyty kauan, vaikuttamisyritykset ovat olleet pitkäaikaisia. Venäjä on etsinyt ja hyödyntänyt erilaisia haavoittuvuuksia. Näitä haavoittuvuuksia on ryhdytty myös tukkimaan. Haasteena on kuitenkin se, että nykyisessä tietoyhteiskunnassa disinformaation levittäminen, mutta myös muidenkin haavoittuvuuksien hyödyntämisten kautta aiheutuvat vahingot voivat olla aikaisempia aikoja merkittävämpiä. Tavoitteet ovat pysyneet hyvin samanlaisina. Tavoitteena on edelleen epäsovun kylväminen ja yhtenäisen vastarinnan murentaminen. (Mahairas & Dvilyanski, 2018).

Elämme informaatioyhteiskunnassa, missä digitaalinen maailma kietoo meidät entistä tiiviimmin otteeseensa. Data ja informaatio tulvii tietoverkoissa entistä voimakkaampana. Tietotulva ja digitaalinen maailma mahdollistavat informaatiovaikuttamisen sekä hyvässä että pahassa. Tässä tilanteessa aktiiviset toimenpiteet on käsitteenä viety kybermaailman puolelle ja on nähty sellainen termi *Active Cyber Measures* (Aalberg, 2022). Katsotaan, että kylmän sodan aikainen henkilötiedustelutoiminta (HUMINT), joka vaati paljon resursseja, on osin korvaantunut verkko-operaatioilla ja -vaikuttamisella, joka on kustannustehokkaampaa. Kyberulottuvuus ja tietoverkot antavat mahdollisuudet vähemmällä resursseilla aiheuttaa entistä vakavampaa haittaa. (Aalberg, 2022). Menetelmät, joilla tietoa voidaan manipuloida ja vaikuttaa, ovat entistä kehittyneempiä. Toimijat tässä pelissä ovat niin valtiollisia kuin ei-valtiollisia. Valtiolliset toimijat eivät ole kadonneet. Samoin ovat säilyneet valtiollisten toimijoiden vaikuttamispyrkimykset. (Hollingsworth, 2023; Giles, 2022).

Aktiiviset toimenpiteet on nähty erittäin aggressiivisiksi toimiksi, missä peiteoperaatioiden ja propagandakampanjoiden kautta on pyritty vaikuttamaan länteen ja lietsomaan epävakautta (Wallace ym., 2008). Luonteeltaan

toimenpiteet määritellään usein haitalliseksi, sillä aktiivisten toimenpiteillä heikennetään ja vahingoitetaan kohdetta (Giles, 2022). Välillä näitä toimenpiteitä on kuvattu matalan intensiteetin sodankäynniksi (Godson, 1989). On nähty, että samantyyppistä ilmiötä on 2000-luvulla ryhdytty kutsumaan hybridisodaksi tai -vaikuttamiseksi (Rusi, 2022; Giles, 2022). Termit, kuten propaganda, disinformaatio, misinformaatio, laaja-alainen poliittinen sodankäynti, informaatio-opeeraatiot sekä julkisdiplomatia, hämmentävät aktiivisten toimenpiteiden sisältöä ja voivat johtaa väärin tulkintoihin niistä (Perkins, 2018).

Perkinsin (2018) mukaan aktiivisten toimenpiteiden määritelmä ei ole kylmän sodan ajoista juurikaan muuttunut. Verrattuna nykyiseen tilanteeseen, menetelmät ja tekniikat eivät ole mitenkään uusia informaatioalustoja lukuun ottamatta. Informaatioteknologia on luonut erinomaiset mahdollisuudet vaikuttaa sekä ihmisten käyttäytymiseen että kyberympäristöön (Perkins, 2018). Tämän vuoksi esimerkiksi kompromettoivaa materiaalia on entistä helpompaa tuottaa (Omand, 2022). Aktiiviset toimenpiteet päivitetään kulloinkin käytössä olevaan tekniikkaan (Hollingsworth, 2023; Giles, 2022).

8.2 VENÄJÄN AKTIIVISET TOIMENPITEET - ONKO MIKÄÄN MUUTTUNUT?

Geir Giles (2022) kirjoittaa Venäjän sodasta kaikkia vastaan. Tuossa sodassa Venäjä käyttää kaikkia mahdollisia keinoja horjuttaessaan muiden järjestelmiä ajassa omia etujaan. Venäjä käyttää aktiivisia toimenpiteitä, koska ne ovat toimineet. Venäjä on käyttänyt jopa biologisia aseita ja radioaktiivisia aineita salamurhissa, joita se on toteuttanut Länsi-Euroopassa. (Giles, 2022). Salamurhat, herättävät huomiota, mutta väkivallattomat aktiiviset toimenpiteet ovat paljon yleisempiä (Juurvee, 2018b).

Venäjä nähdään johtavana aktiivisten toimenpiteiden harjoittajana. Tämä näkemys pohjautuu niihin mahdollisuuksiin, joita Venäjällä on käytössään ja siihen, kuinka maan on hyödyntänyt tietoverkkoja ja sosiaalista mediaa. Taustalla on ollut myös maan tiedustelukulttuuri ja sen tottumus käyttää aktiivisia toimenpiteitä oman politiikkansa tukemiseksi. (Stout, 2019). Aktiivisten toimenpiteiden käyttö on juurrutettu myös Venäjän lainsäädäntöön, vaikkakaan termi ei esiinny lakiteksteissä. Se on korvattu käsitteellä *мероприятия содействия* – tukitoimenpiteet (Juurvee, 2018b).

Giles nostaa esille sen, että vaikka Putinin valta päättyy, niin Venäjä ei välttämättä muuta käyttäytymistään (Giles, 2022). Tämän näkemyksen jakavat monet muutkin Venäjä-asiantuntijat. Ilman Venäjän strategisten tavoitteiden muuttamista modus operandi säilyy (Kari & Holmila, 2023). Tämä tarkoittaa aktiivisten toimenpiteiden käyttämistä jatkossakin. Se, millä nimellä tuota ilmiötä kutsutaan, on epäoleellista.

Venäjä ei Neuvostoliiton tavoin pyri enää levittämään kommunismia, vaikka sen nationalistiset kohteet ovat samanlaiset. Venäjän kohteena on edelleen Yhdysvaltojen aseman horjuttaminen ja oman vaikutusvallan kasvattaminen siellä, missä se vain on mahdollista (Devine, 2020; ks. myös Reiss, 2019).

Tämä on näkynyt yhteiskunnan horjuttamispyrkimyksinä eri maissa. Venäjä on pyrkinyt psykologisella sodankäynnillä heikentämään esimerkiksi Viron kansainvälistä asemaa ja kirjoittamaan ”historiaa uudelleen” (KAPO, 2009).

Kun nykyään katsomme tämänhetkistä toimintaa, löydämme paljon samankaltaisuuksia kylmän sodan aikaan ja silloin käytettyihin keinoihin (Giles, 2022). Aktiiviset toimenpiteet ovat kuuluneet myös Putinin keinovalikoimaan. Nämä, aiemmin kehittyneet keinot on tuotu uudelle vuosituhannelle ja päivitetty vastaamaan nykyistä informaatioyhteiskuntaa (Adams, 2016; Galeotti, 2019). Aktiiviset toimenpiteet ovat juurtuneet ja institutionalisoituneet venäläiseen järjestelmään (Shultz & Godson, 1984). Ne kytketään tyypillisesti Venäjän tiedusteluorganisaatioiden toimintaan. Venäjän sotilastiedustelu GRU (tai GU), ulkomaantiedustelu SVR ja valtion turvallisuuspalvelu FSB ovat edeltäjiensä tavoin käyttäneet aktiivisia toimenpiteitä. Osaltaan juuri se, että näiden tiedusteluorganisaatioiden toimintaan eivät kuuluneet vain tiedustelutietojen kerääminen ja tietojen analysointi, vaan myös erilaisten aktiivisten toimenpiteiden toteuttaminen, on ollut eräänlainen erityispiirre. Näiden toimien tavoitteena oli ja on edelleen vaiuttaa (Andrew & Mitrokhin, 2000).

Vaikka Venäjän toiminta nojautuu kylmän sodan aikaiseen pelikirjaan, toiminnoissa on nähtävissä eroavaisuuksia. Eräänä tällaisena pidetään sitä, että kylmän sodan aikana painottui neuvostomyönteinen narratiivi, nyt välttämättä asia ei ole näin, vaan epävakautta voidaan saada eri ryhmien välille muutenkin (Reiss, 2019). Tästä huolimatta on arvioitu, että aktiivisten toimenpiteiden määritelmä ei ole perustavanlaatuisesti muuttunut, vaikka jotkin yksityiskohdat ja teknologia ovat muuttuneet. Ydintavoitteenksi Venäjän osalta nähdään edelleen yleiseen mielipiteeseen vaikuttaminen ja eri maiden päätöksentekoon puuttuminen. (KAPO, 2014).

Aktiiviset toimenpiteet eivät ole ainoa termi, jolla Venäjän toimintaa on selitetty. Muita selitteitä ovat olleet muun muassa hybridisodankäynti, subversio, vihamieliset toimenpiteet, harmaa vyöhyke, poliittinen sodankäynti tai terävä voima. Nämä termit kuitenkin liittyvät samaan pyrkimykseen selittää autoritäärisen Venäjän toimintaa. (Radin, Demus & Marcinek, 2020).

8.3 MITÄ VOIMME OPPIA?

Tarve ymmärtää aktiivisten toimenpiteiden kaltaisia haitallisia vaikutuskeinoja ei ole poistunut. Tiedostamalla haavoittuvuudet, niitä voidaan paikata (Bagge, 2019; Galeotti, 2019). Voidaksemme puolustaa demokraattista yhteiskuntaa, sitä uhkaavat tekijät pitää havaita. Eräs keino vastata nykyisiin haasteisiin on löydettävissä historiallisista esimerkeistä (ks. Shultz & Godson, 1984; Hosaka, 2020). Ymmärtäksemme kuinka Venäjä käyttää taktiikoitaan ja tekniikoitaan, meidän on perehdyttävä niihin juuriin, mistä se käytänteitään ammentaa.

Historiallisten ilmiöiden tutkiminen on tärkeää myös hybridiaikana. Se mahdollistaa paremman ymmärryksen psykologisesta sodankäynnistä, hybridisodasta ja aktiivisista toimenpiteistä (Hosaka, 2020). Perehtymällä aikaisempaan tutkimukseen aktiivisista toimenpiteistä voidaan löytää samankaltaisuuksia

(esim. Abrams, 2016). Itse ilmiön ymmärtäminen on nykypäivänä jopa korostunut (ks. Bagge, 2019). Aikaisemmat opit pitää kytkeä nykyiseen tekniseen ympäristöön. Tämä on oleellista varsinkin, kun nähdään informaatioidankäynnin korostuneen informaatioympäristön muuttuessa (Galeotti, 2019).

Ensin pitää ymmärtää uhkien rakentumisen perusteet ja sen jälkeen rakentaa toimivia vastamenetelmiä niiden vähentämiseksi. Näin on myös tehty. Tästä esimerkkinä on Helsinkiin perustettu Euroopan hybridiuhkien torjunnan osamiskeskus. Aihepiiristä tarvitaan tutkimusta. On ymmärrettävä, miten meihin pyritään vaikuttamaan sekä lyhyellä että pitkällä aikavälillä. Tarvitaan asiantuntijoita, analyytikkoja, mutta myös yleistajuista tietoa kansalaisille. Medialle ja kansalaisille pitää kertoa haitallisesta hybridivaikuttamisesta tai aktiivisten toimenpiteiden keinoista. Tämän lisäksi tarvitaan asiantuntevaa tilanteen seuranta, analyysiä ja vastakeinojen kehittämistä.

Tämän tutkimuksen osalta keskeistä oli pohtia erilaisia jatkuvuuksia ja epäjatkuvuuksia, mutta myös kehitystä. Eräänlaisena ensimmäisenä käänteenä oli Neuvostoliiton muodostuminen. Vaikka Venäjän keisarikunta romahti, aktiiviset toimenpiteet jatkuivat, mutta osaltaan myös kehittyivät niiden kokemusten perusteella, jotka olivat kertyneet bolševikeille keisariajalta. Jatkuvuus näkyi myös siinä, kun 1950-luvun lopussa KGB:hen perustettiin disinformaatiotoimisto. Disinformaatiota oli harjoitettu jo aiemmin ja osaltaan myös aiemmista onnistuneista operaatioista Neuvostoliitto otti oppia. Kylmän sodan loppuun tultaessa aktiiviset toimenpiteet kehittyivät ja niihin satsattiin lisää resursseja. Kylmän sodan päättyminen ei lopettanut näitä toimia, vaikka osa ehkä lännessä näin ajattelikin. Käytännössä aktiivisten toimenpiteiden osalta oli havaittavissa jatkuvuus, mutta nuo käytänteet myös kehittyivät ajan mukana.

9 JOHTOPÄÄTÖKSET

Tämän tutkimuksen tehtävänä oli historiallista ja tiedusteluhistoriankirjoituksen metodologiaa hyödyntäen selvittää, kuinka kylmän sodan aikaista termiä aktiiviset toimenpiteet (*активные мероприятия*) on määritelty. Lisäksi selvitettiin aktiivisten toimenpiteiden ulottuvuuksia: keinoja, tavoitteita ja kohteita. Tämän lisäksi nostettiin esille aktiivisten toimenpiteiden heijastumia ja kohteiden vastatoimia.

Käsite aktiiviset toimenpiteet liitetään kiinteästi Neuvostoliiton ja Venäjän tiedusteluun, mutta myös ikiaikaiseen poliittisen sodankäynnin traditioon. Erilaisia peiteltyjä ja avoimia keinoja on käytetty – läpi historian – omien intressien edistämiseen. Hankaluutena on se, mitä kaikkea termiin sisällytetään. Käsitettä on kuvattu eräänlaiseksi fasadiksi, joka kätkee laajan kirjon toimenpiteitä. Laaja toimintojen kirjo, onkin eräs piirre tälle termille.

Aktiivisilla toimenpiteillä tarkoitetaan yleensä peiteltyjä ja salaisia väkivallattomia tai väkivaltaisista toimenpiteistä, joilla pyritään vaikuttamaan kohteen toimintaan. Aktiiviset toimenpiteet olivat laaja valikoima erilaisia menetelmiä, joita käytettiin joko yksistään tai yhdistelminä, siten, että haluttu tavoite saavutettiin. Kylmän sodan aikana merkittävässä roolissa olivat disinformaatio, vaikuttaja-agentit, peiteorganisaatiot, väärennökset ja kompromettointi.

Toimintojen laaja-alaisuus on havaittavissa tarkasteltaessa aktiivisten toimenpiteiden keinovalikoimaa. Siihen kuuluivat provokaatio, soluttautuminen, fabrikaatio, diversio, vaikuttaja-agentit, konspiraatio, disinformaatio, määrät tehtävät, suora toiminta ja yhdistelmäoperaatiot. Oleellisena on nähty myös informaatioympäristöön vaikuttaminen joko disinformaation tai median manipuloinnin kautta. Tämän lisäksi keinovalikoimassa on ollut erilaisten peiteorganisaatioiden ja järjestöjen käyttö. Neuvostoliitossa keskeisimmiksi aktiivisten toimenpiteiden osa-alueiksi katsottiin disinformaatio, paljastaminen, kompromettointi ja positiivisten suhteiden luominen kohteisiin salaisia tiedustelumenetelmiä käyttäen. Tämän lisäksi aktiivisten toimien osa-alue oli vaikuttaja-agentit.

Aktiivisiin toimenpiteisiin kuului vastustajan häirintä, korruptoiminen ja harhaanjohtaminen. Tarkoitus oli eri tavoin aiheuttaa haluttuja vaikutuksia, olivatpa ne vastustajien salahankkeiden paljastamista tai sitten ystävällismielisten maiden tukemista. Arvioidaan, että aktiivisten toimenpiteiden luonne ja määrä

erotti kylmän sodan aikana länsimaisia ja itäblokin tiedusteluorganisaatiot toisistaan. KGB ja sen kanssa yhteistyötä tehneet Itä-Euroopan organisaatiot, olivat länsimaisia organisaatioita enemmän kiintyneitä aktiivisiin toimenpiteisiin tai peiteltyyn toimintaan.

Käytännössä aktiivisia toimenpiteitä pidettiin erittäin keskeisenä vaikutuskeinona. KGB käytti ja määritteli aktiivisia toimenpiteitä laajasti. Aktiivisten toimenpiteiden tärkeys näkyy siinä, että se sisältyy Neuvostoliiton määritelmään tiedustelusta. KGB näki tiedustelun eräänlaisena poliittisena kamppailuna, joka jaettiin salaisten tietojen hankkimiseen, aktiivisiin toimenpiteisiin ja omien toimintojen turvaamiseen. Neuvostotiedustelun toiminta painottui 1960-luvusta lähtien entistä enemmän aktiivisiin toimenpiteisiin. Länteen loikkanee Itä-Euroopan tai Neuvostoliiton tiedustelu-upseerit auttoivat länsimaisia tiedusteluorganisaatioita hahmottamaan neuvostotiedustelun toimintaa ja aktiivisia toimenpiteitä. Lännessä ymmärtämys aktiivisista toimenpiteistä kasvoi, minkä vuoksi ilmiön selvittämiseen käytettiin resursseja. Loikkareiden paljastukset eivät jääneet pelkästään läntisten tiedusteluorganisaatioiden tai -komiteoiden tietoon. Tietoja Neuvostoliiton disinformaatiokampanjoista ja vaikutusyrityksistä kerrottiin myös julkisuuteen. Haasteena oli tietojen luotettavuus.

On esitetty, että länsimainen määritelmä aktiivisille toimenpiteille on liian suppea. Länsimaissa keskeiseen asemaan aktiivisten toimenpiteiden määrittelyssä nousi työryhmä *Active Measures Working Group*, jonka tarkoituksena oli kylmän sodan aikana tutkia ja selvittää Neuvostoliiton aktiivisia toimia. Venäjänkieliselle termille ei kuitenkaan löytynyt täysin kattavaa selitystä länsimaisessa terminologiassa. Tämän vuoksi esitettiin vaihtoehtoisia määritteitä, kuten psykologinen sodankäynti. Mutta tämän lisäksi termiä selitettiin usein myös termin *covert action* kautta.

Aktiivisten toimenpiteiden määrittelyongelma liittyy enemmänkin siihen, että Neuvostoliiton aktiiviset toimenpiteet oli terminä laajempi kuin *covert action* -käsite. Kyse on osaltaan eroavaisuudesta käsitteissä, mutta myös siitä, kuinka termi tiedustelu ymmärrettiin ja edelleen ymmärretään. Käsitysten eroavaisuus oli nähtävissä myös aikaperspektiivissä, neuvostotiedustelun operaatiot nähtiin länsimaisia pitkäkestoisempina. Venäläisen termin määrittely vakiintunein länsimaisin termein on saattanut sumentaa termin sisältöä. Tiettyjen termien vieminen suoraan toiseen konseptiin vääristää tulkintaa. Autoritaarisen järjestelmän luonne on erilainen, kuin länsimaisen demokraattisen yhteiskunnan.

KGB:n mukaan aktiivisia toimenpiteitä käytettiin muun muassa edistämään Neuvostoliiton kansainvälistä asemaa ja heikentämään varsinkin "imperialististen" länsimaiden vaikutusta. Käytännössä tämä tarkoitti kohdemaissa toimenpiteitä, joilla vaikutettiin maiden ulko- ja sisäpolitiikkaan samalla edistäen Neuvostoliiton tai muiden sosialististen maiden etuja. Aktiivisten toimenpiteiden tavoitteena oli heikentää länsimaita ja auttaa luomaan Neuvostoliitolle suotuisat olosuhteet pitkän tähtäimen politiikan toteuttamiselle viemällä eteenpäin neuvostonarratiivia. Neuvostoliitto pyrki lisäämään valtaansa sekä lähialueillaan että globaalisti. Tämä tapahtui vastustajan heikkouksia etsimällä ja hyödyntämällä. Neuvostoliitto pyrki vaikuttamaan varsinkin länsimaiden ulko- ja sisäpolitiikkaan, mutta myös yhteiskuntiin. Tämä tarkoitti eri maiden – sekä vastustajien, neutraaleiden, mutta myös liittolaismaiden – horjuttamista, epävakauden

lietsomista ja harhaanjohtamista. Vaikka Neuvostoliitto käytti offensiivista poliittisen sodankäynnin välinettä, niin sen tavoitteet olivat osin defensiivisiä. Neuvostovaltio pyrki säilyttämään vallitsevan tilanteen ja vaikutuspiirissään olleet maat. Neuvostoliitto ei kuitenkaan tyytynyt olemaan passiivinen, vaan se pyrki laajentamaan vaikutuspiiriään sekä hajottamaan neuvostovastaisia liittoumia kylvämällä eripuraa vastustajien piirissä.

Tavoitteiden kirjo oli laaja, mutta päätavoite oli Yhdysvaltojen voittaminen. Tämä tarkoitti Yhdysvaltojen, sekä sen liittolaisten, heikentämistä aktiivisin toimenpitein. Kylmän sodan maailmassa ei kuitenkaan käyty kamppailua ainoastaan maiden välillä, vaan kyse oli myös kamppailusta ihmisten ajatuksista, joihin aktiivisilla toimenpiteillä pyrittiin myös vaikuttamaan. Kyse oli nollasummapeleistä.

Aktiivisten toimenpiteiden laaja keinovalikoima sisälsi disinformaatiota, erilaisten organisaatioiden käyttöä sekä vaikuttaja-agentteja. Käytännössä kaikki keinot, joilla Neuvostoliitto pystyi edistämään tavoitteitaan, olivat mahdollisia: kiristys, lahjonta, soluttautuminen, väärennökset, kumouksellinen toiminta ja puolisolitaallisten ryhmien tukeminen. Keskeiseen asemaan nousu disinformaatio, joka tarkoitti sekä lähes oikealla tiedolla harhaanjohtamista että väärällä tiedolla harhauttamista. Ennen kaikkea disinformaatio oli kokonaisvaltainen KGB:n valmisteltu aktiivinen toimenpide. KGB:n disinformaatio heijasteli aikaansa ja kehittyi. Disinformaatiota oli sekä taktista että strategista. Pyrkimys oli vaikuttaa varsinkin pitkällä aikavälillä. Disinformaatio hyödynsi erilaisia vastakainasetteluja.

Vaikuttaja-agentit olivat KGB:n värväämiä tai värväämättömiä ulkomaalaisia, jotka pystyivät julkisen tai yhteiskunnallisen asemansa perusteella käyttämään vaikutusvaltaansa, mainettaan, asemaansa, valtaansa, uskottavuuttaan tai muita keinoja edistääkseen Neuvostoliitolle tärkeitä tavoitteita. Vaikuttaja-agenttien kategoriat olivat kontrolloitu agentti (värvätty), luotettu kontakti (toimi tietoisesti, mutta värväämättömänä) ja tietämätön yksilö, hyväntahtoinen hölmö (toimi tiedostamattomasti). Vaikuttaja-agenttien käytössä oleellista oli toimintojen kiistettävyys ja se, ettei heitä yhdistetty Neuvostoliitton toimintaan. Disinformaation ja vaikuttaja-agenttien lisäksi Neuvostoliitto käytti peiteorganisaatioita, ystävyysseuroja ja muita ryhmittymiä omien tavoitteidensa ajamiseen. Tämän lisäksi käytössä olivat väärennökset ja erilaiset likaiset temput, kuten kiristys ja komprometointi.

Aktiivisten toimenpiteiden tehokkuudesta esiintyi erilaisia arvioita. Neuvostoliittolaiset korostivat aktiivisten toimenpiteiden tärkeyttä ja pitivät niitä merkittävänä aseina, jotka pystyttiin kohdistamaan varsinkin länsimaita vastaan. Toimenpiteiden tärkeys korostui entisestään tultaessa kylmän sodan loppupuoliskolle. KGB pyrki aktiivisilla toimenpiteillä kompensoimaan Neuvostoliiton sisäisiä haasteita. Toimenpiteet eivät siis olleet pelkästään ulkopoliittinen väline. Neuvostoliitto oletti, että aktiivisia toimenpiteitä käyttämällä se olisi pystynyt horjuttamaan lännen asemaa ja saavuttamaan voiton kylmässä sodassa. Neuvostoarviot olivat liian optimistisia.

Vaikutukset olivat kohdekohtaisia ja tämän vuoksi esimerkiksi disinformaatio upposi joihinkin maihin paremmin, kuin toisiin. Vaikutusten tehokkuuteen vaikutti kohteen yhteiskuntarakenne ja suhtautuminen Neuvostoliitton.

Välttämättä aktiivisia toimenpiteitä ei havaittu. Syynä saattoi olla länsimaisten tiedusteluorganisaatioiden kiinnostuksen suuntautuminen muille alueille, kuten neuvostovakoiluun tai muuhun, kuin henkilötiedusteluun. Tämän lisäksi vaikuttivat kulttuuriset tekijät ja vastapuolen aliarvioiminen. Oletuksena saattoi olla, että aktiiviset toimenpiteet olivat kömpelöitä ja helposti havaittavia. Ymmärtämyksessä hämärsi myös se, että aktiiviset toimenpiteet eivät olleet pelkästään yksittäisiä toimia, vaan laajempia operaatioita, joilla pyrittiin vaikuttamaan pitkällä aikavälillä.

Ymmärtämys aktiivisten toimenpiteiden haitallisuudesta kasvoi ja varsinkin 1980-luvulta lähtien havaittiin länsimaissa toimenpiteitä, joiden tarkoituksena oli vähentää aktiivisten toimenpiteiden vaikutuksia. Vastatoimissa korostui tiedon tarve ja tiedottaminen. Oleellista oli pyrkiä valistamaan suurta yleisöä, mutta myös organisaatioita. Tämä tarkoitti tiedotuskampanjoita Neuvostoliiton aktiivisten toimenpiteiden käytänteistä ja tiedusteluorganisaatioiden analyysimenetelmien kehittämistä. Tarvittiin kokemusta, yhteistyötä ja osaamista, jotta hajanaisesta materiaalista pystyttiin löytämään haitallinen aines.

Käytännössä vastatoimet olivat kuitenkin sidoksissa kulloiseenkin poliittiseen tilanteeseen ja käytettävissä oleviin resursseihin. Tämä näkyi radikaaleimmin siinä vaiheessa, kun kylmä sota päättyi. Tuolloin länsimaissa vähennettiin toimintoja, joita oli käytetty aktiivisten toimenpiteiden havaitsemiseen ja torjumiseen. Kylmän sodan lopussa osoittautui, ettei lännessä osattu nähdä asioita täysin venäläisten näkökulmasta. Samaan aikaan, kun Venäjä jatkoi Neuvostoliiton aikaisia käytänteitä, puhuttiin hieman virheellisesti historian lopusta. Käytännössä sekä Neuvostoliitto että Venäjä pelasivat osaltaan ajalla ja pitkäjänteisyydellä. Toimintoja kehitettiin siitäkin huolimatta, että kylmä sota päättyi.

Tutkimus osoittaa sen, kuinka oleellista on keskittyä pitkiin kehityslinjoihin ja siihen, kuinka murrosvaiheissa tulee muutoksia. Oleellista on kysyä, mikä muuttui ja mitkä asiat pysyivät ennallaan. Venäjällä vanhat tiedusteluorganisaatiot jatkoivat vanhoilla nimillään. Tämän vuoksi, myös kylmän sodan ajan käytänteet säilyivät. Ne vain tuotiin nykyaikaan ja uusille alustoille. Tämän vuoksi joidenkin vanhojen käytänteiden leimaaminen reliikeiksi saattaa johtaa harhaan. Aktiivisten toimenpiteiden osalta termin hyödyllisyys nähtiinkin varsinkin 2010-luvulla, jolloin vanha termi otettiin laajemmin käyttöön tutkimuksessa. Tosin tässä vaiheessa ilmiötä ryhdyttiin yleisemminkin kutsumaan myös muilla nimillä. Näihin uusiin termeihin kuului muun muassa hybridivaikuttaminen. Pohjimmiltaan kyseessä oli kuitenkin kyse samasta ilmiöstä.

Tiedustelututkimuksessa on erittäin hyödyllistä perehtyä menneeseen kehitykseen ja pyrkiä löytämään kehityksestä jatkuvuuksia ja poikkeamia. Nämä jatkuvuudet, mutta myös anomaliat mahdollistavat perehtymisen sellaisiin organisaatioihin, joista ei ole saatavilla täysin ajankohtaista tietoa tai tiedot ovat monitulkintaisia. Tämä havainto konkretisoituu, kun verrataan aikaisempia tapahtumia nykypäivään. Vaikka nykyisin osa näkee, että tapahtumat olisivat uusia ja yllättäviä, niille on löydettävissä vertailupohjaa aiemmista tapahtumista.

Tutkimus osoittaa sen, kuinka oleellista on ymmärtää varsinainen ilmiö. Tapahtumilla saattaa olla eri nimiä, mutta vaikutukset ovat samantyyppisiä ilmiön nimestä huolimatta. Jotta ymmärtäisimme aktiivisia toimenpiteitä tai vastaavia tapahtumia paremmin, pitää perehtyä vastaaviin aiempiin uhkakuviin.

Aiemmin käytettyjä hyväksi havaittuja keinoja käytetään todennäköisesti myös uudestaan. Nämä toimet tuodaan vain nykyaikaan, jolloin sovelletaan kulloistakin teknistä ympäristöä. Tämä ei kuitenkaan poista aikaisempien vanhojen menetelmien käyttökelpoisuutta, sillä uusi teknologia rakentuu aikaisemmille käytänteille. Sama on nähtävissä vaikutusmenetelmissä, joilla pyritään vetoamaan ihmisiin. Tekniikan kehityksestä huolimatta kyse on edelleen taistelusta ihmisten mielistä ja mielipiteistä. Jos ihmisten ajatteluun pystytään vaikuttamaan, tämä myös heijastuu heidän käyttäytymiseen.

Tutkimuksen keskeisimpänä havaintona voidaan pitää sitä, että tarkastelemalla tämän tyyppistä historiallista käsitettä voidaan saada merkittävää tietoa nykyisyydestä. Tutkimuksen mielenkiintoisinta antia oli perehtyä aikalaismateriaaliin ja pyrkiä sitä järjestelemällä pääsemään uusiin päätelmiin. Käytännössä tuo tarkoitti jaottelua sellaisiin osa-alueisiin, missä joutui pohtimaan historiallisen käänteen merkitystä, mutta toisaalta näkemään sen, että samankaltaiset menetelmät, joita jo aiemmin käytettiin, olivat edelleen valideja.

Mitä syvemmälle tutkimuksissa kaivaudutaan, sitä moninaisempi kuva tiedustelun kentästä muodostuu. Tätä tutkimusta voisi jatkaa tiedusteluhistorialliseen suuntaan eri organisaatioiden tarkastelulla tai vertailemalla tapahtumia entistä enemmän nykypäivän tapahtumiin.

LÄHTEET

- Aalberg, N. (2022). Active Cyber Measures: Reviving Cold War Debugging and Deterrence Strategy. *Journal of National Security, Law & Policy*. Georgetown Law & Syracuse University. Haettu 18.4.2023.
<https://jnslp.com/2022/04/16/active-cyber-measures-reviving-cold-war-debugging-and-deterrence-strategy/>
- Abrams, S. (2016). Beyond Propaganda: Soviet Active Measures in Putin's Russia. *Connections* 15 (1), 5-31.
- Active Measures Working Group (AMWG). 1992. *Soviet Active Measures in The 'Post-Cold War' Era 1988-1991*. A Report Prepared at the Request of the United States House of Representatives Committee on Appropriations by the United States Information Agency. Haettu 14.12.2022
http://intellit.muskingum.edu/russia_folder/pcw_era/index.htm#Contents
- Adaridi, K. (1920). *Strategian pääpiirteet*. Helsinki: Otava.
- Agrell, W. & Huldt, B. (1983). *Clio Goes Spying. Eight Essays on the History of Intelligence*. Lund: Department of History, University of Lund.
- Agrell, W. (2022). *Vi såg det inte komma. Att missa, förtränga och bortförklara samhällshot*. Lund: Studentlitteratur AB.
- Alexander, M. (1998) (ed.). *Knowing Your Friends. Intelligence Inside Alliances and Coalitions from 1914 to the Cold War*. London: Frank Cass.
- Andrew, C. (2019). *The Secret World. A History of Intelligence*. London: Penguin Books.
- Andrew, C. & Dilks, D. (1984). *The Missing Dimension*. London: Palgrave Macmillan.
- Andrew, C. & Gordievsky, O. (1990). *Instructions from the Centre. Top Secret Files on KGB Foreign Operations 1975-1985*. London: Hodder & Stoughton.

- Andrew, C. & Gordievsky, O. (1991). *KGB The Inside Story of Its Foreign Operations From Lenin to Gorbachev*. London: HarperCollins Publishers.
- Andrew, C. & Gordievsky, O. (2005). *More Instructions from the Centre. Top Secret Files on KGB Global Operations 1975–1985*. London: Frank Cass.
- Andrew, C. & Mitrokhin, V. (2000). *The Mitrokhin Archive. The KGB in Europe and the West*. London: Penguin Books.
- Andrew, C. & Mitrokhin, V. (2006). *The Mitrokhin Archive II. The KGB and the World*. (rev.ed.). London: Penguin Books.
- Anuta, C. (2016). Old and New in Hybrid Warfare. Teoksessa Iancu, N., Fortuna, A., Barna, C. & Teodor, M. (ed.), *Countering Hybrid Threats: Lessons Learned from Ukraine*. Amsterdam: IOS Press.
- Aro, J. (2019). *Putinin trollit. Tositarinoita Venäjän infosodan rintamilta*. Helsinki: Johnny Kniga.
- Atlamazoglou, S. (2021). How Russia Spies: Active Measures & Subversion. *Sandboxx* 18.8.2021. Haettu 12.4.2023
<https://www.sandboxx.us/blog/how-russia-spies-active-measures-subversion/>
- Bagge, D. P. (2019). *Unmasking Maskirovka. Russia's Cyber Influence Operations*. New York: Defense Press.
- Barron (1987). *KGB Today. The Hidden Hand*. New York: Reader's Digest Press.
- Bagley, T. H. (2015). *Spymaster: Startling Cold War Revelations of a Soviet KGB Chief*. New York: Skyhorse.
- Beichman, A. (1985). The problem of 'international influentials', *Washington Times* 23.8.1985.
- Belton, C. (2020). *Putinin sisäpiirissä – Kuinka KGB valtasi Venäjän ja kääntyi länttä vastaan*. Jyväskylä: Docendo.

- Bennett, R. (2003). *Espionage – Spies and Secrets*. London: Virgin.
- Bertelsen, O. (2021). *Russian Active Measures: Yesterday, Today, Tomorrow (Soviet and Post-Soviet Politics and Society)*. EU: ibidem Press.
- Berndtson, E. (2002). *Politiikka tieteenä. Johdatus valtio-opilliseen ajatteluun*. Helsinki: Edita.
- Bezmenov, Y.(1984) alias Schuman. *Love Letter to America*. Los Angeles: W.I.N. Almanac Panorama.
- Bezmenov, Y. (1984b). *Soviet Subversion of the Free Press: A Conversation with Yuri Bezmenov*. Interview by G. Edward Griffin. Westlake Village, Calif.: American Media (1984).
- Bittman, L. (1972). *The Deception Game; Czechoslovak Intelligence in Soviet Political Warfare*. Syracuse: Syracuse University Research Corp.
- Bittman, L. (1985). *The KGB and Soviet Disinformation An Insiders View*. Washington DC: Pergamon.
- Bittman, L. (1988). *The New Image-Makers: Soviet Propaganda & Disinformation Today*. Washington DC: Pergamon.
- Bittman, L. (2017). Ladislav Bittman in conversation with Thomas Rid. Haastattelu. Haettu 4.4.2023 <https://archive.org/details/bittman-ridt>
- Boghardt, T. (2009). Soviet Bloc Intelligence and Its AIDS Disinformation Campaign. *Studies in Intelligence* 53(4).
- Brook-Shepherd, G. (1989). *The storm birds. Soviet postwar defectors*. New York: Weidenfeld Nicolson.
- Burton, B. (1987). *Top Secret: The Dictionary of Espionage and Intelligence*. Citadel: Penguin Group.

Carr, E. H. (1990). *What is History?* London: Penguin Books Ltd.

Central Intelligence Agency (CIA) (1982). Definitions for Terms of Reference and Outline for NSSD 2/82 Study. Haettu 10.12.2022.
<https://www.cia.gov/readingroom/document/cia-rdp89b00739r000400060027-3>

Cogan, C. (2004). Hunters not Gatherers. Intelligence in the twenty-first century, teoksessa Scott, L.V. & Jackson, P.D. (ed.), *Understanding Intelligence in the Twenty-First Century: Journeys in Shadows*. London: Routledge.

Collingwood, R. (1946). *The Idea of History*. Oxford: Clarendon Press.

Collingwood, R. (1999). *The Principles of History*. Oxford: Oxford University Press.

Daniel, D. & Herbig, K. (1983). Deception in Military Affairs: Propositions for Historical Analysis, teoksessa Agrell, W. & Huld, B. (ed.), *Clio Goes Spying: Eight Essays on the History of Intelligence*, Lund: Department of History, University of Lund.

Darczewska, J., Żochowski, P. (2017). Active Measures. Russia's key export. *Point of View* 64(06). Warsaw: Centre for Eastern Studies.

Darczewska, J. (2018). Active Measures as the Russian Hybrid Aggression in a Retrospect. Chosen aspects. *Internal Security Review* 18/18, 244–265. Warsaw: Agencja Bezpieczeństwa Wewnętrznego (The Internal Security Agency).

Davies, P. (2004). *The MI6 and the Machinery of Spying*. London: Frank Cass.

Davies (2009). Ideas of Intelligence: Divergent National Concepts and Institutions. Teoksessa: Andrew, C., Aldrich, R.J. & Wark, W.K. (ed.) *Secret Intelligence A Reader*. London: Routledge.

Deacon, R. (1987). *A History of the Russian Secret Service*. London: Grafton.

- Devine, J. (2001). *Spymaster's Prism. The Fight Against Russian Aggression*, Lincoln: Potomac Books.
- Dukes, P. (1923). *Punaisen hämärän maa. Kokemuksia ja tutkimuksia Puna-Venäjällä*. Porvoo: WSOY.
- Dziak, J. (1988). *Chekisty: A History of the KGB*. Lexington: Lexington Books.
- Eagleburger, L. (1983). Memorandum for: Mr. John N. McMahon, 24.12.1983. Haettu 10.2.2023. <https://www.cia.gov/readingroom/> . Viite: CIA-RDP86B00885R00300430006-1.
- Earley, P. (2007). *Comrade J: the untold secrets of Russia's master spy in America after the end of the Cold War*. New York: Berkley.
- Elton, G. (1967). *The Practice of History*. London: Sydney University Press.
- Epstein, E. (2013). *James Jesus Angleton: Was He Right?* New York: EJE Publications.
- Fedchenko, Y. (2016). Kremlin Propaganda: Soviet Active Measures by Other Means. *Sõjateadlane. Estonian Journal of Military Studies* 2016 (2) 141–170.
- Ferris, J. (2020). *Behind the Enigma. The Authorised History of GCHQ, Britain's Secret Cyber-Intelligence Agency*. London: Bloomsbury Publishing.
- Flore, M., Balahur, A., Podavini, A. & Verile, M. (2019). *Understanding Citizens' Vulnerability to Disinformation and Data-driven Propaganda: Case Study: the 2018 Italian General Election*. Luxembourg: Publications Office of the European Union.
- Freemantle, B. (1982). *KGB. Inside the World's Largest Intelligence Network*. New York: Holt, Rinehart, and Winston.
- Galeotti, M. (2016). *Putin's Hydra: Inside Russia's Intelligence Services*. London: European Council on Foreign Relations (ECFR). Haettu 5.5.2022. https://ecfr.eu/wp-content/uploads/ECFR_169_-

_PUTINS_HYDRA_INSIDE_THE_RUSSIAN_INTELLIGENCE_SERVICES
_1513.pdf

- Galeotti, M. (2019). *Russian Political War Moving Beyond the Hybrid*. London: Routledge.
- Galeotti, M. (2021). Active Measures: Russia's Covert Global Reach. Teoksessa Herd, G. (ed.) *Russia's Global Reach: A Security and Statecraft Assessment*. The George C. Marshall European Center for Security Studies. Haettu 14.12.2022. <https://www.marshallcenter.org/en/publications/marshall-center-books/russias-global-reach-security-and-statecraft-assessment/chapter-14-active-measures-russias-covert-global-reach#toc-introduction>
- Garthoff, R. (2015). *Soviet Leaders and Intelligence. Assessing the American Adversary During the Cold War*. Washington, DC : Georgetown University Press.
- Gehlen, R. (1972). *Vuosisadan vakooja*. Helsinki: Kirjayhtymä.
- Giles, K. (2020), *Moskovan opit. Mikä saa Venäjän vastustamaan länttä*. Jyväskylä: Docendo.
- Giles, K. (2022). *Venäjän sota jokaista vastaan ja mitä se sinulle merkitsee*. Jyväskylä: Docendo.
- Gill, P. & Phythian, M. (2013). From Intelligence Cycle to web of intelligence. Complexity and the conceptualisation of intelligence, teoksessa Phythian, Mark (ed.) *Understanding the Intelligence Cycle*. London: Routledge.
- Gioe, D.V., Lovering, R. & Pachesny, T. (2020). The Soviet Legacy of Russian Active Measures: New Vodka from Old Stills? *International Journal of Intelligence and CounterIntelligence* 33(3), 514–539.
- Godson, R. (1989). Intelligence Requirements for the 1990s. *The Washington Quarterly* (12)1.
- Godson, R. & Shultz, R. (1985). Soviet Active Measures: Distinctions and Definitions. *Defense Analysis* 1(2).

- Golitsyn, A. (1984). *New Lies for Old: The Communist Strategy of Deception and Disinformation*. New York: Dodd, Mead & Company.
- Golitsyn, A. (1995). *The Perestroika Deception Memoranda to the Central Intelligence Agency*. London: Edward Harle.
- Gorbunov, A. (1992). *Tehtaankatu 1*. Porvoo: WSOY.
- Gordievsky, O & Rogatchi, I. (1997). *Sokea peili. Ihmisiä vallan ja vakoilun puristuksessa*. Porvoo: WSOY.
- Grabo, C. (2015). *Handbook of Warning Intelligence*. Lanham: Scarecrow Press.
- Harding, L. (2017). *Venäjän vakoojaverkosto*. Helsinki: Into Kustannus.
- Helsinki (2018). *Helsingin kaupunki, Helsinki yhdistelmäuhkien aikakaudella – Yhdistelmävaikuttaminen ja kaupunki*. Helsingin kaupungin keskushallinnon julkaisuja. Haettu 8.9.2022.
https://www.hel.fi/static/kanslia/Julkaisut/2018/hybridiraportti_fin_020818_netti.pdf
- Herman, M. (2005). *Intelligence Power in Peace and War*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Herman, M. (2001). *Intelligence Services in the Information Age*. London: Routledge.
- Herman, M. (2013), What Difference Did It Make? Teoksessa: Herman, M & Gwilym, H. (ed.) *Intelligence in the Cold War: What Difference did it Make?* London: Routledge.
- Heuer, R. (1999). *Psychology of Intelligence Analysis*. Eastford: Center for Study of Intelligence.
- Hingley, R. (1970). *The Russian Secret Police Muscovite, Imperial Russian and Soviet Political Security Operations 1565–1970*. London: Routledge.

- Hobsbawm, E. (2010). *On History*. London: Orion Books.
- Hollingsworth, M. (2023). *Agents of Influence: How the KGB Subverted Western Democracies*. London: Oneworld Publications.
- Hosaka, S. (2020). Repeating History: Soviet Offensive Counterintelligence Active Measures. *International Journal of Intelligence and CounterIntelligence* 35(3), 429–458.
- Hosaka, S. (2022). *Putin's Counterintelligence State. The FSB's Penetration of State and Society and Its Implications for Post-24 February Russia*. Tallinn: International Centre for Defence and Security, Estonian Foreign Policy Institute.
- Hughes-Wilson, J. (2005). *The Puppet Masters. Spies, Traitors and the Real Forces behind World Events*. London: Weidenfeld & Nicolson.
- Hulnick, A. (2013). Intelligence Theory. Seeking Better Models. Teoksessa Phythian, M. (ed.) (2013). *Understanding the Intelligence Cycle*. London: Routledge.
- Hylén, L. (2021). *"Dark, Dirty and Secret". A Qualitative Study on Russia's Financial Active Measures*. Master's thesis. Uppsala: Uppsala Universitet.
- Iancu, N., Fortuna, A., Barna, C. & Teodor, M. (ed.) (2016). *Countering Hybrid Threats: Lessons Learned from Ukraine*. Amsterdam: IOS Press.
- The Interpreter (2018). *KGB Training Manuals Revealed*, 1.11.2018. Haettu 20.3.2022. <http://www.interpretermag.com/kgb-training-manuals-revealed/>
- Ilta-Sanomat (2023). *Pääkirjoitus: Putinin Venäjä käy jo hiljaista sotaa Suomen lähialueilla – tähän on syytä herätä ennen kuin on myöhäistä*. 19.4.2023. Haettu 19.4.2023. <https://www.is.fi/paakirjoitus/art-2000009529999.html>
- Ivanov, V. (1979). *Роля и място на активните мероприятия в разузнаването*, 24.4.1979, ДС И КГБ, f. 9, 3, 209, pp. 45–54, Sofia: COMDOS Archive, 2010. Haettu 4.4.2023 <https://archive.org/details/1979-04-24-ivanov/mode/2up>

- Ivanov, V. (1979b). *Форми и методи на работа. Използването на агентура за влияние*" беседа с др. В. П. Иванов на 25.04.1979 г., 5 юни 1979 г., ф. НРС, пф. 9, оп 3, а.е. 209, л. 1–7, Sofia: COMDOS Archive, 2010. Haettu 4.4.2023 <https://archive.org/details/1979-04-25-ivanov>
- Jakobson, M. (1992). *Vallanvaihto: Havaintoja ja muistiinpanoja vuosilta 1974–92*. Helsinki: Otava.
- Jeffery, K. (2010). *MI6. The History of the Secret Intelligence Service*. London: Bloomsbury.
- Jenkins, K. (2004). *Rethinking History*. London: Taylor and Francis.
- Jonsson, O. (2019). *The Russian Understanding of War. Blurring the Lines Between War and Peace*. Washington DC: Georgetown University Press.
- Jovius, D. (1980). *Neuvostovakoilu Ruotsissa. Toiminta ja taktiikka*. Tampere: Kustannuspiste.
- Juurvee, I. (2018). KGB „aktiivmeetmete“ kasutamisest. *Tuna* 3, 90–101.
- Juurvee, I. (2018b). The resurrection of ‘active measures’: Intelligence services as a part of Russia’s influencing toolbox. *Hybrid CoE Strategic Analysis* 7. Helsinki.
- Kahn, D. (2009). An historical theory of intelligence. Teoksessa: Gill, P. & Marrin, S. & Phythian, M. (ed.). *Intelligence Theory. Key Questions and Debates*. London: Taylor and Francis.
- Kaitsepolitseiamet (KAPO) (2004). *Foreign Intelligence Service’s annual report 2003*. Haettu 14.4.2023. <https://kapo.ee/en/content/annual-reviews/>
- Kaitsepolitseiamet (KAPO) (2008). *Foreign Intelligence Service’s annual report 2007*. Haettu 14.4.2023. <https://kapo.ee/en/content/annual-reviews/>

- Kaitsepolitseiamet (KAPO) (2009). *Foreign Intelligence Service's annual report 2008*. Haettu 14.4.2023. <https://kapo.ee/en/content/annual-reviews/>
- Kaitsepolitseiamet (KAPO) (2018). *Foreign Intelligence Service's annual report 2017*. Haettu 14.4.2023 . <https://kapo.ee/en/content/annual-reviews/>
- Kaitsepolitseiamet (KAPO) (2023). *Foreign Intelligence Service's annual report 2022*. Haettu 14.4.2023
<https://raport.valisluureamet.ee/2023/en/foreword/>
- Kalela, J. (1972). *Historian tutkimusprosessi. Metodinen opas oman ajan historiaa tutkiville*. Helsinki: Gaudeamus.
- Kalela, J. (2000). *Historiantutkimus ja historia*. Helsinki: Gaudeamus.
- Kalugin, O. (2007). Inside the KGB. An interview with retired KGB Maj. Gen. Oleg Kalugin, CNN 27.6.2007. Haettu 2.2.2023.
<http://web.archive.org/web/20070627183623/http://www3.cnn.com/SPECIALS/cold.war/episodes/21/interviews/kalugin/>
- Kalugin, O. (2009). *Spymaster: My Thirty-two Years in Intelligence and Espionage Against the West*. New York. Basic Books.
- Kari, M. J. & Hellgren, R. (2021). Case study: Finland as a Target of Russian Information Influence. Teoksessa Ilmonen, K. & Moilanen, P. (toim.), *The Political Analyst's Field Guide to Finland*. Jyväskylä: University of Jyväskylä. JYU Reports, 10.
- Kari, M. J. & Holmila, A. (2023). *Miksi Venäjä toimii niin kuin se toimii*. Jyväskylä: Docendo.
- Kasparov, G. & Greengard, M. (2016). *Talvi lähestyy: Vladimir Putin ja vapaan maailman viholliset*. Kuopio: Scanria.
- KGB (1970). *Сновные направления и объекты разведывательной работы за границей*. s.l.

- KGB (1972). *Контрразведывательный словарь*. Москва: Высшая краснознаменная школа Комитета Государственной Безопасности при Совете Министров СССР им. Ф. Э. Дзержинского.
<https://kgb.arhivi.lv/dokumenti/vdk/pretizlukosanas-varnica>
- KGB (1989). *Политическая разведка с территории СССР*. Москва: Краснознаменный институт КГБ СССР.
- Kent, S. (1966). *Strategic Intelligence for American World Policy*. Princeton: Princeton University Press.
- Koivula, T. (2020). Tiedustelusta – enemmän ja laadukkaammin, teoksessa Koivula, T. (toim.) *Suomalaisen tiedustelukulttuurin jäljillä*. Helsinki: Sotataidon laitos, Julkaisusarja 2, tutkimuslustoista nro 7.
- Kotakallio, J. (2014). "Kaikkiällä läsnä oleva Lontoon Secret Service": *Secret Intelligence Service ja Suomi 1918-1941*. Helsingin yliopisto.
- Kux, D. (1985). Soviet Active Measures and Disinformation: Overview and Assessment. *Parameters* 15(1), 19–28.
- Käihkö, I. (2017). Hybridisodankäynti vuonna 2017: Itärintamalla ei mitään uutta, *The Ulkopolitist* 25.1.2017. Haettu 10.10.2022.
<https://ulkopolitist.fi/2017/01/25/hybridisodankaynti-vuonna-2017-itarintamalta-ei-mitaan-uutta/>
- Käkönen, U. (1970). *Miehityksen varalta. Päämajan tiedustelua 1943–45*. Helsinki: Otava.
- Laks, I. (2007). Tallinnan Pronssisoturi kärjisti suhteet. *Etelä-Suomen Sanomat* 18.1.2007.
- Lalu, P. (2020). Twiitti 22.8.2020.
<https://twitter.com/gtnhjc/status/1297073548884955136>. Haettu 15.4.2023.
- Laquer, W. (1995). *The Uses and Limits of Intelligence*. London: Routledge.

- Lasswell, H. D. (1951): *The Strategy of Soviet Propaganda. Proceedings of the Academy of Political Science, 24(2), 66–78.*
- Lauchlan, I. (2002). *Russian hide-and-seek: the tsarist secret police in St Petersburg, 1906–1914.* Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura Studia Historica 67.
- Lerner, K.L. & Wilmoth Lerner, B. (2003). *Encyclopedia of Espionage, Intelligence and Security.* Farmington Hills, Gale Research.
- Levchenko, S. (1988). *On the Wrong Side – My Life in the KGB.* Virginia: Brassey's.
- Lucas, E. (2008). *The New Cold War. The new Cold War. How the Kremlin Menaces both Russia and the West.* London: Bloomsbury.
- Lucas, E. (2012). *Deception: Spies Lies and How Russia Dupes the West.* London: Bloomsbury.
- Luukkonen, M. (2022). *Rautaesiripun varjossa. Supo idän ja lännen jänni-tekentässä 1978-1990.* Helsinki: Otava.
- Mahairas, A. & Dvilyanski, M. (2018). Disinformation – Дезинформация (Dezinformatsiya). *The Cyber Defense Review* , Vol. 3, No. 3 (FALL 2018), pp. 21-28. Army Cyber Institute.
- Manninen, O. (1996). *Vakoilijoita, vaikuttajia ja vaikuttaja-agentteja.* Helsinki: *Historiallinen aikakauskirja. n:o 2.*
- Marx, K. (1853). *The Russian Humbug. Gladstone's Failure. Sir Charles Wood's East Indian Reforms.* *The New York Daily Tribune, 22.6.1853.*
- Meduza (2018): *The Interpreter опубликовал учебные пособия КГБ. Вот несколько фрагментов о работе советской разведки.* Наettu 4.4.2023
<https://meduza.io/feature/2018/11/17/the-interpreter-opublikoval-uchebnye-posobiya-kgb-vot-neskolko-otryvkov-o-rabote-sovetskoy-razvedki?fbclid=IwAR2XnvA3E-AxWoqv1ZH5az5nRi9ILUqve7UQ5bg2k841ZBYbrLJSQPWpwqc>

- Merriam-Webster (2023). *Political Warfare*. Merriam-Webster.com Dictionary, Merriam-Webster. Haettu 19.4.2023. <https://www.merriam-webster.com/dictionary/psychological%20warfare>. Accessed 19 Apr. 2023.
- Mikkola, O-M (2020). Henkilötiedustelu: Diplomatian arjesta sotavankien kuulustelukoppeihin, teoksessa Koivula, T. (toim.). *Suomalaisen tiedustelukulttuurin jäljillä*. Helsinki: Sotataidon laitos, Julkaisusarja 2, tutkimuseloiteita nro 7.
- Mitrokhin, V. (2002). *KGB Lexicon: The Soviet Intelligence Officers Handbook*. London: Routledge.
- Moran, C. (2011). The Pursuit of Intelligence History. Methods, Sources, and Trajectories in the United Kingdom. *Studies in Intelligence Vol. 55*, No. 2, 33–55.
- Mäkelä, J. (1965). *Salaista palapeliä – tiedustelupalvelua ja tapahtumia talvisodan ja jatkosodan vaiheilta*. Porvoo: WSOY.
- Najzer, B. (2020). *The Hybrid Age: International Security in the Era of Hybrid Warfare*. London: I. B. Tauris.
- Naski, M. (2022). Venäjän tukijoiden määrä YK:ssa moninkertaistui – tässä syy. *Iltalehti* 15.11.2022. Haettu 15.4.2023. <https://www.iltalehti.fi/ulkomaat/a/18d19ff0-50fb-4f60-a011-fd7984fb7b7d>
- Nehring, C. (2021). Files, Agents, “Deep State,” and Russian Influence: The Legacy of the Communist State Security Service in Bulgaria. *International Journal of Intelligence and CounterIntelligence* 35(2), 318–338.
- Niinistö, S. (2022). *Presidentti Niinistö: Suomi tuomitsee jyrkästi Venäjän toimenpiteet ja sodankäynnin*. Haettu 19.4.2023. <https://www.presidentti.fi/uutinen/presidentti-niinisto-suomi-tuomitsee-jyrkasti-venajan-toimenpiteet-ja-sodankaynnin/>
- Nykänen, H. (1992). Venäjän tiedustelun poliittinen haara heikkeni. *Helsingin Sanomat* 15.12.1992.

- Ojog, V. (2016). Patterns of Russian Intelligence "Active Measures" in Frozen Conflict Zones. Teoksessa Iancu, N., Fortuna, A., Barna, C. & Teodor, M. (ed.), *Countering Hybrid Threats: Lessons Learned from Ukraine*. Amsterdam: IOS Press.
- Omand, D. (2022). *How Spies Think. Ten Lessons in Intelligence*. London: Penguin Books Ltd.
- Perkins, A. (2018). *Soviet Active Measures Reborn for the 21st Century: What is to be Done? Cold War History, Efforts by Putin and Russia in Propaganda, Disinformation, Forgeries, NGOs and Civic Groups as Front Groups Progressive Management*. s.l.: Progressive Management.
- Perkins, A. (2018b). *Report on Russian Active Measures. House Permanent Select Committee on Intelligence*. Haettu 14.1.2023
https://docs.house.gov/meetings/IG/IG00/20180322/108023/HRPT-115-1_1-p1-U3.pdf
- Pincher, C. (1985). *The Secret Offensive. Active Measures. A Saga of Deception, Disinformation, Subversion, Terrorism, Sabotage and Assassination*. London: Sidgwick & Jackson.
- Popoff, G. (1925). *Tsekan kätköissä*. Helsinki: Otava.
- Porvali, M. (2018). *Tiedustelun näkymätön historia. Antiikista maailmansotiin*. Jyväskylä: Atena.
- Puistola, J.-A. (2015). *Näkökulmia hybridisodankäyntiin. Puolustusvoimien tutkimuslaitos*.
- Pynnöniemi, K. (2016). *Fog of Falsehood – Russian Strategy of Deception and the Conflict in Ukraine*. Helsinki: Ulkopoliittinen instituutti, FIIA REPORT 45.
- Radin, A., Demus, A. & Marcinek, K. (2020). *Understanding Russian Subversion Patterns, Threats, and Responses*. RAND Corporation. Haettu 2.2.2023.
<https://www.jstor.org/stable/resrep26519>

- Reiss, M. (2019). Disinformation in the Reagan Years and Lessons for Today. R Street Institute. *R Street Policy Study no. 164 February*.
- Rentola, K. (2009), Suojelupoliisi kylmässä sodassa 1949-1991. Teoksessa Simola, M., *Ratakatu 12. Suojelupoliisi 1949–2009*. Helsinki: WSOY.
- Rice, D. (2018). *The Nature of Russian and Soviet Intelligence Agencies*. University of Wisconsin Superior. Haettu 7.4.2023
<https://minds.wisconsin.edu/bitstream/handle/1793/79280/The%20Nature%20of%20Russian%20and%20Soviet%20Intelligence%20Agencies.pdf?sequence=9&isAllowed=y>.
- Richelson, J. (1986). *Sword and Shield. The Soviet Intelligence and Security Apparatus*. Cambridge, Massachusetts: Ballinger.
- Rid, T. (2018). Twitter 13.11.2018, Yuri Bezmenov is one of the least dependable KGB defectors and not a reliable source on active measures. Haettu 18.4.2023, <https://twitter.com/RidT/status/1062365292607819776>
- Rid, T. (2020). *Active Measures. The Secret History of Disinformation and Political Warfare*. Farrar, Straus and Giroux: New York.
- Rislakki, J. (1982). *Erittäin salainen. Vakoilu Suomessa*. Helsinki: Love kirjat.
- Rudgers, D. (2000). The Origins of Covert Action. *Journal of Contemporary History* 35(2), 249–262.
- Rusi, A. (2022). *Kremlin kortti. KGB:n poliittinen sota Suomessa 1982–1991*. Jyväskylä: Docendo.
- Rusi, A. & Korhonen, J. (2017). *Kremlin jalanjäljet – Suomettuminen ja vuoden 2002 vakoilukohun tausta*. Jyväskylä: Docendo.
- Rüsen, J. (2008). *Meaning and Representation in History*. New York: Berghahn Book.
- Sanger, (2018). *The Perfect Weapon: War, Sabotage, and Fear in the Cyber Age*. New York: Crown Publishing Group.

Shapiro, J. (2016). Russian Hybrid Warfare: Not New, Well Accomplished, and Limited in Scope. Teoksessa Iancu, N., Fortuna, A., Barna, C. & Teodor, M. (ed.). *Countering Hybrid Threats: Lessons Learned from Ukraine*. Amsterdam: IOS Press

Stout, M. (2017). Covert Action in the Age of Social Media. *Georgetown Journal of International Affairs*, 18(2), 94–103.

SANACC (s.a.), CIA. *Definition of the Term "Psychological Warfare"*. Haettu 4.4.2023. <https://www.cia.gov/readingroom/docs/CIA-RDP84-00022R000400110010-8.pdf?fbclid=IwAR3Wpnqc3qTbGGIRLkBLNm27BSr5fhgDODhsCvU1Eq88L8RnnQhCnEByYuE>

Schoen, F. & Lamb, C. J. (2012). *Deception, Disinformation, and Strategic Communications: How One Interagency Group Made a Major Difference*. Washington DC: National Defense University Press.

Scott, L.V. & Jackson, P. (2004). *Understanding Intelligence in the Twenty-First Century – Journeys in Shadows*. London: Routledge.

Scul, L. (1984). *Active Measures, Quiet War*. The Nathan Hale Institute. Haettu 12.12.2022. <https://www.cia.gov/readingroom/docs/CIA-RDP90-00806R000200720008-2.pdf>

Seeley, B. (2018). A Definition of Contemporary Russian Conflict: How Does the Kremlin Wage War? Haettu 10.4.2022. <https://henryjacksonsociety.org/wp-content/uploads/2018/06/A-Definition-of-Contemporary-Russian-Conflict-new-branding.pdf>.

Shultz, R. & Godson, R. (1984). *Dezinformatsia - Active Measures in Soviet Strategy*. Washington DC: Pergamon-Brassey's.

Soviet Active Measures (1984). Haastattelu. National Archives and Records Administration. Haettu 14.1.2023. <https://archive.org/details/gov.archives.arc.54826>.

- Smith, M. (2019). *The Anatomy of a Spy. A History of Espionage and Betrayal*. Cheltenham: The History Press.
- Special Operations Executive (SOE) (1943). *Special Operations Executive Manual. How to be an Agent in Occupied Europe*. HarperCollins Publishers. New York. (uusintapainos).
- Kuorsalo, A., Susiluoto, I. & Valkonen, M. (2003). *Salaisen poliisin valtakunta - KGB, FSB ja suhteet Suomeen*. Helsinki: Edita.
- Takala, J.-P. & Konstari, T. (ed.) (1982). *Mikä Suomessa salaista. Salaisen ja julkisen rajat*. Porvoo: WSOY.
- Teggart, F. (1962). *Theory and Processes of History*. Berkley: University of California Press.
- Theohary, C. & Weiss, M. (2023). *What Is "Political Warfare"?* Washington DC: Congressional Research Service. Haettu 18.4.2023.
<https://crsreports.congress.gov/product/pdf/IF/IF11127>
- Tiilikainen, H. (2015). *Hybridisota. Rintamaraportti*. Helsinki: Auditorium.
- Treverton, G.F. (1987). Covert Action: From "Covert" to Overt. *Daedalus*, 116(2), 95-123.
- Turvallisuuskomitea (2017). *Kokonaisturvallisuuden sanasto*. Helsinki. Haettu 12.12.2022. https://turvallisuuskomitea.fi/wp-content/uploads/2018/02/Kokonaisturvallisuuden_sanasto.pdf.
- US Congress (1980). *Hearings before the Subcommittee on Oversight of the Permanent Select Committee on Intelligence, House of Representatives, Ninety-sixth Congress, second session, February 6, 19, 1980*. Haettu 14.1.2023 <https://searchworks.stanford.edu/view/2578294>.
- US Department of State (1987). *Soviet Influence Activities: A Report on Active Measures and Propaganda, 1986-87*. Haettu 4.4.2023.
<https://www.globalsecurity.org/intell/library/reports/1987/soviet-influence-activities-1987.pdf>

- US Department of State (1989). *A Report on Active Measures and Propaganda, 1987–1988*. Haettu 4.4.2023.
https://books.google.fi/books?id=FgsMgaCdvAsC&printsec=frontcover&hl=fi&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false.
- US Senate (2020). *Russian Active Measures Campaigns and Interference In the 2016 U.S. Election*. Haettu 14.1.2023
<https://www.intelligence.senate.gov/publications/report-select-committee-intelligence-united-states-senate-russian-active-measures>.
- van Puyvelde, D. (2015). *Hybrid war – does it even exist?* NATO Review 7.5.2015. Haettu 10.10.2022.
<https://www.nato.int/docu/review/articles/2015/05/07/hybrid-war-does-it-even-exist/index.html>.
- Venn, J. (2005). Haastattelu. Imperial War Museum. Haettu 14.1.2023
<https://www.iwm.org.uk/collections/item/object/80024995>
- Virkki, P. (2023). *Jälkisuomettumisen ruumiinavaus*. Jyväskylä: Docendo.
- Vladimirov, V. (1993). *Näin se oli. Muistelmia ja havaintoja kulissientakaisesta diplomaattitoiminnasta Suomessa 1954–84*. Helsinki: Otava.
- Volodarsky, B. (2015). *Stalin's Agent – The Life and Death of Alexander Orlov*. Oxford: Oxford University Press.
- von de Waals, P. (2020). *Russia's Hybrid Warfare - Putin's Indomitable Foreign Policy Sword? An Analysis of Russian Security Policy Under Vladimir Putin.: Illustrated by the Case Study of the Conquest of Crimea in 2014*. Sindelfingen: Independently published.
- Wallace, R., Melton, H., & Schlesinger, H. (2008). *Spycraft: The Secret History of the CIA's Spys, from Communism to Al-Qaeda*. New York: Dutton.
- Warner, M. (2007). Teoksessa Johnson, L. (ed.), *Handbook of Intelligence Studies*. London: Taylor and Francis.

- Warner, M. (2009). *Wanted. A definition of "intelligence"*. Teoksessa Andrew, C., Aldrich, R. & Wark, W., *Secret Intelligence. A Reader*. London: Routledge.
- Warner, M. (2019). *A Matter of Trust: Covert Action Reconsidered*. *Studies in Intelligence* 63(4), 33–41.
- Weiss, M. (2017). *Revealed: The Secret KGB Manual for Recruiting Spies*. The Daily Beast 27.12.2017/21.8.2018. Haettu 10.10.2022
<https://www.thedailybeast.com/the-kgb-papers-how-putin-learned-his-spycraft-part-1?ref=scroll>.
- Weiss, M. (2018). *KGB Playbook for Turning Russians Worldwide into Agents*. Create Space Independent Publishing Platform.
- Werner, M. (1939). *The Military Strength of the Powers*. London: Victor Gollancz Ltd.
- Whitwell, J. (1966) (alias Leslie Nicholson). *British Agent*. London: William Kimber.
- Williamson, M. & Mansoor, P. (2012). *Hybrid Warfare: Fighting Complex Opponents from the Ancient World to the Present*. Cambridge: Cambridge University Press.
- YLE 2023. *Varjojen sota*. Katsottu 19.4.2023. <https://areena.yle.fi/1-63835861>
- YLE 2023b. *A-studio* 19.4.2023. Katsottu 19.4.2023. <https://areena.yle.fi/1-63939300>.
- Young, B. (1987). *Soviet Active Measures in the United States – An Updated Report by the FBI*. Congressional Record. Extensions of Remarks 9.12.1987. Haettu 2.2.2023. <https://www.cia.gov/readingroom/docs/CIA-RDP11M01338R000400470089-2.pdf>.